

જન્મભૂમિ પ્રકાશનમંદિરનાં પ્રકાશનો

પરિભાષિક જ્ઞાનકોશ (રાજકારણ), ૩-૦-૦	
વિશ્વદર્શન (૧૯૪૩-૪૪)	૭-૦-૦
રાષ્ટ્રગીત	૧-૮-૦
જાપાનની ખેતીવાડી	(છપાય છે)
‘જન્મભૂમિ’ ડિરેક્ટરી	(”)

રાષ્ટ્ર ગોંત

આદ્ય સંપાદક
ધન્દુલાલ યાજ્ઞિક

સંપાદક
કરસનદાસ માણિક

જ ન્મ ભૂ મિ પ્ર કા શ ન - મ દિ ર
૧૩૮-૪૨ મેડોઝ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

Ratambhai Ratams:

આવો કવિ જ્યારે કોઈ, રાખર સિરમોર કોઈ,
મૂળી નનતાને વાણીનાથ પહેરાવો ।

ટાંબોર

× × ×
પુત્રે નવે કવલુ ગુણ અવગુણ કવલુ મુએણ,
ને જાળીકી શુદ્ધી, અપિત્તમ અવરેણ

આવૃત્તિ ચોથી
એ પ્રિ લ ૪૪

•

મૂલ્ય
દોઢ રૂપિયો

— મોકાશિક —

અમૃતલાલ દવખતમાઈ રોડ
નનમણિ પ્રકાશન — મંદિર
૧૩૯ મેડોન સ્ટ્રીટ કોલ, મુળઈ

— સુદ્રક —

જેદુલાલ નેઠાલાલ બ્યાસ
રવા અ ય સુદ્રકાલ ધ
સોરાઈ રોડ — રાણપુર

બે બે લ

રાષ્ટ્રગીતોનો આ સંગ્રહ સન ૧૯૨૧માં યોજવામાં આવ્યો ત્યારે ગાંધીજીની “એક વર્ષમાં સ્વરાજ”ની, અસહકાર ને બહિષ્કારની ગાજવીજથી વાતાવરણ છવાઈ ગયું હતું. રૉલેટ કાયદાની ચળવળના થોડાં અઠવાડિયાં બાદ કરો તો સ્વરાજની એ સાલના જેવી વિરાટ સભાઓ અને સરઘસો, પ્રજાજાગરણનાં આવાં પૂર ને માનવમાગરની આવી ભરતી આ દેશમાં કદી નિહાળ્યાં નહોતાં. તે ટાંજે અમદાવાદમાં મહાસભાની વિરાટ બેઠક મળવાની હતી અને “સરકારેશી કી તમન્ના” — ગીતનાં ગુંગન ચોપાસ સંભળાતાં હતાં.

આ રાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિએ મને આ સંગ્રહ કરવાને પ્રેરણા આપી ને તે કાળના માનસને તે અતુકૃળ હોવાથી તેની ત્રણ, આવૃત્તિઓ થોડાં વરસમાં અપી રાઈ વીસેક વરસના ગાળા પછી આ સંગ્રહનું નવું સંસ્કરણ પ્રકટ કરાવવાને મેં અનેક ઠેકાણે ટેલ નાખી ઉઘટે “જન્મભૂમિ” કાર્યાલયે આ રૂઠું કામ ઉપાડીને ગૂજરાતની પ્રજાને આભારી કરી છે.

હેલા બે દાયકા દરમ્યાન દેશમાં અનેક રાષ્ટ્રીય લડતો લેવાઈ છે ને દુનીઆભરમાં આજે અપૂર્વ વિરાટ યુદ્ધ ચાલે છે. હાલમાં આપણે છેલ્લી લડતની ઓટ નિહાળીએ છીએ ત્યારે કાચા જુવાનીઆના તોમ જ પીઠ કાપકર્તાઓના દિલમાં નિરાશા ધર ધાલે એ સ્વાભાવિક છે પણ ‘સર્વે’ વાદ રાખે કે હાલના મહાયુદ્ધમાં નાનીમોટી સર્વે પ્રજાઓએ

રાષ્ટ્રભાવથી પ્રેરાઈને જ, લાપંકર ધમસાણુમા ઝુકાવું છે—સાબો કરોડો સિપાહીઓ અને તેમને પીઠળળ આપનાર પ્રજાઓ પોતાના માદરેવતનનું જતન કરવાના અદમ્ય આવેશથી જ પ્રેરાયેલા છે. સામ્રાજ્યવાદી ઈંગ્લેન્ડ, અળખપતિ અમેરિકા, અટ્ટલુ આમલેન્ડ અને સામ્યવાદી રશિયા—સર્વે રાષ્ટ્રભક્તિનો જ પાનો પોતપોતાની પ્રજાઓને ચઢાવે છે; અને લડાઈ પૂરી થશે ત્યારપછી પણ રાષ્ટ્રધર્મની જ પ્રેરણા સર્વોપરિ રહેશે એમ લાગે છે.

આપણે દેશ પુરાણપ્રસિદ્ધ છે. તેના જૂતકાળની જાહેજાણીનાં અને એની સંસ્કૃતિનાં યશોગાનમાં ધણાને રસ પડે છે. પણ આજની તેની ગરીબ ચીંધેરેહાલ વિલક્ષ્ણ, પરાધીન ગામગામડાંની અબુધ પ્રજા, યુવાનોને ને બુદ્ધિશાળીઓને ઝાંખા અને નિસ્તેજ લાગે છે. તેથી તેમની ભાવનાશક્તિ અને રસવૃત્તિ, તેમની બુદ્ધિ અને હૃદય, નિરબધિ સમૃદ્ધિથી ઝગકતા અમેરિકા કે રશિયાના ચમત્કારિક નવસર્જન પર ઠરે છે. આવા દેશદેશાંતરના વિકાસમાંથી આપણે ધણીયે પ્રેરણા અને જ્ઞાન જરૂર મેળવીએ. પણ મહર્ષિ અરવિંદ ધોષે વરસો પર કહ્યું હતું તેમ સાત સમુદ્રની પરકંમા કરીએ અને દેશદેશાંતરનું જ્ઞાન મેળવીએ તે આપણા દેશની રિક્તિસિદ્ધિ વધારવાને માટેજ. માતૃભૂમિની ભક્તિ આપણી નસનસમાં વહે—તેની જ પ્રગતિ સાધવાને જ્ઞાન મેળવીએ અને યાત્રા કરીએ—તે જ આપણા અંતરનું અને જીવનનું મધ્યખિંડ અને—એ ખરે રાષ્ટ્રધર્મ આપણે ન જ ચૂકીએ.

આ ધર્મનો પ્રચાર કરવાને રાષ્ટ્રગીત અણુમોહું સાધન છે. એક લડતની બરતીના કાળમાં ચોળાએલો આ સંગ્રહ લાલના દુઃખદ સંયોગોમાં પણ ગૂજર પ્રજા વધાવી લેશે એવી આશા રાખું છું.

ચોથી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તક પહેલવહેલું ૧૯૨૨માં બહાર પડ્યું. તે પછી ૧૯૨૪ સુધીમાં તેની ખીજી બે આવૃત્તિઓ પ્રગટ થઈ અને જોતજોતામાં ખપી મઈ એ એની તે વખતની અસામાન્ય લોકપ્રિયતાનો પુરાવો.

પણ તે પછી થી ઈન્દુભાઈએ જીવનની દિશા બદલી અને ‘યુગધર્મ’ કાર્યાલય બંધ પડ્યું એની સાથે જ આ સંગ્રહ પણ લગભગ દુઃપ્રાપ્ય બની ગયો.

આજ લગભગ વીસ વરસે આ પુસ્તક ચોથી આવૃત્તિને સ્વરૂપે ફરી પ્રગટ થાય છે.

લગભગ બે દાયકા જેટલા એ ગાળામાં આપણી સ્વાધીનતાની લડતે અનેક નવા રંગો જોયા છે, અને પ્રજાજીવને અનેક લીલીસફી અને કડવીમીઠી અનુભવી છે. પણ સમયની આ દીર્ઘતા અને અનુભવોની આ વિપુલતાને દિસાએ અપેક્ષા રાખીએ એટલું સમૃદ્ધ રાષ્ટ્રગીતોનું આપણું સાહિત્ય હજી સર્જાયું નથી.

આનો અર્થ એવો નથી કે ૧૯૨૦-૨૧ પછી નવાં રાષ્ટ્રગીતો લખાયાં જ નથી. ના, ગૂજરાત ગીતસૂત્રું ક્યારેય નહોતું, અને આજે પણ નથી. પણ મોટે ભાગે તે ગીતો “ ધરદીવડા ”ની કોટિના છે સ્થાનિક અને સામયિક આવશ્યકતાઓને સંતોષવા માટે તે સર્જનૈયાં; અને પોતપોતાનું ‘ મીશન ’ પૂરું કરીને પોતપોતાને રસ્તે પડ્યાં । પતન-પરસ્તી અને શહાદતને દિલોળે ચડેલ નરપૌવનને પોતાના ઊરના બાવો

ગાવાના અને પ્રજના મોઝે ગવડાવવાના કોડ જાગે છે ત્યારે તે કેં કનિઓ આવે અને લખે તેની વાટ જોઈને બેઠી નથી રહેતું ચાલતી જાહેર મથાએ, કે ફરતી પ્રજાતફેરીએ, એવા ગીતો આપોઆપ જોડાઈ જાય છે જાણે આકાશમાથી કોઈ અધ્ધરાએ નવસરા હારતી એક સેર ઉજાળી હોય અને તે ધર્મના ખોળામા આવીને પડી હોય, તેમ ગેમમાથી એમદ પશ્ચિત આવીને કાઈકના કંઠમા ગુજવા-આપોઆપ ગુજવા-માડે છે અને પછી તો, લગભગ પુરાણા લોકગીતોની ઢબે, એના રાષ્ટ્રગીતો મર્મરૂં જાય છે ! હા ત .

આ રથુભેરી વાગે કયાં ?

ધારાસણા, બાઈ, ધારાસણા !

અપવા

પોલેરા, બાઈ, પોલેરા !

પણ મેં ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે આ બધી કૃતિઓની માધ્યકતા તત્કાળ પૂરતી જ હતી, તેમનામાથી ચિરકાળ તો શુ, પણ ઠીક ઠીક લાભો વખત પણ ટકી રહ્યા એવી કાવ્યમયતાવાળી કૃતિઓ ૨૨૧૫

“ રાષ્ટ્રગીત ”ની આદત્તિ પૂરી થયા પછી પ્રગટ થયેલ આવી કૃતિઓના અનેક નાનામોટા સંગ્રહો ઉપર નજર ફેરવી ગયા પછી એક વાત મારી નજર સમક્ષ દર્શાવતી આવી છે, અને તે એ કે થી અંવેર-ચંદ્ર મેઘાણીની કૃતિઓને-અને બીજા કોઈની, બીજા કોઈ રડીપડી કૃતિઓને-અપવાદપૂર્ણ ગણીએ તો, ગૂઝરાતના કવિઓએ રાષ્ટ્રીય જીવનના સદસચિત્ર નાંકવાના કાળા પ્રવાહને અક્ષણના પૂર્વે પોતાની બાનીમાં ઝીંકી નથી, અને તેમા ય તે ગેયકાવ્યકૃતિઓની બાબત તો તરી નિરાશા જ છે આ બાબતમા ગૂઝરાતના કવિઓએ ગૂઝરાતને દગો દીધો છે એમ મારા કેટલાક મિત્રો માને છે. પણ મને તો લાગે છે કે ખુદ ગેરજાણે ગૂઝરાતના કવિઓને આ બાબત દગો દીધો છે આના માટે છે. તે પચ્ચીઘીના આપણા માદિવના અને આપણું જીવનના કયાં કયા તરવો ફેરવોને અંદરે જવાબદાર છે તે બતાવવા માટે એક આખું પુસ્તક લખવું પડે

પણ હકીકત એ છે કે ગૂજરાતના કવિઓની શ્રી મેઘાણીએ સાજ રાખી છે, સમૃદ્ધ રીતે અને સફર રીતે રાખી છે; અને તે એટલે સુધી કે હિંદની તમામ ભાષાઓના રાષ્ટ્રગીતોનો કોઈ પ્રતિનિધિ-સંગ્રહ બહાર પડે, તો તેમાં શ્રી મેઘાણીનું સ્થાન ફક્ત આદરભર્યું જ નહિ, પરંતુ અનિવાર્ય બની જાય...પૂ. ગાંધીજીએ એમને 'રાષ્ટ્રીય શાયર'નું બિરુદ અમર્યું નથી આપ્યું.

આ આવૃત્તિમાં શ્રી મેઘાણીની તથા ગૂજરાતના બીજા કવિઓની આ પ્રકારની કૃતિઓમાંથી થોડી થોડી વાનગી લીધી છે; અને એમ કરતાં કાગળની બેઠક મોંઘવારીના આ જમાનામાં, પુસ્તકનું કદ બહુ મોટું ન થઈ જાય અને પરિણામે, એની કિંમત સાધારણ જનતાને પોસાય તેના કરતાં વધી ન જાય એટલા ખાતર, જૂના ગીતોમાંથી કેટલાંકને કમી કરવામાં આવ્યાં છે.

આ ફરફારથી પુસ્તકની કાવ્યસમૃદ્ધિમાં એકંદરે તો ઉમેરો જ થયો છે એવી મારી ખાતરી છે.

ગૂજરાતે જેને પારાવાર મમતાથી વધાવી લીધું હતું એવા આ પુસ્તકને જનતાના હાથમાં નૂતન સ્વરૂપે એકવાર ફરી સાદર કરવું એટલી જ 'જન્મભૂમિ' પ્રકાશનમંદિરની આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિ પાછળ નેમ છે—અન્ય કશી જ નહિ.

અંતમાં પોતાની કૃતિઓ આ સંગ્રહમાં લેવાની પરવાનગી આપીને 'જન્મભૂમિ'ના આ પ્રકાશનમાં જે જે લેખકોએ સદકાર આપ્યો છે તેમનો સૌનો તું સંચાલકો તરફથી આભાર મળું છું.

મુદ્રા બેંચમાં તેમજ પુસ્તકના બાહ્ય ઉપરંગને સગતી બીજા કેટલીક બાબતોમાં મારા મિત્ર શ્રી જીવનવાદ જાની અને હીક હીક ઉપયોગી થયા છે.

જન્મભૂમિ કાર્યાલય, મુંબઈ.

રાષ્ટ્રીય સંપાદ : પ્રથમ દિન - '૪૪

કરસનદાસ માણેક

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

યુગયુગની જુદી જુદી ભાવનાઓ હોય છે. વેદકાળમાં અધ્યાત્મ-ભાવનું સ્તવન થયું, બુદ્ધકાળમાં અહિંસાધર્મનો પ્રચાર થયો, મધ્ય-કાલીન હિંદમાં રજપૂતોએ અને મુસલમાનોએ, મરાઠાઓએ અને શીખોએ પોતપોતાની જાતીય મહત્તા ખીલવી, યૂરોપમાં પણ ક્રીક લોકોની કળા, રોમનોના સામ્રાજ્યના, જર્મીનદારોની સત્તાના યુગ વહી ગયા. ઓગણસમી સદીમાં યૂરોપમાં રાષ્ટ્રધર્મનો ઉદય થયો, તેનો સંચાર આપણા દેશમાં પણ થયો. આજે એક પાસથી પશ્ચિમના જડવાદનો આપણને સ્પર્શ થાય છે અને બીજી પાસથી બોળાને ભરમાવે એવાં દેશદેશાંતરની-International-એકતાનાં કુંકુભિ કાર્ષ વખત પારીસમાં તો કાર્ષ વખત ન્યૂયૉર્કમાં વાગે છે. તે છતાં પણ પશ્ચિમમાં તેમ પૂર્વમાં રાષ્ટ્રધર્મ જ હજી પૂર્ણ છે.

રાષ્ટ્રધર્મ બે સ્વરૂપે પ્રકાશે છે : ૧. જડ, ભયંકર, સ્વાર્થી અને લશ્કર; ૨. આધ્યાત્મિક, સૌમ્ય, પરમાર્થી અને સરેશ્વક. કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરે પહેલા પ્રકારનો જે પાશ્વર ધર્મ પશ્ચિમમાં અને જાપાન જેવા પૂર્વના દેશમાં પણ ફેલાવા માંડ્યો છે તેના પર સખત પ્રહાર કર્યો છે. પણ તેથી જે બીજા પ્રકારનો ધર્મ આજે આર્યાવર્તમાં ફેળવાય છે તેના પર સહેજ પણ આક્ષેપ થતો નથી. જે પ્રજા કાળના પ્રગટરશ્મિ પોતાના ધર્મ, નીતિ, અર્થ, મૂલ્ય, અભિપ્રાય, માર્ગ, નેત્ર

ક્રમેક્રમે ભૂમીને તેના પૂરાણા, જડ રૂપમા વધારે ને વધારે ગૂંથાતી ગઈ, અને પરિણામે જે એક પછી બીજા રાજ્યની ગુલામી સદીઓથી ભોગવીને પોતીકું નૂર ગુમાવી બેઠી તે રાષ્ટ્રધર્મ સેવીને જ--અર્થાત્ પોતાના આત્માને ઓળખીને, પોતાનું દિલ પારખીને, પોતાનું હૃદય પિછાનને, પોતાના નિસીમ સામર્થ્ય વિષે શ્રદ્ધા ઠળવીને જ સર્વ પ્રકારની ગુલામીના આાવરણુ બેઠી, પ્રાત કાળના સૂર્યની જેમ સારી આલમને પોતાના ઝળહળતા, સોનેરી પ્રકાશથી જાગ્રત અને મતેજ કરી શકે. રાષ્ટ્રધર્મનું જે જડ સ્વરૂપ પશ્ચિમનું લોહી ચૂસી રહ્યું છે તેનું હાદ આપણા માટે પ્રાણુ સમાન છે

દેશદેશની રિચતિનાં પ્રતિબિમ્બ તેન. રાષ્ટ્રગીતોમા પડે છે સ્વતંત્ર દેશોના ગીતોની લહર કઈ ઓર જ હોય છે પોતાના દેશમા સ્વતંત્રતા ભોગવનાર ઈશ્વંડના પુત્રો સાગી દુનિયામા જમીન અને દરિયા પર વાવડો ફરકાવતાં God Save the King (પ્રભો રક્ષ મહારાજ) અને Britannia rules the waves (બ્રિટન મહાસાગરની રાણી) એવા ગીત લનકારે છે પ્રજામત્તાક રાજ્યનો ઝડો મારી આવમમા ફરકાવવાની હોસ રાખનાર રાજ્યની પ્રજા સ્વતંત્રતાનું હૃદયબેઠી ગીત 'માસે'લમ' ગાય છે પૃથ્વીના તજ પરથી જમીનદાર અને માલદાર તેમ જ પારકી રોજ પર જીવનાર મધ્યમ વર્ગને તથવારની અણીથી નાખૂંદ કરનાનું બીકું ઝડપનાર નશિયાના સોવિયેટ રાજ્યના સિપાહીઓ રાતદિવસ 'ચડ' ઈન્ટરનેશનલ 'નું ગીત ગાતા યાકતા જ નથી આ બધામા પોતાની સ્વતંત્રતાની, ગૌરવની ખુમારી છે અને પોતાની મત્તાની કે લાવનાની આણુ દુનિયાભરમા વર્તાવવાની અપ્રિયજ શ્રદ્ધા છે

આપણુ ખમીર અને આપણી મિથિતિ લુહા છે. એટલે આપણાં ગીતોની-મુખ્ય રાષ્ટ્રગીત "અદિમાતત્મ"ની ઢગ લુહી છે આપણી ધાર્મિક વૃત્તિ દેશને માતા-દેરી તરીકે પિછાને છે. આપણી દેશભક્તિ દિમાગથી મેનુષ્ય રામેશ્વર સુધી અને હારિકાથી જાગનાથપુરીના આખા પ્રદેશને-તેના પરંતોને અને નગીઓને, જંગલોને અને ગામ-

મામડાંઓને, તેમાં વસતા અમીરોને અને ફકીરોને, જમીનદારો અને ખેડૂતોને, ધનાઢ્યો અને મજૂરોને-મનુષ્યો અને કુદરતની તમામ સામગ્રીને ઊભરાતા ઉમળકાથી ચઢાવ છે અને પૂરે છે. પણ માતાના સૌંદર્યમાં ઝાંખપ લાગે છે, તેની ચીંથરેલાલ ગરીબાઈ જોઈ અંતર ચિરાવ છે, અને તેનાં અંગ પર શુદ્ધામીની બેડીઓ જોઈ ઝાંખ લાલ થાય છે. વળી તેની-તેનાં તેનીય કરોડ બાળકોની અગાધ શક્તિનું જ્ઞાન થાય છે; અને માતાનાં જંછર તોડવાની, તેનું સૌંદર્ય સમારવાની, અને તેને સૌભાગ્યવેશથી મજા કરવાની પ્રેરણા થાય છે આમ આપણા ગીતોમાં કામળ પ્રેમ અને પૂજની ભક્તિ છે, હૃદયનાં દૂસકાં અને અંતરની વેદના છે, તેમ સ્વતંત્રતાનો આશાસર અને પુરુષાર્થ કરવાની પીરલાક પણ વાગે છે.

ઉપરના લાવેલો સાચો રજુકાર થોડાં જ ગૂંજરાતી કાવ્યોમાં સંભળાય છે અને કંઈક સંભળાય છે તે પણ વિશેષ કરીને પીર નર્મદ, સ. હરિલાલ ધ્રુવ વગેરે ગત કવિઓનાં કાવ્યોમાં. હાલની ચમત્કારિક રાજકીય પરિસ્થિતિને અંગે ગીતોનો જે નાકડો ફાટ્યો છે તેમાંથી થોડાં જ લાવ અને રાગમાં સંતોષ આપે તેવાં છે. આવાં વિરલ ગીતના લેખકોમાં હાલ બાઈ ખજરદાર સહેલાઈથી પહેલે નંબરે આવે છે. આમ એકંદરે ગૂંજરાતી ગીતોમાં ઉણપ લાગવાથી જ થોડાં સારા અંગાળી, હિન્દી અને હિન્દુસ્તાની ગીતો કંઈક જરૂરી સમજૂત સાથે આ સંગ્રહમાં ઉમેરવામાં આવ્યાં છે.

આ સંગ્રહનું કામ ઘણી ઉતાવળથી કરવામાં આવ્યું છે, તેથી તેમાં કાંઈપણ મરાડી ગીત નાખલ કરી શકવાં નથી; અને છાપની, ચૂંટણીની અને અનુક્રમની ખામીઓ રહી ગઈ છે તે દરગુજર કરવા વાચકોને વિનંતિ છે. ગીતોનો સંગ્રહ કરવામાં અને તેને પ્રકટ કરવામાં અનેક મિત્રોએ અને ખાસ કરીને બાઈ નંદલાલ મણિલાલ તાહે મદદ કરી છે તે મટે તેમનો આભાર માનું છું.

ગુણામીની બેડીઓ તોડી સ્વરાજ્યના પૂર બદ્ધારમાં ખીંચવા પ્રગ્ન
આગે એક શ્વાસે તકલી રહી છે. પ્રગ્નસાગરમાં આગે જાગ્રતિ અને
આત્મબલિદાનનો મોટો જીવણ આવ્યો છે, અને કારાગૃહને સ્વતંત્રતા-
દેવીનું સુવર્ણમંદિર સમજી આગે સેંકડો દેશબક્તો તેમાં પરવર્ષા છે,
અને ખીમ્મ હામરો તેની યાત્રાએ સંચર્યા છે. ગૂજરાત હજી સૌમ્ય,
ગંભીર મૌન ધારણ કરીને બેઠું છે. પણ તેણે મહાસભાની અમર
બેઠકને પોતાના પાટનગરમાં આમંત્રણ આપ્યું છે તે સાર્થક તો જ
થશે, જે તેનું નિસર્જન કરતે કરને ગૂજરંધ્રુત્રો કવિ નર્મદની વીર
હાક ગાળવશે:

ચક્રુ પલો છતવા જ ગ બુગલો વાગે,
યા હોમ કરીને પડો ફતેહ છે આગે.

અને ગૂજરંધ્રુત્રીઓ પણ અર્વાચીન કવિવરની પ્રેમશૌર્યભરી કડી

મદારા કેસરબીના કન્ય હો । સિધાવોજ રણવાહ.
એક વાઠ રણવાસની રે, જીજ સિદ્ધાસન વાઠ,
ત્રીજ વાઠ શાહિતની સરિતે, દો । શૂરના રનાનનો ધાઠ;
મદારા કેસરબીના કન્ય હો ।

ગાશે, તેવું કરશે અને ક્ષણિક દુઃખ અને બંધનો સ્વીકારી ગૂજરં
નગ્નારીઓ કાયમનું સ્વરાજ્ય મેળવશે, તો જ તેમની અને તેમના
પૂર્વજોની આમરુ સચવાશે.

અમદાવાદ

૪ ૧૯૭૮ ના માત્રસર
ચંદ્ર ૫ ને સોમવાર

ઈન્દુલાલ કનૈયાલાલ ધાણિક

બીજી આવૃત્તિની

પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ આશરે ત્રણેક માસમાં ખપી ગઈ તે માટે હું ગૂજરાતી વાચકવર્ગને આભાર માનું છું.

આ આવૃત્તિમાં ૩ અંગાળી, ૨ હિન્દી, ૬ હિન્દુસ્તાની અને ૧૫ ગૂજરાતી નવાં ગીત ઉમેરવામાં આવ્યાં છે. તે ઉપરાંત ૯ મરાઠી ગીત અને પરિશિષ્ટ ૬ માં કેટલાંક હિન્દી, હિન્દુસ્તાની, મરાઠી અને ગૂજરાતી ગીતના અનુવાદ અને અનુક્રમણ વગેરે આપ્યાં છે. તેમ જ તેમાં ૩ અંગ્રેજી ગીત પણ દાખલ કર્યાં છે. પરિશિષ્ટ ૬ માં બની રાકમાં તેટલાં ગૂજરાતી ગીતોની વર્ગવાર અનુક્રમણિકા આપી છે. અનુક્રમણિકામાં તેમ જ પુસ્તકમાં નવાં ઉમેરેલાં ગીત પર ફૂદડી મૂકી છે અને જૂનાં ગીતના જૂના અનુક્રમણિકા પણ આપ્યાં છે. આરાધ છે, કે આ ઉમેરાઓથી પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં શ્રદ્ધિ થશે અને ગૂજરાતી બાલક પહેલાંની માફક જ તેને અપનાવશે.

અમદાવાદ

ચેત્ર શુદ્ધ ૧૪, સોમ

સં. ૧૯૭૮

મન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક

ત્રીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ પણ આશરે દસેક માસમાં ખપી ગઈ તે માટે ગૂજરાતી વાચકવર્ગનો હું ફરીથી આભાર માનું છું.

આ આવૃત્તિમાં ગયાજીની મહાસભાનાં પાંચ હિન્દી ગીતો ઉમેર્યાં છે; તેમ જ કેટલાંક નૂનાં ગૂજરાતી ગીતો કાઢી નાખી તેમને બદલે નવાં ગૂજરાતી ગીતો દાખલ કર્યાં છે. ગૂજરાતી ગીતોની તારવણી કરી એમાં યથાયોગ્ય ફેરફાર કરવા માટે, હું મારા મિત્ર, અધ્યાપક રામનારાયણ પાઠકનો આભારી છું.

અમદાવાદ

મહા શુદ્ધિ, ૧૫ ગ્રહ

સં. ૧૯૦૬

ધન્ડુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક

શ્રી કરસનદાસ માણેકની કૃતિઓ

પ્રગટ થયેલ

• કાવ્ય •

આખના પેયલ્યાં

આવમેલ

વેરાંપાયનની વાણી

મહોત્તવને માંડવે

• નવસિકારસંગ્રહ •

માણિની

• પ્રકીર્ણ •

આઝાદીની ધ્વજસ્વાસી

• અલુવારો •

મુખધારો

બે બાળનાટકો

હવે પછી

વિદાય અને ખીર્ન કાવ્યો (કાવ્ય)

વેરાંપાયનની વાણી ભા ૨ (કાવ્ય)

અહો રામજી મુળીએ (કાવ્ય)

પ્રતિભા (નવલકથા)

વિજલેખા (નવલકથા)

મધુરમની (નવલકથાસંગ્રહ)

કળીઓ અને કુતુબો (નિબંધકથાસંગ્રહ)

ભાવનાની ભીતરમાં (નાટિકાસંગ્રહ)

રેખાચિત્રો (સાહિત્યના પચ્ચીસ નવોત્પન્ન ચિત્રો)

અ નુ ક મ ણિ કા

ગીતનું નામ   લેખક   પૃષ્ઠ

બંગાળી

૧ બન્દે માતરમ્	બંકિમચન્દ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય	૩
૨ અયિ ભુવન-મનો-મોહિની	રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર	૫
૩ તુમિ તો મા સેઈ	દ્વિજેન્દ્રલાલરાય	૬
૪ આમાર દેશ	"	૮
૫ આમાર જન્મભૂમિ	"	૧૧
૬ જ્ય હે !	રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર	૧૩
૭ એકલા ચલો રે	"	૧૫
૮ નવ વત્સરેર પણ	"	૧૭

હિન્દુસ્તાની

૧ સરફરોશી કી તમના	✓ ગિરિભલ્લ	૨૧
—૩ મેરા વતન વહી હય	✓ ઇકબાલ	૨૨
૪ સારે જહાંસે અચ્છા	✓ "	૨૪
૫ મેરે લિયે હે	જયહર	૨૫
૬ મીયાદ	કયસર દહેલવી	૨૭
■ તેરા		૨૯
૮ દિદોસ્તાં તેરા		૩૦
૯ કરે દિખા દેગે	અસ્લમ	૩૧
૧૦ ખાકે દિન્દ		૩૨

હિન્દી

૧ કમલેશુભ	સદ્મહેવ	૩૭
૨ ભારતદેશ	માધવ	૩૮
૩ યે ભારતવર્ષ હમારા હૈ	"	૩૯
૪ હમારા વિશ્વાસ	"	૪૧
૫ ભારડોણી	મૈથિલીશરણ શુભ	૪૨
૬ કોમી ગજલ	ત્રિપલ	૪૪
૭ શક્તિદાને દેહલી	"	૪૬
૮ દશદરા ઓર મુલરંમ	"	૪૮
૯ અથ માતૃભૂમિ તેરે	દન્ધ	૪૨
૧૦ મદોં કો નેક કામ મેં		૫૩
૧૧ અલિસાયા	માધવ	૫૪
૧૨ કદી નહિ કારના	ગોધરી	૫૬
૧૩ પ્યારા વતન હમારા		૫૭
૧૪ યે સિર જાવે તો જાવે	જવંત આચાર્ય	૫૮

ગુજરાતી

૧ જય જય મરવી ગુજરાત	કવિ નમંદ	૯૧
૨ ગુણવંત ગુજરાતી	ખજાસદાર	૬૩
૩ ગુજરાત	કવિ -દાનાસાસ	૬૫
૪ ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !	ખજાસદાર	૭૦
૫ મોરી ગુજરાત	ઉમાચંદર જોશી	૭૫
૬ ગુજારી કુંજે	કસ્તનવસ માણેક	૮૭
૭ મારી કસ્તનભૂમિ	રવ. નવલરામ	૭૮
૮ માડીની જૂ પડી	સ્વ. શ્યામાદત્ત પટેલ	૮૦

ગીતનું નામ	લેખક	પૃષ્ઠ
૧ જન્મભૂમિનું જન્મમંગલ	સલિત	૮૨
૨ અમારો દેશ	ખજરદાર	૮૩
૩ ગુજરાતનો યતકુંડ	"	૮૬
૪ ભારતમાતા અને તેના કવિઓ	"	૮૮
૫ વીરની નિદાય	ન્હાનાસાલ	૯૦
૬ હિંદનું ભવિષ્ય	વિહારી	૯૩
૭ શકુનની ધડીએ	ન્હાનાસાલ	૯૫
૮ ગુજરાતી	રમણલાલ દેસાઈ	૯૬
૯ વંદન જય ગુજરાત	જયુભાઈ રાવત	૯૮
૧૦ રત્નહરજી	ખજરદાર	૧૦૦
૧૧ અમે તો ભરતભૂમિના બાળ	સતંત્રવિનોદી	૧૦૧
૧૨ જગાવો ભારતને કિસ્તાર	કેદાવ દ શેઠ	૧૦૩
૧૩ જય જય મા મહારી	બળવંતરાય ક. ઠાકોર	૧૦૪
૧૪ એ જોગીરાજ	કેદાવ દ શેઠ	૧૦૫
૧૫ એ કાણુ ?	ગોકુળાસ રાયચૂરા	૧૦૬
૧૬ ધન્ય ભૂમિ	"	૧૧૦
૧૭ ક્યારે ?	વસંત	૧૧૧
૧૮ આત્મશ્રદ્ધા	કલ્યાણજી	૧૧૩
૧૯ રૂડો ગંગાલો રેટિયો	હંમે	૧૧૫
૨૦ મારો રેટિયો	મનોહર	૧૧૭
૨૧ દેવીનું અપ્પર	ખજરદાર	૧૧૯
૨૨ ખાંડાની ધારે	"	૧૨૧
૨૩ ભારતી વીરનું કૂચગીત ✓	"	૧૨૫
૨૪ વીરનું સ્વરૂપશોધન	"	૧૨૭
૨૫ ફરી ભારત અનાવી દો	પરિમલ	૧૨૮
૨૬ ભારતી	સીતારામ ચર્મા	૧૨૯

ગીતનું નામ

લેખક

૩૫ અંતરંગ્ય

અવેરચંદ મેઘાણી

૩૬ અંતરંગી આહ

"

૩૭ છેલ્લો કટારો

"

૩૮ માતા તારો, બેટડો આવે !

"

૩૯ છેલ્લી સલામ

"

૪૦ રણગીત

સુદરમ

૪૧ પ્રાણ જાગે

જીવનલાલ જાની

૪૨ હિન્દુસ્તાનમાં

કરમનદાસ માણેક

૪૩ એકલો જાને રે

મહાદેવભાઈ

૪૪ માનાં દર્શન

કોલક

૪૫ પ્રાણ યુગનો પાથ

સુદરજ બેટાઈ

૪૬ માતનો બેટો

રતેહરસિમ

૪૭ ઓ ભગ્ય કેસા

હરિદર ભટ્ટ

૪૮ કોણ ?

શુભાઈ દેસાઈ

૪૯ નણ ચિતા

કરમનદાસ માણેક

૫૦ છેલ્લી પ્રાર્થના

અવેરચંદ મેઘાણી

ଅଂଗୁଳି

૧. બન્દે માતરમ્

સુજલામ્ સુદલામ્ મલયજશીતલામ્
શસ્યશ્યામલામ્ માતરમ્ !

શુભન્યોત્તના - પુલકિત - ચામિનીમ્
પુષ્પ - કુસુમિત - દુર્મદલ - શોભિનીમ્
સુહાસિનીમ્ સુમધુરભાષિણીમ્
સુખદામ્ વરદામ્ માતરમ્ !

ત્રિંશકોટિકંઠ - કલકલ - નિનાદ - કરાલે
દ્વિત્રિંશકોટિભુજે ધૃત ખર કરવાલે
અબલા કેન મા એતો બલે !
બહુબલધારિણીમ્, નમામિ તારિણીમ્
રિપુદલવારિણીમ્ માતરમ્ !

તુમિ વિદ્યા, તુમિ ધર્મ,
તુમિ દદિ, તુમિ મર્મ,
ત્વં હિ પ્રાણુઃ શરીરે !

બાદુતે તુમિ મા શક્તિ,
 હૃદયે તુમિ મા બદ્ધિ,
 તોમારધ પ્રતિમા મડી'
 મન્દિરે મન્દિરે !

ત્વહિ દુર્ગા દશપદસુધાગ્નિ
 કમલા કમલહલવિહારિણી
 વાણી વિદ્યાદાયિની
 નમામિ ત્વામ્ !

નમામિ કમલામ્, અમલામ્, અતુલામ્,
 મુગ્ધામ્ મુક્તામ્ માતરમ્ !
 બન્દે માતરમ્

સ્વામલામ્ ચરલામ્ સુસ્મિતાં ભૂવિતામ્,
 ધરણીમ્ લરણીમ્ માતરમ્ !
 બન્દે માતરમ્ !

અંકિતચન્દ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય

૨. અયિ ભુવન-મનો-મોહિનિ !

અયિ ભુવન-મનો-મોહિનિ !

અયિ નિર્મલ-સૂર્ય-કરોજ્જ્વલ-ધારિણિ !

જનક-જનની-જનનિ !

નીલસિન્ધુજલ-ઘૌતચરણુતલ,

અનિલવિક્ષિપ્તશ્યામલઅંચલ,

અંબર^૧ચુમ્બિતલાલહિમાચલ,

શુભ્ર-તુષાર^૨-કિરીટિનિ !

પ્રથમ પ્રભાત ઉદય તવ ગગને,

પ્રથમ સામરવ તવ તપોવને,

પ્રથમ પ્રચારિત તવ વનભવને

જ્ઞાન ધર્મ કતઃ પુણ્યકાહિની !

ચિર^૩ કલ્યાણમયી તુમિ ધન્ય,

દેશ વિદેશે વિતરિછોજ અન્ન,

જાહવી-જમુના-વિગલિત^૪-કરુણા

પુણ્ય-પીયૂષ-સ્તન્ય-વાહિની !

રવીન્દ્રનાથ મહુર

૩. તુમિ તો મા સેધ

તુમિ તો મા સેધ,^૧ તુમિ તો મા સેધ;
 ચિરગરીયેસી મન્યા અયિ મા !
 આમરા^૨ શુધુ^૩ હોયેછિ મા હીન,
 હારાયે છિ, સખ જિલવ મહિમા !
 તુમિ તો મા આછો તેમનિ^૪ પૂત્ય,
 આમરાઈ શુધુ^૫ હોયેછિ તુથ્થ,
 આપનાર^૫ ઘરે^૬ હોયેછિ મા પર,
 જાનિ ના કિ પાપે એ તાપ સહિ મા !

જોખનઓ^૬ તોમાર^૭ ગંગલ સુનીલ
 ઉજ્જવલ , તપન-તારક ચન્દે,
 જોખનઓ તોમાર ચરણે ફેનિલ
 જલધિ ગરજે જલદેમન્દ્રે,^૮
 જોખનઓ લેલી^૯ હિમાદ્રિજંબા
 ઉછલી જાઈ છિ જંમુના ગંગા,
 સ્નેહ—સુધારાશિ દાલિયા શતધા
 તોમાર દ્વયે જાઈ છિ બહિ મા !

૧ તે જ, ૨ અમે, ૩ કેવળ જ, ૪ તેવી જ, ૫ પેલાના, ૬ ૬ છત્રે,

૭ જોખનના સમ,

તુમિ તો મા સેઈ “ સુઝલા સુઝલા ”
 જોખનઓ હરખે લાપાય નેત્રેઃ
 પુષ્પ તો માર સ્યા મલ્ કુંજે,
 શસ્ત્ર તોમાર સ્યામલ ક્ષેત્રે,
 તોમાર બિલવે પૂર્ણ બિંધઃ
 આમરા^૮ દુઃખી આમરા નિઃસ્વ.^{૧૧}
 તુમિ કિ કરિજે ? તુમિ તો મા,
 સેઈ મહિમા ગરિમા પુણ્યમયી મા !

દ્વિજેન્દ્રલાલરાય

૩. તુમિ તો મા સેઇ

‘તુમિ તો મા સેઇ,^૧ તુમિ તો મા સેઇ;
 ચિરગરીયસી ધન્યા અયિ મા !
 આમસ^૨ શુધુઇ હોયેછિ મા હીન,
 હારાયે છિ, સળ બિલવ મહિમા !
 તુમિ તો મા આછો તેમનિ^૩ પૂજ્ય,
 આમસ^૪ શુધુ^૫ હોયેછિ તુમ્હ,
 આપનાર^૬ ઘરે^૭ હોયેછિ મા પર,
 જાનિ ના કિ, પાપે એ તાપ સહિ મા !

જોખનઓ^૮ તોમાર^૯ ગગન સુનીલ
 ઉજ્જવલ તપન-તારક ચન્દે,
 જોખનઓ તોમાર ચરણે ફેનિલ
 જલધિ ગરજે જલકેમન્દ્રે,^{૧૦}
 જોખનઓ લેલી^{૧૧} હિમાદ્રિજલા
 ઉછલી જાઈ છિ જંમુના ગંગા,
 સ્નેહ—સુધારાશિ , હાલિયા ચતાયા
 તોમાર હૃદયે બાઈ છિ જાહિ મા !

૧ તે જ, ૨ અયે, ૩ કેવળ જ, ૪ તેવી જ, ૫ પોતાના, ૬ ૧ હજાર,

૭ એવમના સમ,

તુમિ તો મા સેઈ " સુઝલા . સુઝલા "
 જોખનજો હરયે લાણાય નેત્રેઃ
 પુષ્પ તો માર રયા મલ્લ કુંજે,
 શસ્ય^૯ તોમાર રયામલ શેત્રે,
 તોમાર ઊભવે પૂર્ણ જિન્શ્વઃ
 આમરા^{૧૦} દુઃખી આમરા નિઃસ્વ.^{૧૧}
 તુમિ કિ કરિણે ? તુમિ તો મા,
 સેઈ મહિમા ગરિમા પુણ્યમયી મા !

દ્વિજેન્દ્રલાલરાય-

૪ આમાર દેશ

ળંગે આમાર, જનની આમાર,
 ધાત્રી આમાર, આમાર દેશ !
 કેન^૧ ગો^૨ મા તોર શુક નયન,
 કેન ગો મા તોર રૂઝડ કેશ !
 કેન ગો મા તોર ધુલાયર આસન,
 કેન ગો મા તોર મલિન બેશ !
 સમ કોટિ સન્તાન બાર,
 ડાકે^૩ ઉચ્ચે આમાર દેશ.

ચૂનખીત

કિસેર^૪ કુઝ, કિસેર દૈન્ય,
 કિસેર લલ્લ, કિસેર કલેશ !
 સમ કોટિ મિલિત કણે
 ડાકે ઉચ્ચે આમાર દેશ !

ઉદિલ^૫ બેખાને^૬ જુદ-આત્મા
 મુકત કરિલ^૭ મોખખદાર,
 આજિ જો જીડિયા અર્દ^૮ જગત
 ભક્તિ-પ્રણત ચરણ તાર !

૧ કેમ, ૨ કો, ૩ લૂખા, ૪ ખૂબ પર, ૫ સાદ પાડે છે, ૬ શંક, ૭ જગ્યા.
 ૮ ત્યાં, ૯ કર્યા.

અશોક બહાર^{૧૦} કીર્તિ^{૧૧} છાઇલ,
 ગાન્ધાર હૃતે^{૧૨} જલધિ શેષ,
 તુધત^{૧૩}ના મા! ગો તાદેર જનની!
 તુધત ના મા! ગો તાદેર દેશ!

જુન્દગીત

કિસેર દુઃખ ઇત્યાદિ.

એકદા બહાર ગિજય-સેનાનિ,
 હેલાય^{૧૪} લંકા કરિલ જ્ય,
 એકદા બહાર અર્જુન^{૧૫} પોત^{૧૬}
 અમિલ ભારત સાગરમય;
 સન્તાન બહાર તિજ્યત ચીન
 જપાને ગાહિલ^{૧૭} ઉપનિવેશ^{૧૮};
 તાર^{૧૯} કિ સાજે ગો ધુલાય આસન
 તાર કિ સાજે ગો છિન્ન બેશ !

જુન્દગીત

કિસેર દુઃખ ઇત્યાદિ.

ઉદિલ જોખાને મુરજ મન્દ્રે^{૨૦}
 નિમાઈ કણ્ઠે મધુર તાન,
 ન્યાયેર જિઘાન દિલ^{૨૧} રધુમણિ,
 ચણ્ડિકાસ ગાહિલ ગાન !

૧૦ નેલી, ૧૧ થી, ૧૨ તુલ, ૧૩ સંકેષાઈથી, ૧૪ સમુદ્ર, ૧૫ નાકા-
 નસયાન, ૧૬ સ્થાપ્યાં દગા, ૧૭ સંરંગ ને ૧૮ તેને, ૧૯ મુદ્રા-પેરે ૨૦ કીમુ.

સુદ્ધ ઝરિલ પ્રતાપાદિત્ય,
 તુધ ના મા સેઇ ધન્ય દેશ !
 ધન્ય આમરા, જદિ એ શિરાય^{૨૧}
 થાકે^{૨૨} તાદેર રક્ત લેશ !

જૂનઝીત

કિ સેર દુઃખ ઇત્યાદિ.

જદિ એ મા તોર દિવ્ય આવે^{૨૩}
 ઘેરે^{૨૪} આછે^{૨૪} આજિ આન્ધાર ઘોર,
 કેટે^{૨૫} જાળે મેઘ, નવીન ગરિમા
 ભાતિળે^{૨૬} આબાર^{૨૭} લલાટે તોર !
 આમરા પુચાળ^{૨૮} મા ! તોર કલિમા^{૨૯} !
 માનુષ આમરા, નાહિ ત મેષ^{૩૦} !
 દેવી આમાર, સાધના આમાર,
 સ્વર્ગ આમાર, આમાર દેશ !

જૂનઝીત

કિસેર દુઃખ ઇત્યાદિ.

દિનેન્દ્રલાલ રાય

૨૧ નાલીમાં, ૨૨ હોય, ૨૩ પ્રકાશ, ૨૪ ઘેરી રહ્યાં છે, ૨૫ બેઠાસે,
 ૨૬ પ્રકારાસે, ૨૭ હવે, ૨૮ ફેણું, ૨૯ કલંક, ૩૦ મેંદા

૫. આમાર જન્મભૂમિ

ધન-ધાન્ય-પુષ્પભરા આમારેર એઈ વસુન્ધરા,
તાહાર^૧ માઝેર આછે દેશ એક સકલ દેશેર સેરા;^૩
ઓ એ સ્વમ દિયે તેરી સે દેશ, સ્મૃતિ દિયે ઘેરા !

જન્મગીત

એમનજ દેશદિ કોથાય^૫ પુનઃ^૬ પાળે નાકિ તુમિ,
સકલ દેશેર રાણી સે જે આમાર જન્મભૂમિ !

ચન્દ્ર સૂર્ય ગ્રહ તારા કોથાય ઉજલ એમન ધારા !
કોથાય એમન ખેલે તહિત્,^૭ એમન કાલો મેઘ !
તાર પાખીર ડાકે ધુમિયે ઉઠિ, પાખીર ડાકે જેગે.^૮

જન્મગીત

એમન દેશદી કોથાય ઇત્યાદિ

એમન સિન્ધ નદી કાહાર^૯ કોથાય એમન ધૂમ્ર પાહાડ !
કોથાય એમન હરિત્^{૧૦} ક્ષેત્ર અકાશ તલે મિથે !
એમન ધાનેગ^{૧૧} ઉપર ટઉ ખેલે બાય વાતાસ^{૧૨} કાહાર દેશે !

જન્મગીત

એમન દેશદી કોથાય ઇત્યાદિ.

૧ તેની, ૨ વચ્ચે, ૩ સિરિગમ્હિ, ૪ આવો, ૫ ક્યાં, ૬ રોધ્યે, ૭ વિનળ
૮ નગે, ૯ કોની, ૧૦ દરિયાનાં, ૧૧ ધાનની, ૧૨ વાયુ

પુણે પુણે લરા શાખી;^{૧૩} કુંળે કુંળે ગાહે પાખી,
 ગુંજરિયા આસે^{૧૪} અલિ^{૧૫} પુળે પુળે વેચે,—
 તાર પુલેર ઉપા ધુમિયે પડે પુલેર મધુ ખેચે।^{૧૬}

જુદગીત

એમન દેશી કાયાય ઇત્યાદિ.

ભા'યેર મા'યેર એત રનેહ કાયાય ગેલે^{૧૭} પાખે કેહ।
 —એ ગો તોમાર ચરણ હુટિ^{૧૮} વસે આમાર ધરિ,
 આમાર એઇ દેશે તે જન્મ જન^{૧૯} એઇ દેશે જન મરિ।

જુદગીત

એમન દેશી કાયાય ઇત્યાદિ.

દિબ્દે-નલાલ, રાય.

૬. જય હે !

જનગણમનઅધિનાયક જય હે, ભારતભાગ્યવિધાતા

પંચાબ સિન્ધુ ગુજરાત મરાઠા, દ્રાવિડ ઉત્કલ બંગા;
ગિન્ધ્ય હિમાચલ જમુના ગંગા, ઉચ્છલ જલધિ તરંગ;

તવ શુભ નામે જાગે,

તવ શુભ આશિષ માગે,

ગાહે તવ જય ગાથા !

જનગણમંગલદાયક જય હે, ભારતભાગ્યવિધાતા !

જય હે ! જય હે ! જય હે !

જય જય જય જય હે !

અંદરહ^૧ તવ આહવાન પ્રચારિતં, શુનિ તવ ઉદાર બાણી;
હિન્દુ, ખૌદ, શીખ, જૈન, પારસીક, મુસલમાન, ખ્રિસ્તાની.

પૂરબ પશ્ચિમ આશે,

તવ સિંહાસન પાસે,

પ્રેમહાર હૃય^૨ ગાથા.

જનગણમૈક્યવિધાયક જય હે, ભારતભાગ્યવિધાતા.

જય હે ! જય હે ! જય હે !

જય જય જય જય હે !

૨

પતન અભ્યુદય બંધુલ^૩ પંથા જુગ જુગ ધાવત^૪ જાત્રી,
હે ચિર સારથી તવ રથચક્રે મુખરિત^૫ પથ દિનરાત્રિ,

૧ દિનપ્રતિદિન, ૨ છે, ૩ મુખ, ૪ ધાવ છે, ૫ ગળવે છે,

હારણ વિશ્વવ માગે,

તવ શબ્દવનિ બાળે

સંકટ દુઃખ ત્રાતા,

જનગણુપથપરિચાયક જય હે, ભારતભાગ્યવિધાતા.

જય હે ! જય હે ! જય હે !

જય જય જય જય હે !

ચોર તિમિર ઘર નિખિલ નિશીથ^૧ પીડિત મૂર્છિત દેશે,

ભાગ્યત છિલ્લ તવ અવિચલ મંગલ નત^૨ નયને અનિમેષે,

દુઃસ્વપ્ને^૩ આતરે,

રક્ષા કરિલે બંકે,

સ્નેહમયી તુમિ માતા,

જનગણુદુઃખનિવારક જય હે, ભારતભાગ્યવિધાતા.

જય હે ! જય હે ! જય હે !

જય જય જય જય હે !

રાત્રિ પ્રભાતિત ઉદિલ રવિચ્છબિ પૂર્વ ઉદય ગિરિભાલે,

ગાહે વિહંગમ પુણ્ય સમીરણ^{૧૧} નવજીવન રસ ઢાળે,

તવ કરુણારુણ^{૧૨} રાગે,

નિદ્રિત ભારત બાળે,

તવ ચરણે નત માથા,

જય જય જય હે જય રાજેશ્વર ભારતભાગ્યવિધાતા !

જય હે ! જય હે ! જય હે !

જય જય જય જય હે !

૫

—સ્વીન્દ્રનાથ ઠાકુર

૧ મધ્યે, ૨ મરણોત્તરે, ૩ દંતે, ૪ નિમેષ, ૫ રોગના, ૬ વળ, ૭ કરુણાથી લાલ મનુષ્ય, ૮ રંગ

૭. એકલા ચલો રે ! ✓

જદિ તોર ડાક^૧ થુને કેઓ^૨ ના આસે,^૩
 તોળે^૪ એકલા ચલો રે !
 એકલા ચલો, એકલા ચલો,
 એકલા ચલો રે—જદિ^૦

જદિ કેઓ કથા^૫ ના કોય^૬
 ઓરે^૭ ઓરે ઓ અભાગા,
 કેઓ કથા ના કોય,
 જદિ સખાઈ થાકે મુખ ફિરાયે
 સખાઈ કરે ભય—
 તોળે પરાણ^૮ ખુલે,
 ઓ તુઈ મુખપુટે તોર મનેર કથા,
 એકલા યોત્તો રે !—જદિ^૦

જદિ સખાઈ ફિરે ભય—
 ઓરે ઓરે ઓ અભાગા,
 સખાઈ ફિરે ભય,
 જદિ ગહન પથે જાગાર^૯ કાલે
 કેઓ ફિરે ના ચાય^{૧૦}—
 તોળે મધેરે^{૧૧} કાંટા.

૧ સડ; ૨ કોઈ; ૩ આવે; ૪ તોળણ; ૫ વાત; ૬ કંડે; ૭ અરે;
 ૮ પ્રાણ; ૯ ભય; ૧૦ જુઓ; ૧૧ પથના;

ઓ તુમ રક્તમાળા ચરણ તલે
ઐકલા દલો રે !—જદિં

જદિ આલો^{૧૨} ના ઘરે—

ઓરે ઓરે ઓ અમાળા,
આલો ના ઘરે,
જદિ ઝડ બાદલો^{૧૩} આંધાર રાતે
હુવાર^{૧૪} હેય ઘરે—

તોળે વજ્રાનલે
આપન બુકેર^{૧૫} પાંજર^{૧૬} જલિયે^{૧૭} નિયે
ઐકલા જલો રે !—જદિં

—સ્વી-દ્રનાથ ઠાકુર

૯. નવ વત્સરેર પણ

નવ વત્સરેર^૧ કરિલામ પણ
 લોખો^૨ સ્વદેશેર દીક્ષા,
 તવ આશ્રમે, તોમાર ચરણે,
 હે ભારત લોખો શિક્ષા.

પરેર^૩ ભૂખણ, પરેર વસન,
 ત્યાગિભો આજ પરેર અશન,
 જદિ હોઈ દીન, ના હોઈભો હીન,
 છાડિભો^૪ પરેર લિક્ષા.

નવ વત્સરેર કરિલામ પણ
 લોખો સ્વદેશેર દીક્ષા.

ના થાકે^૫ પ્રાસાદ, આછે તો કુટીર
 કલ્યાણિ મુપવિત્ર;

ના થાકે નગર, આછે તો વન
 ક્ષેત્રે પુલે મુવિચિત્ર;

તોર હોતે^૬ જતણ હૂરે ગેછિ સુરે^૭
 તોમારે દેખેછિ તત^૮ છોટો કરે;

કાછે^૯ દેખિ આજ હે દુહ્યરાજ,
 તુમિ પુરાતન મિત્ર;

હે તાપસ તવ પણ^{૧૦} કુટીર
 કલ્યાણિ મુપવિત્ર.

૧ વરસની; ૨ સમૂહ; ૩ પરિણામ; ૪ છાત્રી, ૫ દેવ ૬ મી; ૭ નજરે;
 ૮ સગી ૯ તેણે ૧૦ પાને;

પરેર વાક્યે તવ^{૧૧} પર હોયે
 દિયેછિ પેયેછિ^{૧૨} લક્ષ્મી,
 તોમાર બુલિતે ફિરયેછિ મુખ,
 પોરેછિ^{૧૩} પરેર સંભવ,
 કિછુ^{૧૪} નાહિ ગણિ, કિછુ નાહિ કહિ,
 જરિયેછિ મન્ત્ર અન્તરે રહિ,
 તવ સનાતન ધ્યાનેર આસન
 મોદેર અસ્થિ મળના.
 પરેર બુલિતે તોમાર બુલિતે
 દિયેછિ પેયેછિ લક્ષ્મી,
 સે સકલ લાજ ત્યગિયો^{૧૫} આજ,
 લોભિ તોમાર દીક્ષા.
 તવ પદ્મલે બસિયા વિરલે^{૧૬}
 શિખિયો તોમાર શિક્ષા.
 તોમાર ધર્મ, તોમાર કર્મ,
 તવ મન્ત્રેર ગલીર મર્મ,
 લોભિ તુલિયા,^{૧૭} સકલ બુલિયા,
 છારિયા પરેર ભિક્ષા;
 તવ ગૌરવે ગરવ માનિયો,
 લોભિ તોમાર દીક્ષા.

—સ્વીન્દ્રનાથ ઠાકુર

૧૧ હાથી ૧૨ લાધી છે ૧૩ ખેડેરી છે ૧૪ કાક ૧૫ ત્યાગીય
 ૧૬ વિરલ સ્થાને ૧૭ લપાડીને.

हिन्दुस्तानी

૧. સરકુરોશી કી તમત્રા

સરકુરોશીકી તમત્રા^૧ અળ હમારે દિલમેં હય,
 દેખના હે જોર કિતના બાજુ-એ^૨-કાતિલમેં હય !

રહરવે^૩-રાહે-મહબ્બત રહ ન જાના રાહમેં,
 લિઝઝતે-સહરાન-વર્દી^૪ દૂ-રિ-એ-મંજિલમેં હય.

આજ ફિર મકતલમેં^૫ કાતિલ કહુ રહા હૈ બાર બાર,
 કયા તમત્રા-એ-શહાદત^૬ બી કિસી કે દિલમેં હય ?

અય શહીદે-મુલકોમિલ્લત મેં તેરે ઉપર નિસાર,
 અળ તેરી હિમ્મતકા અર્થાં જોર^૭ કી મહફિલમેં હય.

વક્ત આને દે બતાદેગે તુઝે અય આસમાં !^૮
 હમ અલી સે કયા બતાએં કયા હમારે દિલમેં હય.

અખૂન પહેલે વલવલે^{૧૦} હૈં ઓર ન અરમાનોંકી^{૧૧} બીડ,
 સિફ મિટ જાનેકી હસરત^{૧૨} યક દિલે-ખિસ્મિલમેં હય.

—ખિસ્મિલ

૧ ઇશ્કા-મુરાદ; ૨ જુલમખાનનાં બાવડાં; ૩ મુસાફિર; ૪ સહેબગાદ; ૫ કતલખાના; ૬ કુરબાની; ૭ ફિર; ૮ મંજિલએ જી; ૯ દુશ્મન-આકાશ; ૧૦ વવવલાડ; ૧૧ મુરાદો; ૧૨ ઇશ્ક.

૩. મેરા વતન વહી હય

નાનકને જિસ ચમન^૧ મેં વહદત^૨કા ગીત ગાયા,
ચીરતીએ જિસ ઝમીમે^૩ પયગામે—હક^૪ સુનાયા;
તાતારીયુંને જિસ કેા અપના વતન બનાયા,
જિસને હબાઝીયુંસે હરતે—અરખ છુટાયા !
મેરા વતન વહી હય ! મેરા વતન વહી હય !

સારે જહાં કેા જિસને ઇલ્મો હુનર દિયા થા,
ચુનાનીયોં કેા જિસને હયરાન કર દિયા થા;
મટ્ટીકો જિસકો હકને અરપકા અસર દિયા થા,
તુર્કીકો જિસને દામન^૫ હીરોં સે ભર દિયા થા !
મેરા વતન વહી હય, મેરા વતન વહી હય.

ટૂટે થે જો સિતારે કારેસ કે આસર્મા સે,
ફિર તાબ હે કે જિસને ગમકાએ કેહકશાં^૭ સે;
વહદતકી નર^૮ સુની થી દુનિયાને જિસ મકાં સે,
મીરે અરખ કેા આઈ ઠંડી હવા જહાં સે !
મેરા વતન વહી હય, મેરા વતન વહી હય.

૧ બાગ; ૨ એકના; ૩ પવાળ આભેર; ૪ સત્યનો સદરો; ૫ સોનું;
૬ છરો; ૭ આકાશગંગા; ૮ બરોડી; ૯ દરજત મહમદ (સવન);

બન્દે કલ્પીમ^{૧૦} હસકે પરબત જહાં કે સીના,^{૧૧}
 તુલે નખી^{૧૨} કા ઠયરા આ કર જહાં સફીના;^{૧૩}
 રફઅત^{૧૪} હય નિસ અર્મીકી બામે ફલકકા^{૧૫} ઝીના,^{૧૬}
 જલ્લતકી ઝીન્દગી હય નિસકી ફિઆં^{૧૭} જીના!
 મેરા વતન વહી હય! મેરા વતન વહી હય!

ગૌતમ કા જો વતન હય, જાપાન કા હરમ^{૧૮} હય,
 ઇસા કે આશકોં કા છોટા ચેરસલમ હય;
 મહફૂન^{૧૯} નિસ અર્મીમેં ઇસ્લામ કા હશમ^{૨૦} હય,
 હર ફૂલ નિસ ચમનકા ફિરદૌસ હય ઇરમ^{૨૧} હય!
 મેરા વતન વહી હય મેરા વતન વહી હય.

—ધકખાલો.

૧૦ મેસીસ-મુસા; ૧૧ પર્વતનું નામ; ૧૨ પથમળીનું; ૧૩ નાવ;
 ૧૪ યૌવન; ૧૫ આકાસની અગાળી; ૧૬ સીડી; ૧૭ છાયા; ૧૮ પુણ્યધામ;
 ૧૯ દફન થયેલું છે; ૨૦ કશ્મીર ૨૧ સ્વર્ગ.

૪. સારે જહાંસે અચ્છા

.... જહાંસે અચ્છા હિન્દુસ્તાં હમારા,
હમ બુલબુલે^૧ હ ઉચ્છી વહુ ગુલિસ્તાં^૨ હમારા.
શુરખતમે^૩ હો અગર હમ રહતા હય દિલ વતનમે,
સમજો વહી હમે જી દિલ હો જહાં હમારા.
પરખત વહુ સબસે ઉચ્ચા હમનાયા^૪ આસમાંકા,
વહુ મન્તરી હમારા, વહુ પાસળાં હમારા.
ગોદીમે^૫ ખેલતી હું જિન્કી હમારાં નદિયાં,
ગુશન હય જિન્કે દમસે રશકે^૬ નિના હમારા.
અય આખે રૂહે^૭ ગગા ! વહુ દિન હ યાદ તુઝકો,
ઉતરા તેરે કિનારે જળ કારવાં હમારા.
મઝહુબ^૮ નહિ સિખાતા આપમમે યેર રખના,
હિન્દી હ હમ વતન હું હિન્દુસ્તા હમારા.
યુનાનો મિસ્ત્રો રૂમો^૯ સળ મિટ ગયે જહાંસે,
અબ તક મગર હય બાકી નામોનિયા હમારા.
કુછ ખાત હય કે હસ્તી મિટતી નહિ હમારી,
સદિયો^{૧૦} રહા હય દુશ્મન દવરે-ઝમાં^{૧૧} હમારા.
ઇંકબાલ ! કેઈ મરહુમ^{૧૨} અપના નહિ જહાંમે,
માલુમ કયા કિસીકો દહે નિહા^{૧૩} હમારા.

ઇંકબાલ.

૧ બાગ, ૨ પરચેશ, ૩ પાટોશી, ૪ બળવરા, ૫ નદી, ૬ ધર્મ, ૭ રેત,
૮ સીઓ, ૯ કાન્યક, ૧૦ દયા ખાનાર, ૧૧ ઇપુ.

૫. મેરે લિયે હૈ

તુમ યૂંહિ સમજના કે કના મેરે લિયે હૈ,
 પર ગયળસે^૧ સામાને બકા^૨ મેરે લિયે હૈ.
 પયગામ મિલાયા બે હુસેન ઈબ્ને અલિકો,
 ખુશ હૂં વહી પયગામે કાઝા^૩ મેરે લિયે હૈ.
 ચહ હૂરે બહિશ્તીકી તરફસે હય ખુલાવાઈ,
 લખ્ખેક^૪ દે મકતલકા સિલાઈ મેરે લિયે હૈ.
 કયું જાન ન ફાં ગમમેં તેરે, જળ કે અબીસે,
 માતમ^૫ ચહ જમાને મેં બપાઈ મેરે લિયે હૈ.
 મેં ખોલે તેરી શહમેં મુળ દોલતે દુનિયા,
 સમજા કે કુછ ઇસકે લી સિવા મેરે લિયે હૈ.
 તોહીક^૬ તો ચહ હૈ કે ખુદા હશ્તમેં^૭ કહ દે,
 ચહ બન્દા દો આલમસે બકા^૮ મેરે લિયે હૈ.
 મુરખીમેં નહિ દસ્તે હિના^૯ બસ્તાહ^{૧૦} લી કુછ કમ,
 પર સુખયે^{૧૧} ખૂને-શહીદી^{૧૨} મેરે લિયે હૈ.
 શહી^{૧૩} હૂં મુસલમાન બસહ નારયે તકળીર^{૧૪},
 ચહ કાફલા ચહ બાંગે દરા^{૧૫} મેરે લિયે હૈ.

૧ ફાપી રીતે; ૨ અનવનો; ૩ મોત- ૪ તેક, ૫ આંખું છું.
 ૬ બંધો; ૭ પરિતોષિક ૮ શોક; ૯ ચહ; ૧૦ એજા-પૂર્ણતા;
 ૧૧ કયામતના દિનમે; ૧૨ નાખુશ; ૧૩ મેદીવાનો દાવ; ૧૪ લગાવેલો;
 ૧૫ લમકદાર લાવ્યો; ૧૬ શહીદો-મરજવા; ૧૭ મુસદ્દિર, ૧૮ અશીદો
 અગરના નયનો; ૧૯ કાવતો દુકાન

ઇન આમકા ઉકળાકે^{૧૯} તો પૂછના લયકીન,
 દુનિયામે^{૨૦} લી ઇમાંકા સિલા^{૨૦} મેરે લિયે હે.
 કયું એસે નળી^{૨૧} પર ન ફિદા હૂં કે ને ફરમાયે,
 અચ્છે તો સલી કે હે ખુરા મેરે લિયે હે.
 એ શાકુએ મહશર !^{૨૨} ને કરે તૂન શકાઅત,
 ફિર કોન વહાં તેરે મિવા મેરે લિયે હે.
 અલ્લાહ કે રાસ્તેહિ મેં મોત આયે મસીહા,
 અકસીર વહી એક દુઆ મેરે લિયે હે.
 એ ચારહુગીરો !^{૨૩} ચારહુગીરીકી નહિ હાજત,
 વહ હર્દ હે, હારુએ શકા^{૨૪} મેરે લિયે હે.
 કયા ડર હે ? ને હો સારી ખુંદાઇ^{૨૫} લી^{૨૬} મુખાલિફ
 કાફી^{૨૭} હે અગર એક ખુદા મેરે લિયે હે.
 ને સહોખતે અગિયારમે^{૨૮} ઇસ હન્નહો^{૨૯} ખેખાક,
 ઉસ શૂખકી^{૩૦} સળ હિજમોહયા^{૩૧} મેરે લિયે હ.
 હે બુલ્મ મહુત આમ^{૩૨} તેરા ફિર લી સિતમગર,
 મખસૂસ^{૩૩} વહ અન્દાજે બક્ષા^{૩૪} મેરે લિયે હે.
 યું તો ફિદા અધ્ર સિયાહ^{૩૫} પર સલી મયકશ^{૩૬},
 પર આજકી ઘનઘોર ઘટા^{૩૬} મેરે લિયે હે.

—જયહૃદય—

૧૯ ખીલ દુનિયાના; ૨૦ બાલ્લા; ૨૧ પવનખોર; ૨૨ કયામતના રાજ
 સિફાવસ કરનાર ૨૩ દુનિયાવારી લોકો; ૨૪ ઈલાજ, ૨૫ સહિ; ૨૬ સામે-વિરુદ્ધ;
 ૨૭ બસ; ૨૮ અબલયાઓ; ૨૯ નીકર; ૩૦ સ્વામણીની; ૩૧ રામ-લાલ;
 ૩૨ સામાન્ય રીતે; ૩૩ ખાસ; ૩૪ સાર્વત્રિક જુલમ; ૩૫ કાળામેય;
 ૩૬ શરાબી-નિરાશાજન.

• મીવાના મહમદઅલી-૮ મી બોલ-દુનિયા-ખિવાફત કોન્ફરન્સમાં આ
 તખ્તો જવાઈ હતી.

૬. સૈયાદ*

ઉભડ કર મેરા ગુદ્યનસે આશિયાં^૧ સૈયાદ,
રહેગા તુભી ન દુન્યામે^૨ શાદમાં^૩ સૈયાદ ! ૧

સંભલ ! દેગિરતી હૈ અળ તુઝપે બિજલીયાં સૈયાદ !
ગઈ હય આહિ રસાઝ સુઝે^૪ આગમાં સૈયાદ ! ૨

ઝખાને હાલસે કુછ તો હમે^૫ ભી કહને હે,
ગલા ન ઘોંટ ઝરા ખોલ ઉઝલીયાં સૈયાદ ! ૩

વફા શઆર^૬ રહે તેરે જાનિસાર રહે,
ઇસ આસ^૭ પર કે તુ હય અપનાજ કદ્રદાં સૈયાદ ! ૪

કરમકે^૮ બદલે જો હોતા હય અળ સિતમ હમપર,
ચહી થા કેલ તેરા, થી ચહી ઝખાં સૈયાદ ! ૫

સિલાજ વફાકા તેરે દરસે યહ મિલા હમકે,
હે આજ છુટાતા હય હસ્તીકા કારવાં સૈયાદ ! ૬

કસૂર કિસકા હય ખુદ સોચ લે ઝરા દિલમે,
ઝમાના કિસ પે ઉઠાતા હય^{૧૦} ઉઝલીયાં^૯ સૈયાદ ! ૭

* ૮ મી ઔલ-મન્ડિયા ખિવાફત કાન્ફર-સમા આ ગઝલ ગવાઇ હતી.

૧ આગે; ૨ મુઝી; ૩ નિજાલગી જાણ; ૪ જી વાજ; ૫ વફાદાર;

૬ આસા; ૭ અમારા; ૮ મદેરવાનીનો; ૯ બદલો; ૧૦ કરે છે;

કુછ અપને વક્તકી લી યાદગાર રહને દે,
મિટે હુવેંકા મિટાતા હય કયું નિશાં સયાદ ! ૮

યહ યાદ રખ કે ખુદાકો લી મુંહ દિખાના હય,
સિતમ તો ને તેરા છ ગાહે કર યહાં સયાદ ! ૯

ખુદા કરે ન ફેલે નખલે આરજી^{૧૧} તેરા,
મિટાએ ગુલશને હિસોહવા^{૧૨} ખિજાં^{૧૩} સયાદ ! ૧૦

વહ દિન ગયે કિ હમે જિન્દગી કી હસરત^{૧૪} થી :
પુચ્છલ^{૧૫} કતલકી હેતા હય ધમકિયાં સયાદ ! ૧૧

ગઝબકી હય તેરી બાદ બયાનીયાં^{૧૬} કયસર
કે અપની ભુલ ગયા નસ્તરાનીયાં^{૧૭} સયાદ ! ૧૨

—કયસર દહલવી.

૧૧ ખાદિરાતું બીજા ૧૨ નિશા-ટુપ્પા; ૧૩ પનખરજગુ; ૧૪ લગસ; ૧૫ ફોગ; ૧૬ વર્જન; ૧૭ દફાસ.

૭. તેરા !*

લકખ^૧ થા એકદિન હિન્દોસ્તાં જન્મતનશ્ચં તેરા !
 ઝમીંથી દામને શુલ, આપના થા આસર્માં તેરા !

શુખાર^૨ આલુદડમતલા^૩ આજકલતેરા હ કયું આખર ?
 યહ મજલુમોંકી^૪ આહેં હૈં, કે છાયા હે ધુવાં તેરા !

હં મહરાએ^૫ જહામિં લેડ^૬ બકરીકી તરહ અબ હમ,
 મઆઝઝઅલ્લાહ !^૭ લાયા રંગ યહ અમનોઅમાં^૮ તેરા !

કફનકે વાસ્તે લી હો ગયે મોહતાજ^૯ ગેરેં કે,
 હુવા બે દસ્તોપા^{૧૦} ઇસ તરહસે પીરે જવાં તેરા !

અસીરીમે^{૧૧} રિહાઇકે^{૧૨} મઝે સબ બૂલ પૈકે હૈં,
 કફસ સે^{૧૩} છુટકે ઉઠતા કબ હે મુર્ગે નાતવાં^{૧૪} તેરા !

* ૧ નામ-જીર્તિ; ૨ વ ટાળીઆથી; ૩ છવાએલો; ૪ પ્રકાર, ૫ નુવમથી પીડિતોની, ૬ રણ, ૭ મેંઠા; ૮ પ્રશ્ન ના કરે; ૯ શાન્તિ; ૧૦ ખીનઓના; ૧૧ હાથપગ વિનાના; ૧૨ ગુલામીમા, ૧૩ છટની-સ્વાત્રતાની; ૧૪ પિંગરા-માથી; ૧૫ કમતાજત હસ

* ૩૬ મી સપ્ટેમ્બર મહાસભામાં આ ગીત ગાયું હતું.

૮. હિંદોસ્તાં તેરા !*

ઉઠ અય હિંદી કે હે દર અસ્લ^૧ યહ હિંદોસ્તાં તેરા !
જો બેગાના^૨ હે નાખવાન્દા^૩ હે બેશક મેહમાં તેરા !

જો કુછ કહના હે તુજકો હાં ઉસે અબ કરકે ખતલાવે,
તેરા હો કર રહેગા એક દિન હિંદોસ્તાં તેરા !

તેરા ખ્યેત્પાર તેરા માલ તેરી સનઅતો^૪ હિરકત,
તેરા સોદા^૫ સરોમે^૬ હો રવાં હો કારવાં તેરા !

ખજના તેરા, તેરી ફેશ્વર ચોર જંગી તેરા^૭ બેડા,
ઉમુરે મમલકતમે^૮ જોનખુલ હમદાસ્તાં^૯ તેરા !

યહ દિન આયે ઇલાહી આપ તુ હો હુકમરાં વખપના,
સુકેદો અખો સુખ^{૧૦} ઉડતા હો દુનિયામે^{૧૧} નિશાં તેરા !

૧ હાજીઝતમા; ૨ અબલવા; ૩ અમલુ; ૪ હુતરકના; ૫ મસ્તી; ૬ લરકરા;
૭ દેશના કારભારમા, ૮ લોભીઓ; ૯ હાકિમ; ૧૦ લાવ લીવ મોળા રખેલો
સ્વરાખ્યનો ત્રિરંગી વાવેલો

* ૩૬ મી રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં આ ગીત ગવાયું હતું

૯. કરકે દિખા દેંગે

ખંજરી તેરે ગાલિમ ચું ખ્યાસ યુગા દેંગે,
 પાનીકી તરહ અપના હમ ખૂન બહા દેંગે;
 પામાલો^૧ સિતમ હોકર છા જાયેંગે દુન્યા પર,
 હમ મિસ્લે હીનાર^૨ પીસ કર રંગ અપના જમા દેંગે.
 જખતક હે બદનમેં જાં ઔર ખન રંગોમેં હય,
 મોડેંગે ન મુંહ હકસે^૩ હસ્તીકો મિટા દેંગે;
 સાયેમેં પલોં હય હમ સમશીર હમીયત^૪ કે,
 મયદાન મેં આને દે જોહર લી દિખા દેંગે.
 હય ખૂન રવાં અપની હર રંગમેં શુભઅતકા^૫,
 જખ મૈજ યર આવેંગે તુફાન ઉડાવેંગે;
 હાં બંદએ ઇજત હેં હાં દુશ્મને ઝીલ્લત^૬ હેં,
 મિટ જાયેંગે હમ લી આર તુજકો લી મિટા દેંગે.
 હમ આહકે શોઅલોંસે^૭ પુકેંગે તેરા ખિરમન,
 ચે આગ અગર લડકી દુન્યાકો જલા દેંગે !
 હમ ખાતકે યક્ક હંચ હે કોલકા પાસ^૮ ઇત્ના,
 દુશ્મનોકો યડે^૯ વાદા હરગીઝ ન જક્ષા દેંગે !
 શમએ^{૧૦} સરે તુરખતકી^{૧૧} પુરસોઝ^{૧૨} ઝમાં સુનકર,
 હમ ખાકમેં મિલકર લી તાલીમે^{૧૩} વક્ષા દેંગે !
 હિન્દીકી* ઝખાં અસ્લમ કહ કર નહી ફિર સકતી,
 જો મુંહસે કહા હમને વો કરકે દિખા દેંગે.

—અરસમ—

૧ પાયમાલ; ૨ મેદીની માફક; ૩ સન્ધી; ૪ જ્યાંમદી; ૫ શીર્ષ; ૬

જેઈજતી; ૭ નિશાસના બડકાથી; ૮ રંગ; ૯ આપેલો; ૧૦ દીપક; ૧૧

કબરના માયાપરનો; ૧૨ ઉદ્વગમરી; ૧૩ પાઠ.

* અસલમાં મુસ્લિમકી ગવાય છે.

૧૦. ખાકે હિન્દ*

[૧]

અય ખાકે હિંદ તેરી અજમત^૧ મેં કયા ^૨શુમાં હ,
 દરિયાયે ફેજ^૩ કુદરત તેરે લિયે રવાં^૪ હ;
 તેરી જર્જસિ^૫ નૂરે હુસ્ને અમલ અયાં^૬ હે,
 અહ્લાહ રે જેબો અનત^૭ ઔન્ને^૮ ઇન્ને શાં હે;
 હર સુખહ હે યહ ખિદમત પુરશીદ દુરજયાકી,
 ફિરનોએ ગૂંથતા^૯ હે ચોટી^{૧૦} હિમાલયાકી.

[૨]

ઇસ ખાકે^{૧૧} દિલનર્શસિ^{૧૨} અશમે હુયે વહ જરી,
 ચીનો અરખમે^{૧૩} હોતી થી અસે ખાખશારી;^{૧૪}
 સારે જહાંમે જખ થા વહશતકા^{૧૫} અપ્ર^{૧૬} તારી,^{૧૭}
 અશમે અરાગ આલમકી સર જમી હમારી;
 શમએ અદળ^{૧૮} ન થી જખ થૂવાંકી અંજુમનમે,^{૧૯}
 તાખાં^{૨૦} થા મહર^{૨૧} ખીનશર^{૨૨} ઇસ વાદિયે^{૨૩} કુહનમે.^{૨૪}

* જુઓ પરિશિષ્ટ ક્ક.

૧ મદદતા, ૨ રાફ, ૩ મહેરબાની, ૪ જરી, ૫ લગાટ, ૬ ચમકે, ૭ રો.શા,
 ૮ દબદબો, ૯ પ્રકાશિત, ૧૦ બુચના, ૧૧ રિખર, ૧૨ જમીન, ૧૩ રમણીય,
 ૧૪ પાણીની રેલ, ૧૫ જમણાપણું, ૧૬ મેથ, ૧૭ ઉવાએલાં, ૧૮ જાનકીપ,
 ૧૯ પ્રકાશિત, ૨૦ સૂર્ય, ૨૧ જુદિ, ૨૨ જુમિ, ૨૩ પ્રગટન.

ગૌતમને આખરુ દી ઇસ માળદેર^{૨૪} ફૂલન દે,
સરમદને ઇસ જર્મી પર સદકે ક્રિયા વતન દે;
આકળરને જામે-ઉલકતરપળખશા ઇસ અંબુમન દે,
સીંચા લહૂસે અપને રાણાને ઇસ અમન દે;
સળ સૂર ખીર અપને ઇસ ખાક મેં નેહારંદે,
દૂદે હુએ ખંડેર હે યા ઉન્કી હુદીયાં હે.

દીવારો દરસે અખતકે ઉન કા અસર ^{૨૫}અયાં હે,
અપની રંગોં મેં અખતકે ઉન કા લહૂ રવાં હે;
અખતકે અસર મેં ડૂખી નાહૂસ કીર^{૨૬}દેગાં^{૨૮}હૈ,
કિરદૌસ ગોશ અખ તકે કંક્રિયત અજાં હે;
કાશ્મીર સે અયાં હૈ જન્મત કા રંગ અખ તકે,
શીકતાસે ખહ રહા હૈ દરિયાએ અંગ અખતકે.

અગલી સી તાજગી હૈ ફૂલો મેં ઔર ફૂલો મેં,
કરતે હુય ^{૨૭}વજદ અખતકે ^{૨૮}તાઉસ જંગલો મેં;
અખતકે વહી કહકે હૈ બિજલી કે ખાદલોં મેં,
પરતીસી આ ગઇ હૈ પર દિલ કે વલવલોં મેં;
ગુલ શમઅ અંબુમન હૈ ગો અંબુમન વહી હૈ,
હુએ વતન બહિ હૈ, ખાકે વતન વહી હૈ.

૨૪ પુણ્યતીર્થ, ૨૫ પ્રિયતોષાધારો, ૨૬ કુપાયેલા, ૨૭ ધંડો, ૨૮ નાદ,
૨૯ કળા, ૩૦ મોર.

જરમાં મે હો રહ્યા હે જરકમ સમા^{૩૧} હમારા,
 દુનિયા મે મિટ રહ્યા હે નામો નિશાં હમારા;
 કુછ કમ નહીં અજલસે^{૩૨} ખાખે—એસાં હમારા,
 એક લાશ એકદન હે હિન્દોસ્તાં હમારા;
 ઇસ્કે ભરે ખબને જરખાદ હો રહે હૈ.
 ત્રિજન^{૩૩} નમીળ વારીમ ગદલત મેં સો રહે હૈ.

અથ સૂર હુખે કોમી^{૩૪} ઇસ ખવાળસે જગા દે,
 ભક્ષા હુઆ કમાના^{૩૫} કાનોં કો ફિર સુના દે;
 સુરહક તખિયતોં કો અફસુર્ગી^{૩૬} મિટા દે,
 બકતે હુખે શરારે^{૩૭} ઇસ રાખસે દિખા દે.
 હુખે વતન મગાયે આંખો મેં નૂર હો કર,
 મર મેં જુમાર હો ડર, દિલ મેં સરસ^{૩૮} હો કર.

શહાયે^{૩૯} જોખ્ના કો મરવો સમન^{૪૦} મુખારક,
 રંગીન તખિયતોં કો રંગે સુખન મુખારક;
 ખુલખુલ કો ગુલ મુખારક, ગુલ કો અમન મુખારક,
 હમ એકમેં કો અપતા ખારા વતન મુખારક;

૩૧ ઈસ્લામત, ૩૨ મેત, ૩૩ દવક, ૩૪ રોગપ્રેમી, ૩૫ કષા, ૩૬ નિરતેજ
 ૩૭ ૩૮ અનિયત, ૩૯ અનિયત, ૪૦ નાદ પ્રેમી, ૪૦ વખત

૧. કર્મયુગ

આ ગયા હૈ કર્મયુગ કુછ કર્મ કરના શીખ લો;
દેશ પર અરૂ^૧ જાતિ પર હુંસ હુંસ^૨ કેમરના શીખ લો.

મારને કા નામ મત લો, પહેલે મરના શીખ લો;
મિત્રે^૩ આયલે-ડહળકર,^૪ ફિર જીલરના^૫ શીખ લો.

પાર યદિ હોના તુમહે પરતંત્રતા દુઃખ સિંધુસે;
તૈર કર^૬ તો રંકતસાગરસે ઊતરના શીખ લો.

ફિર જલા દોંગે સકલ સંસાર કે દાણુ માત્ર મેં;
દેશદુઃખ છી આગ મેં પર^૭ પહેલે જલના શીખ લો.

જેલયાત્રા કે લિયે દિન રાત ઉત્સાહિત રહો;
દુષ્ટુ-જન્મસ્થાન મેં^૮ નિર્ભય વિચરના શીખ લો.

દેખના હૈ દશ્ય ભારતવર્ષ મેં યદિ સ્વર્ગ કા;
દેશ કા તો પ્રાણુપનસે^૯ દુઃખ હરના શીખ લો.

સત્યદેવ

૧ અને; ૨ હસતા હસતાં; ૩ પેહે; ૪ દખાઈ જાઈને; ૫ જીવા થતાં;
૬ વરીને; ૭ ખસુ; ૮ કાલગૃહ; ૯ નિર્દોષીને જોખમે.

૨. ભારત દેશ

જગ બિચ સ્વર્ગ હુમારો દેશ.

ભારત અસ શુભ નામ લેત ^૧છન, ક્રિપાજ્ઞ પ્રેમ વિશેષ,
તાપે જન્મભૂમિ શોભા ^૨લાખિ, રહેત ન દુઃખ લવલેશ
જગ બિચ સ્વર્ગ

દગ તર ઉદધિ ગહત શિર ઉપર, નીલ છત્ર વસદિનેશ;
ઉત્તર હિમગિરિ પરમ મનોહર, અહ નિત રમત ^૪મહેશ!
જગ બિચ સ્વર્ગ

પાવન નિર્મલ ગંગનીર જોડિ પરસત ^૫કટત કલેશ;
પ્રગટે ધ્રુવ રૂપ જગકારક, જહ્નુ ધ્રુવેશ અવધેશ.
જગ બિચ સ્વર્ગ

ધર્મધ્વજા ^૬ફકરાત બહાં નલ, સત્તન ખાનિ ^૭અશોષ;
માધવ અસ લખાત કબહૂ નહિ, જસ ^૮મમ ભારત દેશ.
જગ બિચ સ્વર્ગ

માધવ

૧ કાળ, ૨ ભેષ, ૩ સૂર્યગી શીખર, ૪ મહાદેવ ૫ રાખડી કસા
૬ ફરકે; ૭ અપાર; ૮ જોગ

૩. 'યે ભારતવર્ષ' હમારા હૈ

હમેં તો દેશ ભારત અપના, પ્રાણોં સે લી ખ્યારા હૈ,
હમ હૈં ભારત કે ભારતવર્ષ હી જીવન હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના

જમાના હેયુ^૧ હૈ ૧ જઠરંગ, નિસ ધી પેશાન કે આગે;
વહી સંસાર મુખ કા સ્વર્ગ ઇન્દ્રાગ્રન હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના

ગિનાયાં પ્રેલ ઋષિયોંને, લહપન ગોદ મેં નિસ કે;
પુરાના જગમગાતા^૪ માન વહુ જીવિત^૫ હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના

હમારા ધર્મ સંચિત કર્મ, ઇશ્વર દંદ નો કુછ હૈ;
મેરે આંખોં કા તારા ખ્યારા જસ ભારત હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના

સુભટ રન^૬ ખાંકુરે કવિ લેખકોં ધી, ખાનિ^૭ હૈ નિસ મેં;
અખિલ અનમોલ રત્નોં કા વો મુખ આગર હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના

હમ હૈ કુર્માન ઉસકે જંગલોં, પર્વત વ ટીલોં^૮ પર;
યે જીવન ઉસકી ખ્યારી રજ પૈ^૯ ન્યાંઘાવર હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના

૧ જની નય, ૨ જસુગત, ૪ તેજ, ૪ જગમગત, ૫ નેરુડું, ૬ સુસુખ, ૭ ખાનુ, ૮ ટિલોરો, ૯ મુલિ પર.

નિર્મી^{૧૦} ગદ્દા^{૧૧} હમારા મખમલી હ, વિન્ય તકિયા હે;
હિમાલય હે સિપાહી સિંધુ ભી સેવક હમારા હે.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

હુઃખી હે ઉસ કે હુઃખ મેં યૌર, સુખી હે સુખ મેં ભારત કે;
હમ હે સન્તાન ઉસ'કી વડ પિતા રક્ષક હમારા હે.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

ન છોડૂંગા ન છોડૂંગા, ફટે ઇસ તેરે ^{૧૨}દામન કે;
કહૂંગા મસ્તે હમ તક પ્રેમમય ભારત હમારા હે.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

ઢહો માધવ ઇસાઈ હિન્દુઓ, મુસલિમ સળ એક દ્વરસે;
યે ભારતવર્ષ, હમારા હે ! હમારા હે ! હમારા હે !
હમારા હે ! હમારા હે ! હમારા હે ! હમારા હે !
યે ભારતવર્ષ હમારા હે ! હમારા હે ! હમારા હે !

માધવ

૪. હમારા વિશ્વાસ

હમે વિશ્વાસ હૈ ભારત કા, દિન ભી ફિરને વાલા હૈ;
હમારે આજ ગચ્ચોને ભી હોથ અપના સમ્માલા^૧ હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦

બહુત દિન હો ચુકે હમ દેા, અધેરી રાત ગેં રમેતે;
મગર જલ્દી હી પરદા આંખોં કા અળ હટને વાલા હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦

ભંવર^૨ ઘણડાતા^૩ હૈ કયોં કર, બસ અળ થોડા હી બાકી હૈ;
નિકલ આયા હૈ સૂરજ અળ કમલ ભી ખિલને વાલા હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦

મલેગે^૪ હાથ યહ સુનકર, ગિયારે તંગ દિલ વાલે;
સુનકલે બાદલોંસે આસમાં યહ ઘિરને વાલા^૫ હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦

જિગર^૬ હો જયગા રોશન,^૭ અધેરા બેનિશાં^૮ હોગા;
મિલેગા ખુદખખુદ^૯ માધો ને તુમકો મિલને વાલા હૈ૦
હમે વિશ્વાસ હૈ૦

માધવ

૦

૧ ભગત થયા, ૨ સુવાસૂતા, ૩ ભમ, ૪ ગજરાય, ૫ ઘસરો, ૬ ધેરાવાનું
૭ હેંચ, ૮ પ્રકાશિત, ૯ નામનિશાન વગરનું, ૧૦ આપોઆપ

੫. ਘਾਰਡੋਲੀ !

ਓ, ਵਿਸ਼ਵਰੂਪ ਘਾਰਡੋਲੀ ! ਓ, ਭਾਰਤ ਦੀ 'ਧਰਮਪੋਤੀ' !
ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਵੀ ਸਸ਼ਸਤੀ ਥੀ ਅੰਤ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੀ ਟੋਲੀ.

‘ਭੁਵਨੀ ਧਾਟੀ’ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਵੀ ਵੱਡੀ ਪੂਰਵ-ਪਰਿਧਾਟੀ ਥੀ;
ਘੱਟ ਘੱਟ ਕਰ ਵੈਰੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਵੀਰ-ਵਰੋਂ ਨੇ ਖਾਟੀ ਥੀ.

ਪਰ ਤੂੰ ਹੈ ਨਿ:ਸ਼ਕਤੀ ਤਪਸਵਿਨੀ ! ਫਿਰ ਕੌਣੇ ਰਾਮਤਾ^੧ ਛਾਗੀ ?
ਉਪਮਾ ਆਪ ਭਜੇਗੀ ਤੂੰ ਯਦਿ ਕੋਈ ਮੈਂ ਕੁਮਾਰੀ^੨ ਛਾਗੀ.

ਲੋਛੇ ਤੇ ਸ਼ਨਿ-ਦਾਨ ਮਾਨ ਕਰ ਧਰਮੇ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤ ਕਿਆ ਨਹੀਂ;
ਯੁਧਾਂ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਭਾਨ ਕਰ ਲੜਕੀ ਤੇ ਵੀ ਲਿਆ ਨਹੀਂ.

ਭਰੀ ਨਹੀਂ ਤੂੰ ਕਿ ਜੇ ਯੁਗ ਹੈ ਉਸੇ ਨਾਲ ਕਰ ਦੇਨੇ ਤੇ;
ਜੁਗੀ^੩ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿੰਨ੍ਹ ਯੁਗੇ ਤੇ ਆਜ਼ ਲਾਗ ਕਰ ਦੇਨੇ ਤੇ.

ਸੁਖੇ ! ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਯੁਗ ਤੇ ਫਿਰ, ਘੱਟੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਹੈ ਮੇਰੀ
‘ਸ੍ਵਯੰਸਿਦ੍ਧਿ’ ਤੇ ਵੀ ਘੱਟ ਕਰ ਹੈ ਸਾਧੁ ਸਾਧਨਾ ਘੱਟ ਤੇਰੀ.

ਫਿਰ ਵੀ ਅਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇਲ ਤੂੰ ਆਰ ਵਿਪਕ੍ਸ਼ੀ ਤੇ ਭਲ ਵੀ,
‘ਸੰਗੀਨੇ’, ‘ਮੇਥੀਨਗਨੇ’, ਭਾਗ ਆਰ ਵਿਪਕ੍ਸ਼ੀ ਤੇ ਭਲ ਵੀ;

ਨ ਤੇ ਵਿਜਯ ਤੇ ਨਿਸ਼ਯ ਜਿਨ ਤੇ, ਮਾਫ਼ੀ ਤੇ ਕਰ ਛੱਡ ਜਾਵੇ;
ਘੱਟ ਕਰ ਪਰ ਨ ਛੱਡੇ ਫਿਰ ਘੀਏ, ਘਾਛੇ ਸਿਰ ਵੀ ਕੱਟ ਜਾਵੇ !

ਕਰੀ ਤੈ ਕਾਨ੍ਹ-ਲਾਜ ਤੂੰ, ਪਰ ਤਿਨ ਤੇ ਕਾਨ੍ਹ-ਲਾਜ ॥
 ਤਿਨ ਤੇ, 'ਨਿਆਏ' 'ਨਿਆਏ' ਕਹੁ ਕਰਨੇ ਯਹਾ ਕਾਮਰੇ ਗਏ ਜਲਾ ।

ਘੋਲ ਉਠੇਗਾ ॥ ਘੂਨ ਨ ਤਿਸ ਕਾ ਘੋਲੇ ਅਧਿਆਇ ਮੇ ?
 ਸਧਮ ਜੁਠੇ ਦਿਖਾਨਾ ਹੈ ਪਰ ਨਿਯ ਵਿਨੀਤ ਧਰਮਦਾਰੇ ਮੇ.

ਆਪ ਮਹਾਤਮਾ ਭਾਗ ਤੂੰ ਆਤਮਾ ਤਾ ਘਲ ਜਾਨਾ ਹੈ,
 ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਦਿਖਾ ਤਿਸੇ ਯਹ ਅਧਿਆਇ ਜਾ ਘਾਨਾ ਹੈ.

ਲਖ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ਤੇ ਧਰਮਦਾਰੇ ਤੇ ਧਰਮਦਾਰੇ ਕਾ ਧਰਮ ?
 ਪ੍ਰਤਿਪੱਖੀ ਤੇ ਲਿਖੇ ਸਫਲ ॥ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂਦੇਵੀ ਦੇ ਲੀਖੇ, ਤੇਰਾ । ॥

ਸਾਧਨ ! ਆਧਾਏ ॥ ਤੁਝ ਤੇ ਸਤ ਸੇ ਵਿਅਕਿਤ ਕਰ ਨ ਮਰੇ
 ਤੇਰੇ ਨਾਥੇ ਵਾਰ ॥ ਤੂੰ ਭਲੇ ਕਰ, ਭਲੇ ਵਿਪੱਖੀ ਧਰਮ ਭਲੇ ।

ਸ਼ੋਧਿਤ ਆਏਂ ਤੇ ਭਲੇ ਲੇ ਤਿਸੇ ਭਲੇ ਭਲੇ ਭਲੇ,
 ਧਰਮ ਕਰੇ ਅਪਨੇ ਧਰਮ ਵੇ ਧਰਮ ਆਪ ਭੀ ਭਲੇ ਭਲੇ

ਸੂਰਤ ਮੇ ਭੀ ਭਲੀ ਪਛੇਵੇ ਨਾਭਰਥਾਭੀ ਨੇ ਧਰਮੀ,
 ਸੂਰਤ ਸੇ ਭੀ ਭਲੀ ਭਲੇ ਅਮ ਭਲੇ ਧਰਮਦਾਰੀ ।

ਪਰ ਸਧਮ ਧਰਮ ਸੇ ਅਪਨਾ ਧਰਮ-ਧਰਮ ਤੂੰ ਭਲੇ,
 ਧਰਮ ਤੇ ਲੀਖੇ ਸਧਮਾ ਕੀ ਅਧਿਆਇ ਕਾ ਧਰਮ ਧਰਮ.

ਮਧਿਲੀਗੰਜ ਗੁਰੂ

૬. કોમી ગજલ

મુનક્કશ^૧ અપને દિલ પેર હિન્દ કી તસવીર હોને દો,
કદમ સે ઉસ દે અપના સીના પુર તનવીર^૨ હોને દો.

કશી ઉઝન^૩ ન હાલો દોમ કે કામોં મેં તુમ કોઇ,
તુમેકારે હર્દ ગમ કી હોતી હે તહજીર, હોને દો.

બદાયે રકખો હિમ્મત, ^૪બુજદિલી કો મત ફટકને દો,
ન ઇસ કો અપને પાવેં કી કલી જાંજીર હોને દો.

અલન મે, ઇલમ મે, ^૫ગેરત સે, હિમ્મત સે, ^૬મુઝઅત સે,
ન મુઝકો-દોમ કી હર્મિજ કહીં તકસીર^૭ હોને દો.

અગર આયે હો દુનિયા મેં હદાયો છુદે-આઝાદી,
કિસી કે હાથ મેં તુમ અપની મત તકદીર હોને દો.

બહુત લિખે ગયે અફસાને^૮ ઇશકો-ઉસો-અફ્શત^૯ કે,
હિકાયત^{૧૦} હુખ્તે-કોમી કી લી અળ તકસીર^{૧૧} હોને દો.

કરો ખિદમત વતન કી શોક સે, દિલ સે, મુકબ્બાત મે,
ન મુઝકી કામ મેં દોઇ કલી તકસીર હોને દો.

બહુત વાટે ટલે હે અકકો-પેમા^{૧૨} હા ભરોઆ ધ્યા ?
તલગ અપને કરો હક તુમ ન અળ તાખીર^{૧૩} હોને દો.

૧ અજિત, ૨ પ્રકાગમય, ૩ દરખ, ૪ નામગીર, ૫ રક્ત, ૬ ગીર;
૭ દલ, ૮ કિરમ, ૯ પ્રેમ, ૧૦ અસ્તિ, ૧૧ વ્યત, ૧૨ દેરી.

ન રોકો કલ્પ^{૧૩} કી આવાજ છુમ રોશનજીભીરી^{૧૪} સે,
 કિસી કો હૈ અગર ઇસ^{૧૫} અમ્ર મેં તારીર,^{૧૬} હોને દેલ
 મજે લો દર્દ કે રહ રહ કે મુઝકો-કામ કે ગમ સે,
 જિગર કે પાર તો અપને જરા થકુ તીર હોને દેલ
 છુમ્હારી આહો-ભારી થકુ કલ્લી જાયા^{૧૭} ન જાયેગી,
 ખિંચ આયેગી ખુદ આભદી જરા તારીર^{૧૮} હોને દેલ.

નિરાસ

ન ઈતિના કોઈ શુદ્ધ પર તુલ્ય સકેગા,
 નહી હથ^{૧૦} તક દાગ ચક્ર ધુલ સકેગા,
 ન મહક્રમ હાકિમ સે મિલજુલ મકેગા,
 યે ઉકદા^{૧૧} ડિસીસે ન અગ ખુલ સકેગા;
 ગજળ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

વો માસૂમ^{૧૨} જાચે વો મા દે હુલારે,
 વો ઘર કે ચરાગ ઓર આખોં કે તારે;
 અજન્મ કે વહ બિન્દગી કે સહારે,
 નિશાના અજલ^{૧૩}કા બને ઓર મિધારે;
 ગજળ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

સુના હૈ કિ એક લડા જામી હુઆ થા,
 અમી મિર્હ થા ખારા તેરુક ખરસ કા,
 મગર મેલ^{૧૪} ઉમ કે ન તેવર^{૧૫} પૈ આયા,
 પુકારા ન ઉમને—ન અમ્મા ન અખ્ખા,
 ગજળ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

વો મગીન ખાચે ચલા ન રહા થા,
 Cસે દેખ કર દોટા લાઈ જો રોયા;
 કહા ઉમને રોઓ ન રો ખ્યારે લેયા,
 જવાં મરદોં કી મોત મેં તો હૂ મરતા;
 ગજળ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

૯ ખડકુ, ૧૦ કામત, ૧૧ ગાડ, ૧૨ નિરોહ, ૧૩ મેત, ૧૪ રચેલી,
 ૧૫ જમર

કયામત તકે ઈતિ કા મનાયેગે ^{૧૬}માનમ,
 ચે સુમકિન નહીં મહુવ^{૧૭} હો બલય ચકુ ગમ;
 બરમના જનાનોં પ વકુ ફૂલ પૈ ^{૧૮}હમ,
 વોપુર આળ આંખે, વો^{૧૯}હસરત કા^{૨૦}આત્રમ,
 ગજબ કા હે ખૂને શહીદાને દેહલી.

ચે મન્નર^{૨૧} દિલોં કો હુપારા^{૨૨} કરેગા
 ચે ખજર કલેજે પૈ મારા કરેગા,
 શહીદો કા ખૂં ચકુ પુકારા કરેગા,
 ફૂલકે^{૨૩} ઓર કયા આળ હમારા કરેગા ?
 ગજબ કા હે ખૂને શહીદાને દેહલી

ત્રિશૂલ

૧૬ શોક, ૧૭ ભૂતાક, ૧૮ પૂ.૧ પર પૂવ ૧૮ શોકસરત, ૨૦ વખત,
 ૨૧ દેખાવ, ૨૨ ચીરિયા, ૨૩ અકાંગ

૮. દશહરા ચૌર મુહર્રમ

(સન ૧૯૧૮ મેં દશહરા મુહર્રમ એકઠિ દિન ખડને કે સમય લિખી ગઇ)

કહીં હૈ રામ કી જય જય, કહીં પર સપ્ત માતમ^૧ હૈ;
કહીં હૈ હર્ષ કી ધ્વનિયાં, કહીં પર નાલયે ગમ^૨ હૈ;
કહીં તો ફૂલ હંસતા હૈ, કહીં પર રોતી શબનમ^૩ હૈ;
મુહર્રમ મેં દશહરા હૈ, દશહરા મેં મુહર્રમ હૈ.

જુલસોં^૪ મેં મગર દોનોં તરફ સામાને-જંગી હૈ;
હૈ મતલબ એક હી દોનોં કા જાહિર મેં દુરખી હૈ.

ઇધર હૈ રામ લક્ષ્મણ કા, ઉધર હસનેન^૫ કા ચર્યા;
ઇધર શર જાલ દુનુજો^૬ પર, ઉધર કુશ્કાર પર દોગા-
નજર મેં હર ઘડી દોનોં, તરફ થી ધર્મ કી રક્ષા;
ઇધર થા નિશ્ચરોં કા, શામિયોં^૭ કા થા ઇધર હલકા.

થે જૂલે દોનોં ઇશ્વર કા, હુએ મગર દોનોં થે;
નસો મેં શક્તિ, બલ, ધન, ધૂર્તતા કે પૂર દોનોં થે.

વતન કો છોડકર લાટકે, ફિરે હૈ! હૈ જિયાબાં^૮ મેં;
ઇધર દુશ્મક મેં ધૂમે રામ, ઉધર વહુ દસ્તે વીરો^૯ મેં.
સભી સામાન થે ઘર મેં ન ઘર થા ઉનકો દોરો મેં;
યહી થી ફિક પૈદા હો ન ચર^{૧૦} દુનિયા કે ઇમો મેં.

૧ શોક, ૨ આજળ, ૩ સરખસ, ૪ હસન હસેન (અ), ૫ દાનવ-કાફિર,
૬ તવતાર, ૭ રામ દેશના વાસીઓનો પક્ષ, ૮ જંગલ, ૯ ઉત્તમ વેશનું
નામ છે, ૧૦ દોષ,

ਲਰਾ ਆਤਾ ਡੈਲੁ ਭਿੰਘ ਭਿੰਘ ਗਧ ਤਸਵੀਰ ਦਿਲ ਮੇਂ ਹੈ;
ਜਰੀਂ ਪਰ ਗੋ ਨਹੀਂ ਪਛ ਉਨਕੀ ਪਰ ਜਾਗੀਰ ਦਿਲ ਮੇਂ ਹੈ.

ਸਯਾਕ ਦੇਨੇ ਤੋ ਦਾਨੋਂ ਤੇ ਫੁੱਧ ਜਗ ਆਜਮਾਧ ਥੀ;
ਛੁਰੂਲੇ^{੧੧} ਮਾਲੋ ਦੋਲਤ ਤੀ ਨ ਧਛ ਛੁਗਿੰਝ ਲਡਾਧ ਥੀ.
ਘਟੇ ਅਨਧਾਥੀ ਥੇ ਮੰਜੂਰ ਉਨਕੀ ਛੀ ਸਕਾਧ ਥੀ;
ਲਡਾਧ ਦੁਸ਼ਮਨੋਂ ਤੇ ਮੁੰਛ ਪੈ ਧੀਰੋਂ ਨੇ ਛੁਵਾਧ ਥੀ.

ਸ਼ਰੋਂ ਜੋ ਰਾਮ ਤੇ ਦੁਨੁਜੋਂ ਤੀ ਮਿਟੀ ਛੋ ਗਧ ਗੁਮ ਥੀ;
ਅਮਕ ਤੋਗੇ ਛਸਨ ਤੀ ਥੀ ਤੇ ਅਸ, ਨਾਰੇ ਜਲ੍ਹਜੁਮ^{੧੨} ਥੀ.

ਭਯਾਮਤ ਜਲਿਮੋਂ ਪਰ ਫਾਹੀ ਜਯ ਮੈਦਾਨ ਮੇਂ ਆਥੇ;
ਧੰਸੀ ਤੇ ਵਾਰੇ ਥੇ ਭਲਿਮੇ ਧੰਸਾਨ ਮੇਂ ਆਥੇ;
ਦਿਲੇਰੀ ਉਨ ਤੀ ਕਥਾ ਛਮ ਯੋਧਸੋਂ ਤੇ ਧਿਆਨ ਮੇਂ ਆਥੇ;
ਸਫੇ ਭੀ ਦੁਸ਼ਮਨੋਂ ਤੀ ਸਾਫ਼ ਲੋਟ ਧਕ ਆਨ^{੧੩} ਮੇਂ ਆਥੇ.

ਭੜ੍ਹ^{੧੪} ਲੇਯੇ ਗਏ ਮੁਫ਼ਕੇ-ਅਫ਼ਮ^{੧੫} ਮੇਛਮਾਨ ਛੋਨੇ ਤੋ।
ਮਲਕ^{੧੬} ਆਥੇ ਫ਼ਲਕ^{੧੭} ਸੇ ਜੰਗਮੇਂ ਕੁਰਬਾਨ ਛੋਨੇ ਤੋ।

ਓਧਰ ਸ਼ੀਰਾਮ ਨੇ ਲੰਕੇਸ਼ .ਰਾਖਯੁ ਪਰ ਵਿਜਯ ਪਾਧ;
ਮਗਰ ਅਫ਼ਸੋਸ ਓਧਰ ਆਫ਼ਤ ਗਧ ਛਸਨੇਨ ਪਰ ਫਾਧ.
ਭਰੀ ਥੀ ਫ਼ੋਜ਼ ਤੀ, ਗੁਰਯਤ^{੧੮} ਯਲਾਥੇਂ ਕਥਾ ਨਹੀਂ ਲਾਧ;
ਮਿਲਾ ਪਾਨੀ ਨ ਮੇਛਮਾਂ ਤੋ। ਤੋ ਮੇਛਮਾਂ ਤੀ ਭਯਾ^{੧੯} ਆਧ.

ਗਯਾ ਯਫ਼ਤਾਫ਼ੀ ਆਯੇ-ਸਾਫ਼ ਕਾ ਫ਼ਿਰ ਦਮ ਯਫ਼ਮ ਤੋਡਾ;
ਜਯਾਂ ਸੂਯੀ ਥੀ ਸੂਯੇ ਛੋਡ ਯੋਂ ਯਯੋਂਨੇ ਦਮ ਤੋਡਾ.

੧੧ ਵਸੁਤ, ੧੨ ਨਰਯਾਜ, ੧੩ ਪਯ, ੧੪ ਯਤੁ, ੧੫ ਯਮਸਤਨ, ੧੬ ਫ਼ਰਿਸ਼ਾ,
੧੭ ਆਯਾਸ, ੧੮ ਮੁਸਾਫ਼ਰੀ, ੧੯ ਮੇ.ਯ,

ઉઠાઈ સજિતયાં કિતની ન થા કાળૂ સિતમગર પર;
ખડે જિંદી મુસીબત બલ^{૨૦} ન આને પાયા ત્યોવર પર.
નહીં મંજૂર કી જૈયત^{૨૧} ઉદ્ધ કી સૈફ^{૨૨}થી સર પર;
ખુઝા કર ખ્યાસ અપની તેગ કી ખુદ પહુએ કૌસર^{૨૩} પર.

ગમેજાંકાહ હૈ ચહ કિસ તરહ સૌજો નિહાં^{૨૪} નિઠલે;
ઇંતદારો^{૨૫} કે સીને સે ન કયોં ઇતના ધુવાં નિઠલે.

મનાયેં હમ ખુશી યા ગમ મગર ચહ કામ કરના હૈ;
સફીના^{૨૬} એક હી હ ઔર હમ સખ કે ઉતરના હૈ;
રસાયે લાખ કૈઇ પર ન વાજિબ હર સે - સ્વા હૈ;
હમેં હક^{૨૭} કે લિયે છુના હૈ '૨ હક હી ચૈ મરના હૈ.

ધડી લર હૈ ખુશી તો ફિર ધડી લર હી મે માતમ હૈ;
ત્રિશૂલ અપના ન ભૂલો ફર્જ હમ મેં જ્યાતલક હમ હૈ.

ત્રિશૂલ

૨૦ વળ, ૨૧ તાજિબરી, ૨૨ તલવાર, ૨૩ સ્વર્ણીય સોત, ૨૪ દિલની
બળતાર, ૨૫ કાળુ-રંગશાની, ૨૬ નાવ, ૨૭ સત્યપ્રેમ

૯. અય માતૃભૂમિ તેરે

અય . માતૃભૂમિ તેરે, ચરણે મેં શિર નમાઉં,
મેં ભક્તિ ભેટ અપની, તેરી ચરણ મેં લાઉં. ટેક.

માથે પે^૧ તૂ હો ચંદન, છાતી પે તૂ હો માતા,
નિહા પે ગીત તૂ હો, મેં તેરા નામ ગાઉં. અય૦

નિસસે સુપૂત ઉપજે, શ્રીરામ કૃષ્ણ જેસે,
ઉસ તેરી ધૂલી કો મેં, નિચ રીવ પે ચઢાઉં. અય૦

માની^૨ અમુદ્ર નિસ કી ધૂલિકા પાન કરકે,
કરતા હે માન તેરે ઉસ પૈર કો મનાઉં. અય૦

વે દેશમાનવાલે અડ કર બિતર ગયે સળ,
ગોરે રહે ન કાલે તુઝ કો હી એક પાઉં. અય૦

સેવા મેં તેરી સારે ભેટોં કો ભૂલ જાઉં,
વહ પુણ્ય નામ તેરા પ્રતિદિન સુનું સુનાઉં. અય૦

તેરે હી કામ આઉં, તેરા હી મંત્ર ગાઉં,
મન ઔર દેહ તુઝ પર ગલિદાન મેં ચઢાઉં. અય૦

ઈન્દ્ર

૧૦. મહોં કો નેક કામ મેં

મહોં કો નેક કામ મેં કરના નહિ અચ્છા,
 નામદોં સે ઉમ્મીદ કો કરના નહિ અચ્છા;
 કયા ગમ હે અગર દેશ કે લિયે જાન લી જોઈ,
 ગદ રૂશ્મ યા બડ કામ મેં મરના નહિ અચ્છા.
 મહોં કો

લડના કિમ્તીને ખૂબ નહિ ઇમ જહાન મેં,
 પર ખાસ કર બાઈઓં સે સંબડના નહિ અચ્છા.
 મહોં કો

૩ બઠના ઉસીકા ઠીક હે નિમમે હો ગોહ જહાં,
 ૬ કાહિલ યા ઉમ્મખીચૂસ કા બઠના નહિ અચ્છા.
 મહોં કો

કરને સે પહેલે સોચ લો હર કામ કા અંજામ,
 પર આગે કો કદમ ધર કે હટાના નહિ અચ્છા.
 મહોં કો

ક ૩૭ મી સદ્વિચ મહાસલામ આ મીન ગવાઈ દર્દ
 ૧ અમ્સોસ, ર વિવાહ, ૩ વૃદ્ધિ થી; ૪ બહેતર, ૫ કુતિબ; ૬ અજસુ-
 પ્રમાદી, ૭ કબૂસ, ૮ વિચારો; ૯ પતિગ્રામ;

૧૧. અભિલાષા

મેરી જા' ન રહે મેરા સર^૧ ન રહે,
 'સામાં ન રહે ન યે સાજ રહે;
 'ફક્ત હિન્દ મેરા આઝાદ રહે,
 માતા કે સર પર તાજ રહે.
 —મેરી જા' ન રાં

૩ મેશાની મે' બિસ કે શોભે 'તિલક ઓ,
 ગોદ મે' ગાંધી વિરાજ રહે;
 ન યે 'દાગ બદન મે' મુદ્રિત રહે,
 ન તો કોઈ રહે ન યે ખાજ રહે.
 —મેરી જા' ન રહે

સિકખ, હિન્દુ, મુસલમાં એક રહે,
 લાઈ બાઈસાઈ રસ્મો રિવાજ રહે;
 શુરે અન્ય કુત્સન પુરાન રહે,
 મેરી પૂજા રહે ઓ નમાજ રહે.
 —મેરી જા' ન રહે

મેરી દૂઝી 'મડેયા મે' રાજ^૨ રહે,
 કોઈ ગૈર^૩ ન દસ્તાન્દાજ^૪ રહે;

૧ મરેતક, ૨ માલમિલકત, ૩ બાલમા, ૪ લોકમાન્ય તિલક, ૫ નામદારી,
 ૬ કોઈ, ૭ જોગો, ૮ મદદી, ૯ પાંડુ રાજ, ૧૦ ખીન, ૧૧ હાથ
 નાખતો-સિદ્ધમંત્ર,

મેરી ^{૧૨}બીન કે તાર મિલે હોં ચલી,
એકે બીની મધુર આવાજ રહે,
—મેરી જાં ન રહે૦

યે કિસાન^{૧૩} મેરે ખુશહાલ રહે,
પૂરી હો ફરુલ^{૧૪} મુખ સાજ^{૧૫} રહે; *
મેરે બચ્ચે વતન પૈ^{૧૬} નિસાર^{૧૭} રહે,
મેરી મા બહિનો કી લાજ રહે.
—મેરી જાં ન રહે૦

મેરી ગાયેં રહેં મેરે જૈલ રહે,
ઘર ઘર મેં ભરા મુગ નાજ^{૧૮} રહે;
ધી દૂધ કી નદિયાં બહતી રહે,
હર સૂ^{૧૯} આનંદ સ્વરાજ રહે.
—મેરી જાં ન રહે૦

માધો કી હે ચાહુ ખુદા કી કમ્મ,
મેરે બાદ ^{૨૦}વફાત યે બાજ^{૨૧} રહે;
^{૨૨}ગાઠે કા કફન હો મુઝ પે પડા,
બન્દેમાતરમ્ અસ્કાજ^{૨૩} રહે.
—મેરી જાં ન રહે૦

માધવ

૧૨ બીન, ૧૩ કિસાન, ૧૪ ફરુલ, ૧૫ સાજ, ૧૬ પૈ, ૧૭ કિસાન,
૧૮ બાજ, ૧૯ દરેને, ૨૦ મુઝ, ૨૧ બાજી, ૨૨ ખરીનું, ૨૩ રાજ-મંત્ર.

૧૨. કદી નહિ હારના

કદી નહિ હારના, ભાવે^૧ સાડી^૨ જાન જાવે,
 અસી^૩ નહિ^૪ હારના, ભાવે સાડી જાન જાવે—કદી૦
 બિજલી તે આગ^૫ કોલોં^૬, પાની તુફાન કોલોં,
 નહેરી^૭ લુચાલ^૮ કોલોં—કદી૦
 તોપ તલવાર કોલોં, ગોલિયાંદી માર કોલોં;
 ખડેદી^૯ ધાર કોલોં—કદી૦
 કુર કી^{૧૦} નીમાલી^{૧૧} કોલોં, સખત કલામી^{૧૨} કોલોં;
 ફાંચી કાલેપાની કોલોં—કદી૦
 દીન ઇમાન નાલ,^{૧૩} ધર્મ જ્ઞાન નાલ,
 મદદી જ્ઞાન નાલ—કદી૦
 માંઝેદે^{૧૪} જોર નાલ, માલવેદે^{૧૫} શોર નાલ
 સોહબિયાંદે^{૧૬} જાલ નાલ—કદી૦
 ધત્તી^{૧૭} પોઠોહાર^{૧૮} નાલ, સંદલીદી^{૧૯} પાર નાલ,
 જંગ સિયાલ નાલ—કદી૦
 રામ દે^{૨૦} પ્યાર નાલ, શાંતિ શજાર નાલ,
 રખા^{૨૧} અચિયાર^{૨૨} નાલ—કદી૦
 ચૈાધરી

૧ ભવે; ૨ ભાષણ; ૩ આપણે; ૪ જાન; ૫ થી; ૬ વટાણીએ;
 ૭ પાલીકપ; ૮ ખડમ; ૯ જખી; ૧૦ સાલોંથી વેચાણ; ૧૧ જોલ; ૧૨ ની
 સહાય લઇને; ૧૩ અમૃતસરનો એક જાગ; ૧૪ લુધીઆન; ૧૫ સુદર સૌ
 પુરુષો; ૧૬ જોલમ; ૧૭ સવલપીડી; ૧૮ આ નામનો પુરુષ મધ જયો
 ઇલાહેમ ૧૯ નો; ૨૦ ઈશ્વર; ૨૧ સત્ય.

૧૪. યે સિર જાવે તો જાવે !

યે સિર જાવે તો જાવે   પર આઝાદી ઘર આવે,
 યે જાન ફના હો જાવે   પર આઝાદી ઘર આવે.

૫ જો આજે કદમ ઉઠાયા નાવો અજ નહિ હઠને વાણ,
 જો યકીન હમને પાયા   વો કશી ન કટને વાણ.

નવજવાન કી યે સેના   વો અજ નહિ રૂકને વાણી,
 (જો) ગર્દન જીતી ઉઠાઈ   નહિ જુલ્મસે મૂકને વાણી.

જેહમ ખૂને ઝિગર કે ખાલે   દુરમન કે પિલાને વાલે,
 હમ નહિ હે ખૂઝદિલ આદમ   હમ કહા સો કરને વાલે.

૭ અય સિલમ કે કરને વાલે   અલ અંદક જલ્દી ઉઠાલે,
 હમ ખડે હે પર કે સિના   અય ગોલી ચલાને વાલે.

હમ મરેગે લડતે લડતે ના નહિ લડાઈ મરને વાલી,
 અયદાત ન હોગા ખાલી   જખતક નહિ હો ખુશહાલી.

જયંત આચાર્ય

૧. જય જય ગરવી ગુજરાત !

જય જય ગરવી ગુજરાત !

જય જય ગરવી ગુજરાત;

દીપે અરણ્યું પરલાત,

ધ્વજ પ્રકાશશે જાગજાગ કમુખી, પ્રેમશૌર્ય અંકીત;

તું લણુવ લણુવ નિજ સંતતિ સૌને, પ્રેમલક્ષિતની રીત—

જિંચી તુજ સુન્દર જાત,

જય જય ગરવી ગુજરાત !

૧

ઉત્તરમાં અમ્મા માતા,

પૂરવમાં કાળી માતા;

છે દક્ષિણ દિશામાં કરન્ત રક્ષા, કુન્તેશ્વર મહાદેવ;

ને સોમનાથ ને દ્વારકેશ એ, પશ્ચિમ કેરા દેવ—

છે સહાયમાં સાક્ષાત,

જય જય ગરવી ગુજરાત !

૨

નદી તાપી નર્મદા જોય,

મહી ને ખીજી પણ જોય;

વળી જોય સુલટના જુદરમણને, રત્નાગર સાગર;

પર્વત ઉપરથી વીર પૂર્વજો, દે આશિષ જયકર—

સપે સોયે સહુ જાત;

જય જય ગરવી ગુજરાત !

૩

તે અણહીલવાડના રંગ,
તે સિદ્ધરાજ નયસંગ;

તે રંગ થકી પણ અધિક સરસ રંગ. થશે મત્વરે માત,
શુભ શકુન દિસે મધ્યાહ્ન શોભશે, વીતી ગઈ છે રાત—

જન ધૂમે નર્મદા સાથ;
જય જય ગરવી ગુજરાત !

૪

.કવિ નર્મદ

૨. ગુણવંતી ગુજરાત

ગુણવંતી ગુજરાત, અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !
 નમીએ નમીએ માત ! અમારી ગુણવંતી ગુજરાત ! (ધ્રુવ)

મોંઘેરા તુજ મણિમંડપમાં, આ ઝૂકી રહ્યાં અમ શીય;
 માતા મીઠી તુજ અરણ્ય પડીને, માગીએ શુભ આશિષ !
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

મીઠી મનોહર વાડી આ તારી, નંદનવનશી અમેલ;
 રસકૂલડાં વીણતાં વીણતાં ત્યાં, કરીએ નિત્ય કલોલ !
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

સંત મહંત અનંત વીરોની, વહાણી અમારી માત !
 જય જય જવા તારી જગતમાં, અર્પણ કરીએ જાત !
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

ગિંઠા ઘોર અરણ્ય વિષે કે, સુંદર ઉપવન માંય;
 દેશ-વિદેશ અહોનિશ અંતર, એક જ તારી છાંય !
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

સર સરિતા રસભર અમીઝણાં, રતાકર ભરપૂર !
 પુણ્યભૂમિ કૃષ્ણકૂલ ઝઝૂમી, માત ! રમે અમ ઉર !
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

હિંદુ મુસલમાન, પારસી, સર્વે, માત ! અમે તુજ બાળ !
 અંગ ઉમંગ ભરી નવરંગે, કરીએ સેવા ગ્રહ કાળ !
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

ઉર પ્રભાત સમાં અજવાળી, ટાળી દો અંધાર !
 એક સ્વરે સદુ ગગન ગજવતો, કરીએ જય જયકાર !
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

ખમરદાર

૩. ગુજરાત

ધન્ય હો ! ધન્ય જ પુણ્ય પ્રદેશ !

અમારો ગુણિયલ ગુર્જર દેશ :

કૃષ્ણચન્દ્રની કૌમુદી ઉગ્ગજો,

કીધ પ્રભુએ ય સ્વદેશ :

અમારો ગુણિયલ ગુર્જર દેશ. ધન્ય હો !

આર્યનું સાગરતીર્થ પુરાણ,

તપોવન ભૃગુવસિષ્ઠના ભાણ;

ગીતાના ગાનારા મહારાજ,

પાર્થના સારથીનાં જ્યાં રાજ્ય :

શ્રીસ રોમથી ય જૂનાં,

કુરુપાંડવથી ચે પ્રાચીન,

સોમનાથ, ગિરિનગર, દ્રારિકા :

યુગયુગ ધ્યાનવિક્ષીન.

ભલીને કાલમિન્ધુને તીર

ખખવે ખંસરી લગ્ય સુધીર. ધન્ય હો !

રથજોસ્થળ નવપત્રવના પુંજ,

નદી ને તળાવ કેરી કુંજ;

ક્રોમળી કવિતા સમ સુરસાળ,

સિન્ધુ જ્યાં દે મોતીના થાળ;

જગન્મુનાં નિજ ગીત ગજતો

ફરતો સાગર આજ;

કેસર બિછળી ધૂધવે ગરવે,

વનમાં જ્યાં વનરાજ;

ગિરિગિરિ શિખરશિખર સોહન્ટ,

મન્દિરે ધ્વજ ને સન્તમહન્ટ. ધન્ય હો!

પૂર્વથી પશ્ચિમ વહે પ્રકાશ,

વહાણુ ભરી વહેતી તેમ નિકાસ;

મોઢી આંગણુ ભેતર્યો જ યૂરોપ,

વીણુવા વાડીના ફૂલરોપ;

વીણી ન વીણુશે પુષ્પપાંગરી

અમ રસભૂમિની છાગ;

જગમોકન ગુંબઝ નગરી જુઓ!

શું પાથર્યો કિનખાણ;

નિત્ય નવફૂલે ખીલે આલિરામ,

લક્ષ્મી મહોર્થે લક્ષ્મીનાં ધામ. ધન્ય હો!

ચોળી, ચણિયો, પાટલીનો ઘેર,

સેંથલે સાશુની સોનલ સેર;

છેડલે આચ્છાદી ઉરભાવ,

લલિત લલ્લબનો વદન જમાવ;

ગંગ આખા યે નિજ અલગેલ,

સાશુમાં લાંકતી રૂપની વેલ;

રાણકતનયા, લાવશેાભના,
સુન્દરતાનો શું છોડ !

આર્યસુન્દરી ! નથી અવનીમાં,
તુજ રૂપગુણની જોડઃ

લાલ કુંકુમ, ઠર ઠંકણસાર,
કન્યાનાં સભ્યાં તેજશણગાર.

ધન્ય રા

ખેતરો ન્હાનાં, ન્હાનીશી પોળ,
નાતેજતે ન્હાનરિયા ઘોળ;

દ્વત્રીજાયાનાં ન્હાનલ રાજ્ય,
ધર્મના ન્હાનકડા જ સમાજ;

વૃદ્ધ આણકથે વણ્યાં પૂર્વે,
ન્હાનાં પ્રજાનાં તન્ન;

એ પુરાતનના પડછાયા,

આ અમ જીવનજન્નઃ

એક ફૂલવેલે ફૂલતાં ફૂલ,
અમારાં એક સુગન્ધ અમૂલ.

ધન્ય હો

દેશ નિજ તણ ધર્મને કાજ,
સાગરે ઝુકાવ્યુ સફરી જહાજ;

ધર્મવીર પારસીનો સત્કાર,
જગત્પ્રતિહાસે અનુપ ઉદાર;

ઇસ્લામી યાત્રાગુરુ આ,

મક્કાનુ મુળખાર,

હિન્દુ મુગલમિન પારસીઓને,

અહીંયાં તીરથદાર;

પ્રભુ છે એક; ભૂમિ છે એક,-
પિતા છે એક; માતા છે એક;-
આપણે એકની પ્રજા અનેક.

ધન્ય હો

નથી રમી સમશેરોના દાવ,
નથી ત્યમ ઘણા ઝીલ્યા ચે દાવ;
શ્રીકૃષ્ણે કુરુક્ષેત્રની મ્હાંચ
લીધાં મત, બાણે હજી પળાય;

એક ઇંડરના વનકેસરીએ,
ભડવીર બાપ્પારાવ,

વિશ્વવન્ધ સૂરજકુળ સ્થાપી

ચિતોડ કીધે યશઘંવઃ
જન્મભૂમિ દયાનન્દનાં ધામ,
ગાંધીનાં ગીતાશ્રવન નિષ્કામ.

ધન્ય હો

સૂરતના રસિક રંગીલા રાગ,
બુદ્ધિધનભર્યો શ્રીનગર સમાજ;
શૂરવીર સૌરાષ્ટ્રી યશવાન,
કચ્છના સાહસિક સન્તાન,

ખંડખંડ વિસ્તરતો હિન્દી

મ હા સા ગ ર મહારેલ,

તીરતીર જઈ સ્થાપી ગુર્જરી

સં સ્થા નો ની વેલ;

મહાસાગરના પૃથ્વીવિશાળ,
સરોવર કીધાં ગુર્જરી ગાળ. ધન્ય હો!

પનેવન લીલો ઘટાસોઢાગ,
જગતનો દીપે શું અમુલ્ય ગાગ!
મળત્યાં જને રસશણુગાર.
લતામંડપ સમ ધર્મગાર;
ભાગ્તીએ કંઈ ફૂલફૂવારે
અંજલિમાં શું લીધ !
દિશદિશમાં ફૂલધાર ઉડાવી
દિલનાં પરિમળ દીધ !

હિન્દમાતાની લાડીલી ગાળ !
ગુર્જરી! જય ! જય ! તવ ચિરકાળ ! ધન્ય હો

કવિ ન્હાનાલાલ

૪. ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

જય જય મારા ગુર્જર વીરો !

આવો રકે, ફકીર, અગીરો ! આજે દિવસ ઊઝ્યો રણિયા
ધોધ પ્રકાશ તણા ઝીલીને જગમગતી કરવી મહોલા
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

આજે લેશે શું તમ સાથે ?

ઔર્ય વસે હૃદયે કે બાથે ?—તેજ છતાં ખૂંટી તલવાર
ફેંટી દો સહુ ખૂંઠાં શસ્ત્રો સજે હૃદયનાં નવહથિયાર
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

હોય વિલંબ હવે ચો ઠાલો ?

ધપતા ધપતા આગળ ઠાલોઃ અગ રહી ધૂમકું છે આજ
ધન રહી છે આ તમ કરમાં, ને ભારતની અમુલ્ય લાજ
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

નથી રુધિર રેલવવાં કેનાં !

નથી હૃદય ચીરી અરિઓનાં નિજ હૃદયો કરવાં પ્રભુભંજ
નથી વિજયના રંગ રુધિરમાં ન્યાં જન રક્ત ભરે ઉરગમ
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

પ્રેમ વસે ત્યાં દેવ રહે ક્યાં ?

આકાશે અધાર વહે ક્યાં, ન્યાં દિનકરનો થાય પ્રકાશ
જાનદીપ સળગ્યો ન્યાં અંતર ત્યાં અજ્ઞાન તણા છે નાશ
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

મરહાની મુજ ગુર્જર વીરા !
 ક્ષર્ધપુરંધર, ગૂર અધીરા ! મુખ યૌવનનો ગર્વ પ્રતાપ;
 અંગરધિર ઊછળે નભ અડતાં; લરો હરોને હર્ષ અમાપ !
 ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

ભૂત બધું પાછળ છે મૂક્યું—
 આજ ઉરે નવજીવન ફૂક્યું, દુનિયા બધે નવી દેખાય !
 નવઆશો નવહાસ્યે ધસવા આજે પાદ અધીરા થાય;
 ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

સુખી પડ્યા કે હઠ્યા પછાડી ?
 ધસો ધન દ્યો હાથ ઉપાડી, ફરકાવ્યા જાઓ ધૂનભેર;
 ધર્મભાર શૂરો જ પહે એ-એક પડે ત્યાં બેઠે તેર !
 ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

કેણુ વિકટ પથ કહી ઠરાવે !
 પર્વત પરથી ફૂદી હાલે આગરને જાંધીજું બાધ !
 જંગલ તોડી મંગલ કરજું, બતાવજું બળવંતા હાથ !
 ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

આપણુ ગુણગરવા ગુજરાતી !
 કૃષ્ણધરા અદ્ભુત મહાત્મી, ભારતયુદ્ધ નિતે ભડવીર;
 સાદમ્ન, શૌર્ય, અડગ ધ્રમથી જે યજ્ઞધર્મામાં ગાજે સ્વધીર;
 ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

આવે। નવરસના રહ્યાળા !
 ગિરિગદ્ગરમાં ભરી ઉછાળા કેસરિયાશું રમતા બાળ
 વાદ્યમૂલ પકડીને ફરતા કાડી ઘોડીના રખવાળ
 ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

તીથે તીથે શુચિતા સ્થાપીઃ
 ગરવી સાશ્રમતી ને તાપી, સરે નર્મદા નવનવ નું
 ગુણી 'ગોમતી, મરસ્વતી ને દમણગંગાતું જળ શૂર
 ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

છે અદ્ભુતતા ઓ કંઈ જુદી !
 પશ્ચિમ માગરનાં જળ કૂદી ઊછળી ગગન કસે નિજ જોમ
 વિંધ્ય અને ગિરનાર દિશા બે જિભી ઝીવે પડતું બોમ !
 ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

એવાં ઓ ગુર્જર સંતાનો !
 હિંદુ, પારસી, મૂસલમાનો, ખ્રિસ્તી, બોધ કે જૈન ચહેલ !
 ભુજશું ભુજ બીડીને આવે। એક જ પ્રેમ તણી છે પેલ !
 ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

અહો અડગ બાંધવ ટેકીલા !
 ૫ પિયે બનવું નવ બટીલા, કેવ કદી નવ આપે છા;
 અંતરરિપુનો કરે। પરાજય પ્રથમ અખંડ ધરી ઉર પ્રીત !
 ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

દેવે શું રહેશે અથડાયા ?

હજાર વર્ષતાણી જડ માયા પડી હૃદયમાં છે પથરાઈ,
ઉડેલતાં પરદેશ ઉરે તો નિજ અંધાર વધે ધૂંધવાઈ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

લોચનના પડદા ઘો ખોલી !

ભૂત ગધાં ખાતાં ઉર દ્રોણી તેને પ્રથમ કરે ગળાડીન;
સ્વામીમળે ઓ ગુર્જર વીરા ! રહેયું આપણે છે સ્વાધીન !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

રહેયું શુદ્ધ વચન મન કર્મે :

સાર ઓ જ દીઠો મહુ ધર્મે, તો ક્યમ થઈએ ખતિત નિહાન !
પ્રેમ તર્કી ધિક્કાર રહે નહિ : ધિક્કારે નહિ પ્રભુનું સ્થાન.
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

એવા શુદ્ધ બનીને આવો !

પડી અરગ તમ પમ ઉઠાવો, હજાર સાથીનું ત્યાં જોર;
જય કુંકુમનાં પડયે પગલાં ડગલે રંગલે ઠારેઠાર.
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

ઓ આ શાય બધે અજ્ઞાણાં !

ઊપડ્યાં પુણ્ય પ્રભાત સ્નાનાં ! ઊપડ્યાં સાન્ય ભલેસં દેશ !
રણસિંગાં કુંદાય ફરી આ : કર્મવીર ! દરગો નય લેશ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

સ્વપ્ન કળે જુગજૂતાં સાચે :

દેવ ફિરસ્તા બિતરી રાચે, પયગંબર ને પીર અને
સગાઈ સ્વર્ગ તણી ભૂલેલી દઢ બંધાશે ફરી વિશેષ
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

કુંકુંમયાળ અનેરી લાવો !

પત્નીઓ, પુત્રીઓ આવો ! માતાઓ, ભગિનીઓ સર્વ
પડખે અમ બિભીને રાખો ! ગરવી ગુજરાતજીને ગર્વ
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

જય જય મારા ગુર્જર વીરા !

આજ અધીરા ઉરના ચીરા જીવનને બાંધે નહિ ભેખ;
મરવું તો શૂરાને ગરવું, કાયર ખોળે ઘરના ગોખ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

સ્વેત ધન્ય ભારતમાં રોપો !

થાંજે પુષ્પ વરસતી તોપો, શસો સહુ શણગાર સ્વરૂપ;
જગણધૃત્ય લાણી તમ દારે દુનિયા થાશે નવીન અનૂપ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

ધન્ય ધન્ય મોડનની લીલા !

પુણ્યભર્યા પ્રભુપાદ રસીલા ઘર ઘર ભરે નવીન પ્રભાત !
સત્વર વીરા ! પડો મોખરે, ગજવો જય જય ભારતમાત !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

૫. મોરી ગૂજરાત

મળતાં મળી ગઈ મોંઘેરી ગૂજરાત,
 ગૂજરાત મોરી મોરી રે.
 ભારતની લોભમાં ઝાઝેરી ગૂજરાત,
 ગૂજરાત મોરી મોરી રે.

સાબરનાં મદાની સોણુલાં સુણાવતી,
 રેવાના અમરતની મર્મર ધવરાવતી,
 સમદરના મોતીની છોળે નવરાતી,
 ગૂજરાત મોરી મોરી રે.

ગિરનારી દુકો ને ગઢ રે ઇંડરિયા,
 પાવાને ટોડલે મા' કાળી મેયા,
 ડગલે ને ડુંગરે ભર દેતી હેયાં,
 ગૂજરાત મોરી મોરી રે.

આંખની અમીમીટ ઉમટે ચરોતરે;
 ચોરવાડ-વાડીએ છાતી શી જલરે !
 દેયાનાં હીર પાઈ દેતભરી નીતરે,
 ગૂજરાત મોરી મોરી રે.

કોયલ ને મોરને મેઘમીઠે જોતડે,
 નમળી પનિદારીને બીને અજોડે,
 નીરતીર મારગ યાં સુખ ફૂંચ્યાં જોડે !
 ગૂજરાત મોરી મોરી રે.

નર્મદીની ગૂજરાત દોહાલી રે છવવી,
 ગાંધીની ગૂજરાત કપરી નિરવવી,
 એક વાર ગાઇ કે કેમ કરી ભૂલવી ?
 ગૂજરાત મોરી મોરી રે.

ભારતની લોમમાં જાઝેરી ગૂજરાત
 ગૂજરાત મોરી મોરી રે.
 મળતાં મળી ગઇ મોંઘેરી ગૂજરાત
 ગૂજરાત મોરી મોરી રે.

ઉમાશંકર જોષી

ગુર્જરી કુંભે

ગુર્જરી-કુંભે સૂની નથી હજી કોયલ જીલજીલ બોલે;
 મેઘ-ધનુષ્યની કલા સગવી મત્ત મધૂરગણુ ડાલે;
 મહકલ કોમલ કિલ્લેલે
 કવિનાં અંતર હિંડોળે !

રૂપના સાગર નથી સુકાયા, ઓસરી ના ઉર-ભરતી,
 શુદ્ધઆંગણિયાં, ગામ સીમાડા, પુરપથપર તરવરતી:
 કવિ ઉરમાં સરતી :
 રસની આસ્તી ઉતરતી !

ધીંગાણાના ટોલ ખજે હજી સિન્ધુડાના સૂરો;
 કેડામૂડ આળડતા અડિખમ હજી ખંકા-ખડાહુરો :
 નિહાળી કૂલે કવિ-ઉરો :
 શુભાળી ગુર્જરીના વીરો !

હજી : મેઘાચ્છાદિત ગિરનારે અંતઃકનોના ડેરા :
 ને ભગનોની • રમઝટથી હજી ગાજે ગુર્જર-ચોરા :
 હજી હાજરહજૂરા :
 અમારાં નરસ ને મીરાં !

કરસનદાસ બાલુક

૭. મારી ભરતભૂમિ

મારી ભરતભૂમિ !
રૂપાળી, રઢિયાળી, યથાગી મુશીલ પુનિત !
તારાં ચરણ ચૂમી,
આનંદે વંદુ જય જય હરદમ નિત્ય !

દુનિયામાં દેશ અનેક જ છે;
સૌ સૌમાં કાંક વિશેષ જ છે !
પણ તું તો અસૌકિક એક જ છે, !
મારી ભરતભૂમિ

કેણુ આવે હિમાલયની હારે ?
કેહીનરે અન્ય હીરા હારે;
વણુ શેલડી અરસ આકર ક્યાં રે ?
મારી ભરતભૂમિ

નવપણવ સ્થળ સ્થળ સોહે,
નવરંગી રમણી મનડાં મોહે;
બાણે વાડી વિશ્વંભરની હોએ
મારી ભરતભૂમિ

સાથે વિશ્વંભરવા'લી તું ગાઝી,
સમૃદ્ધિ સ્વાભાવિક બધી સાજી,
તને પ્રભુએ કરી પ્રિય પ્રમુખાજી,
મારી ભરતભૂમિ

સ્રીઓ પણ અળખા જે ધાકી,
 તેણે દેશભક્તિ સળખા દાખી;
 ઇતિહાસ જ છે એનો સાખી,
 મારી ભરતભૂમિ

તારાં કાર્ય ત્યારે ચપને બાળ્યાં,
 મહાશિલ નિર્મળ બુદ્ધિવાળાં;
 અહા! “દેવાં કમાડે પડે ન તાળાં.”
 મારી ભરતભૂમિ

સેવું નિત્ય પુનિત તવ રજ યૂમી
 ધન્ય ભાગ્ય નવલનાં તું જન્મભૂમિ;
 તારી ભક્તિ રંગેરંગ રદ્દી જ ધૂમી,
 મારી ભરતધૂમી,

રેવ. નવસરામ

૮. માડીની ઝૂંપડી

હુઃખિયાંને વિસામો રે, માડી તારી ઝૂંપડી,
રણુવગડાનો છાંયો રે આંધળીમાની લાકડી.

કુન્નનિકુન્ને લયી વણ્ણરી, નિર્ઝરીઆં સંતાય,
અમલ કમલ દલ પર પંખીડાં, બ્રહ્મચીલાને ગાય;
રઠિયાળી એ વાડી રે, સોહવતી જે ઝૂંપડી,
આજે ખાવા ખાતી રે નિર્જન રણુમાં ઝૂંપડી—હુઃખિયાં.

ધર્મ ઠર્મ રત્ન કસ લૂંટાયાં ઘર ઘરવળારી હીર,
છતી સંતતિ સર્વ લૂંટાયું, ખેંચાયાં તુજ ચીર;
લૂંટાતી આ માડી રે, ખાણી તારી ઝૂંપડી,
ખાણી તોયે મ્હારી રે, માડી તારી ઝૂંપડી—હુઃખિયાં.

ધન સંચી ખેતર સુકવીઆં, દવ પ્રેર્યો ચોપાસ,
રાતી વિલુની આંખડી દેખી પંખીડાં પામે ત્રાસ;
ત્રોને સોઠે રહાતી રે, માડી તારી ઝૂંપડી,
પોપણીઆં શી ખાતી રે, આજી જાડી રાખડી—હુઃખિયાં.

વન વિંટયાં સિંચાણે સઘળાં, અવશ પડ્યાં તુજ ગાળ,
હામ હયાં ને હડધૂત કરીને રણુવગડે દે માગ;
અંકે લેવા ખાતી રે, તેને માતા રાંકડી,
શીજી છાંયે છારી રે, માડી તારી ઝૂંપડી—હુઃખિયાં.

ઠણ્ઠણ કાજે વનવન વિંઝે તુજ બાહુડાં પાંખ,
 પણ્ણુપ્રદુઃખનાં લહાણું લેવા ઠરતી તુજ પર આંખ.
 અંતે તું સંઘરતી રે માતા મારી દુબળી,
 પ્રભુનો પથ દાખવતી રે, માડી તારી ઝૂંપડી—દુઃખિયાં.

તું જ જીવન અમ તું સર્વસ્વ, તું જ સુધાનો સાર,
 મૂર્તિમતી વત્સલતા દેવી, તું સૂસ્વેડતું દાર;
 નંદનવન શી વહાલી રે, અમને તારી ઝૂંપડી,
 જન્મભૂમિવ્રત પાળી રે, શણગારીશું ઝૂંપડી—દુઃખિયાં.

સ્વ. જીવાલાલ પટેલ

૯. જન્મભૂમિનું જય મંગળ

જય મંગળ પ્રિય જન્મભૂમિનું ગળવીએ.
ભગીરથ સમ વિરલ વીર, ભારતી સુભટ સુધીર,
ઉર સસુદ્રને હિમાલયે ઉછાળીએ— જય૦

જનની અંક ઝૂંટીએ, અનૂની રંગ ઝીંટીએ,
આત્મબળ ઉઘાડથી બધું ઉઘાળીએ— જય૦

સત્ય અર્થ સજ્જ થાઓ, વિજય વાવટો ઉડાવો,
વીર ધર્મથી ધરા સદા ધ્રુવવીએ— જય૦

સત્યથી સચવાય રવત્વ, સમજીએ થઈ પ્રવૃત્ત,
ધૂમીએ ઝૂંમી જંગ તો મચાવીએ— જય૦

ભૂતળ ફેડી ફેડીએ, જાડી જડો ઉખેડીએ,
દોર ને દમામ દેશનેા જમાવીએ— જય

સ્થિતિ સમય સ્વીકારીએ પ્રવૃત્તિયત્ન ચોજીએ,
જાતને સ્વદેશ કાજ કાં ન હોમીએ— જય૧

માત દીન દુભાય છે, અપુત ! પીડ પિછાનીએ,
દૂધ દિપાવીએ, ઉમંગને વધાવીએ— જય૨

દેશસેવના સ્વધર્મ, અન્ય ન કર્તવ્ય કર્મ
આત્મભાવથી બધું પ્રભુમય પિછાનીએ— જય૦

૧૦. અમારો દેશ

અમે ભરતભૂમિના પુત્રો !
 અમ માત પુરાણ પવિત્ર,
 રે જોનાં સુંદર સૂત્રો
 જલકાવે ઉચ્ચ ચરિત્ર;
 અમ અંતરને ઉદેશી
 કરશું હોકાર હુમેશ;
 અમે દેશી, દેશી, દેશી !
 ઓ દિવ્ય અમારો દેશ !

અંધાર વિષે અથડાતાં,
 દે કરતાં ભવ્ય પ્રકાશ,
 પડતાં રડતાં રગડાતાં
 દે કરતાં હાસ્ય નિશ્ચ,
 પગપગ અમ ઉરનિધિએ શી
 હા જીછળે ભરિં ઓ!
 અમે દેશી, દેશી, દેશી !
 ઓ દિવ્ય અમારો દેશ !

ક્યાં હશે હિમાલય જેવો !
 ક્યાં પુણ્ય સ્થળો ?

કયાં મળે અલૌકિક એવા
સહુ દેશ તણા બહુ રંગ ।

કયાં મુનિ ધન્વરત્ન બેસી
કરતાં પ્રભુ પંથ ઉન્નેશ ?

અમે દેશી, દેશી, દેશી !
ઓ દિવ્ય અમારો દેશ

કયાં રામ યુધિષ્ઠિર ધૂમ્યા ?
કયાં ગન્યા અર્જુન ભીમ ?

કયાં રત્નપૂતવીર ઝંઝૂમ્યા ?
બલ દાખવવા અસીમ !

રે ભક્ષીએ તે રીતે રી,
અમ અંતરથી લવલેશ ?

અમે દેશી, દેશી, દેશી !
ઓ દિવ્ય અમારો દેશ !

નથી રે જીવવું પર આશે,
છે પારકી આશ નિરાશ;

નથી કર ધરવો કેા પાસે,
સ્વાશ્રયનો છે ઉદ્ધાસ;

કંઈ પુણ્યપ્રભા જ પ્રવેશી,
 અહીં દે અમને ઉપદેશ :
 અમે દેશી, દેશી, દેશી !
 ઓ દિવ્ય અમારો દેશ !

ધમ ધમ ધરણી મુગ્ધવશું,
 અમ દેશ તણું કરી ગાન;
 જય જય જયનાદ કરીશું,
 હૃદયું મોંઘા અમ પ્રાણ !—

એ ભક્તિ વસી ઉર, તે શી
 ... દેને શક્તિ પરમેશ !
 અમે દેશી, દેશી, દેશી !
 ઓ દિવ્ય અમારો દેશ !

૧૧. ગુજરાતનો યજ્ઞકુંડ

હુઃખમાં શૂરા રે, ઓ ગુજરાતી વીરા !

આવો, પૂરા રે, ખમવા હુઃખના ચીરા !

કડકડ કૂટે કોડ કડાકા, પર્વત કૂટે કાટે;
જગજગ જવાળા જ્યોત જળાવોઃ બિભા રહો દહવાટે !

હુઃખમાં શૂરા રે !

નથી પડવું યાહોમ કરીને આજે અંધશૂરાતું;
નથી અખાગને દમવુંઃ આ છે જડચેતનતું લહાણું !

હુઃખમાં શૂરા રે !

સત્ય જ પ્રભુના પ્રાણ અમારા, સત્ય જ અંગ અમારાં;
સત્ય જ રક્ત વહે અમ નસમાં, સત્ય જ મત અમ ન્યારાં !

હુઃખમાં શૂરા રે !

માયા સૌ ઘરખાર તણી ને સુખની ડાળી દફની;
આત્મશૌર્યનાં શ્વેત સજ્યાં પટ, ના કાયરની કફની:

હુઃખમાં શૂરા રે !

પાય પડયા, વિનવ્યા કંઈ કંઈ, શું હૃદયહીણને રટવું ?
હવે પડયા રગરાવા રણ ત્યાં ના હઠવું, ના હઠવું !

હુઃખમાં શૂરા રે !

ભારતહુઃખ શિરે અમ લેતાં, હૈયાં કેમ ન કૂલે ?
ઓ ભારત ! નિધિ પાર બિતરજો અમ ચળદગને પૂલે !

હુઃખમાં શૂરા રે !

વાટે ઘાટે છાતી ફાટે, થાય સ્મશાની દુનિયા;
 નવલખા આંખે વ્યોમ રુવે પણ, પાછું જુએ ન મરણિયા
 દુઃખમાં શૂરા રે !

એ જ અલખની ધૂન અમારી, મૂગે સુખ દુઃખ સહેવું:
 છોડીની જડ જડતાં અરિ પણ આખર રોશે એવું:
 દુઃખમાં શૂરા રે !

કીર્તિ અમોલી ભારત કેરી આજ અમારે હાથે:
 એ વીરા ! જગને બ્રહ્મવલી આ ગરવી શુજરાતે !
 દુઃખમાં શૂરા રે !

ધર્મક્ષેત્ર એ, કર્મક્ષેત્ર એ, એ રણક્ષેત્ર અનેરું !
 જ્યજ્ય કેને ભાગ્ય અદલ એ પુણ્ય જ ભારતકેરું ?
 દુઃખમાં શૂરા રે, એ શુજરાતી વીરા !
 ગાળે પૂરા રે સત્ય પ્રેમરસધીરા !

ખખરદાર

૧૨. ભારતમાતા અને તેના કવિઓ

કેણુ કટાક્ષવચન કવિને અહીં આજ કહે છે એવાં ?
ભારતના કવિ મુઆ નથી, હા ! આંખ ઝરે છે નેવાં;
ભડકા ભડભડે હો !—(ધ્રુવ)

તનતમ્બુસ્તાણું તારો તો રહે સદા ઝંઝણાતા;
પણ અંગુલિએ ખાંધ્યા પાટા, હાથ રદ્યા પછડાતા;
ભડકા ભડભડે હો ! ૧

હોત ન વાણી કંઠ રૂંધાતી, સુખતર હોત ધડી, તો
ગગનપાર ફેડી જ ગજવતાં ગાત માતનાં ગીતો !
ભડકા ભડભડે હો ! ૨

જુઆળ જેવી દિનદિન ભરભર આવે ભરવી ઉરમાં;
પર્વત જેવા તરંગ ઉછળી ત્યાં જ શમે અંકુરમાં;
ભડકા ભડભડે હો ! ૩

હા ! અમ ભારતમાતા ! હજી શું ડરે જુગોજુગ પડવું ?
તુજ તે હીનદયા સ્મરતાં શું શુભપણે રહું રહવું ?
ભડકા ભડભડે હો ! ૪

તુજને ચહાતાં કિતૂર ગણાવું, તુજને ચહાતાં પાપી !
કાપી હાલ ગળે ખૂંચવળીઃ દુર્ગત જતી ન માપીઃ
ભડકા ભડભડે હો ! ૫

હાય, હવું ભારતના કવિનું જીવન એવું ખારું !
માતૃગાન સાટે મૃત્યુ જ કે જીવનભર અંધારું !
ભડકા ભડભડે હો ! ૬

ભડકે બોલ્યા શબ્દ ઝઝગતા ખંચતા કંઠે કારી;
 રસ ના વીર વહાવી શકે એ રસના જળો અમારી:
 ભડકા ભડભડે હો ! ૭

+ + + +

ભારતમાતા ! હવે જો ઉર આ વીરરસે ઉભરાતું !
 અમ રસનાના નવચમકારા જગત ભરી રેલાતું !
 ભડકા ભડભડે હો ! ૮

તૂટે કવિ-ઉર ધૂનભર્યા કે આ તમ્બૂર ન કૂટે !
 તુંહી-તુંહી-તુંહી-તુંહી ભારતમાતા એ ન એક સૂર ઊઠે !
 ભડકા ભડભડે હો ! ૯

અખરદાર

૧૩. વીરની વિદાય

મહારા કેસરભીના કન્ય હો !
સિધાવો છ રણવાટ.

આલ પ્રજે, ધરણી ધમધમે, રાજ !
ઘેરો ઘોરે શંખનાદઃ
હુંદુલિ જોલો મહારાજનાં, હો !
સામન્તના વીરવાદઃ
મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

આંગણ રણધ્વજ રોપીઓ હો !
કુંજર ડોલો દ્વારઃ
ખંદીજનોની ગિરદાવલી હો !
ગાજો ગઢ મોઝારઃ
મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

પુર પડે, દેશ ફૂલતા હો !
હગમગતી મહેલાતઃ
કીર્તિ કેરી કારમી, રાજ !
એક અખંડિત ભાતઃ
મહારા કેસરભીના કન્ય . હો !

નાથ ! રહડો રણુઘોડલે રે,
 હું ઘેર રહી ગૂંથીશઃ
 બખતર વજ્રની સાંકળી હો !
 ભર રણુમાં પાઠવીશઃ
 મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

સંગ લેશે તો સાજ સમું હો !
 માથે ધરું રણુમ્હોડઃ
 ખડ્ગને માંડવ ખેલવાં,
 મહારે રણુલીલાના કોડઃ
 મહારા કેસરભીના કન્ય હો

આવતાં બાલીય બાણને હો !
 ઢાલે વાળીશ ધાવઃ
 ઢાલ પુટે મહારા ઉરમાં, રાજ !
 બીલીશ દુરમનદાવઃ
 મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

એક વાટ રણુવાસની રે,
 બીજી સિંહાસનઘાટઃ
 ત્રીજી વાટ શોણિતની સરિતે,
 હો ! ચૂરના સ્થાનનો ઘાટઃ
 મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

નયકલગીએ વળજે, પ્રીતમ !
 ભોળશું કાગે ચીરઃ
 નહિ તો વીરને આશ્રમ મળશું,
 હો ! સુરગંગાને તીરઃ
 મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

રાજમુગટ ! રણરાજવી ! હો !
 રણધેલા ! રણધીર !
 અધીરો ઘોડીલો યનગને, નાથ !
 વાધો રણે, મહાવીર !
 મહારા કેસરભીના કન્ય હો !

નહાનાલાલ

૧૪. હિંદુનું ભવિષ્ય

માણ હવે ઉજળી થાશે રાત અંધારી આથમી રે લોલ,
બહાણલાં વાશે થાશે પ્રભાત દુઃખાડાં જાશે ચમી રે લોલ.

માણ તારા ધાયલ પૂત સપૂત સૂતેલા જાગશે રે લોલ,
માણ થશે ઝાઝો ઝંઝાવાત જાતસુખ ત્યાગશે રે લોલ.

જાગશે હાન દયાના વીર ધીર વીર જાગશે રે લોલ,
જાગશે માવજ ચિત્તા વાધ કેસરી ત્રાસશે રે લોલ.

વરસશે સ્વાતીના વરસાદ આકાશથી આવશે રે લોલ,
માણ બે છીપે મોંધે મૂલ મોતીડાં પાકશે રે લોલ.

જાગશે રામ વિનામાં રામ ગર્વગંડન થશે રે લોલ,
જાગશે જાગશે જાદવચંદ્ર અધમ ઉદ્ધારશે રે લોલ.

જાગશે કણ્ઠિનિય યજ્ઞ એક ધનુર્વેદ ધારશે રે લોલ,
જાગશે ભીમ અને ભડ ભીખ ભીધાં પાપ પાગશે રે લોલ,

જાગશે મેવાડી ભરવીર પ્રતાપનાં પણ ધણાં રે લોલ,
માણ એને યુગયુગના અપવાદ કરશે પારણાં રે લોલ,

જાગશે શિવાજીનાં મેન ધરતી મૂળવશે રે લોલ,
જાગશે કુલકપટના ખેત કુડ ત્યાં ધૂળ થશે રે લોલ.

માણ તારી કુખનાં કીર્તિગાન ગૌરવ ગાગશે રે લોલ,
માણ તારા દ્રુપદના પીયે દ્રુપ દ્રુપ દિપાવશે રે લોલ.

મંદ મૃદુ હિમાળાના વાય - ઉત્તરના વાયા જશે રે લોલ,
માણજશે રોગ દોગ શોકના ઘોકે શીતળતા શાંતિ થશે રે લોલ.

ઝરશે અમીઝરણાં વરસાદ ભૂમિ ભિંજવશે રે લોલ,
ક્યારડે કલ્પતરુનો પાકે કણના કળશી થશે રે લોલ.

માણ એવા મોંમાઝ્યા વરસાદ કુંદનના વરસશે રે લોલ.
આવતી સાગરિયાની છોળ રતનચોક રેલી જશે રે લોલ.

માણ તારો ભાગ્ય-સવિતા ભર્ગ સંચિતો ચડતો જશે રે લોલ,
પ્રભુના શરદપૂનમના ચંદ્ર સમે મધ્ય સ્થંભી જશે રે લોલ.

માણ તારું ભારત બનશે સ્વર્ગ નંદનવન ઝાંખાં થશે રે લોલ,
માણ તારો જય જય જય જયકાર જગત ત્રણ ગાજશે રે લોલ.

નિહારી

૧૫. શકુનની ઘડીઓ

ધર્મના વીર ! ઓ આર્થયુત ! જોડો !

સુભટના શકુનની વાગી ઘડીઓ :

ઉત્તરાયણ થયા, ઉત્તરે સર્વ વજ્યા,

લાનુના ભર્ગની વરસી ઝડીઓ.

મૃત્યુને ખાળતા, શાન્તિને બોધતા,

ભીષ્મ પોઢ્યા હતા યુદ્ધઘાટે .

મૃત્યુને પરહરી, શાન્તિભાથા ભરી,

શૂર ! ત્યમ મચરો યુદ્ધવાટે.

મિંહના બાલથી ખેલતો—જેલતો,

એ ભરતગોત્રના ગોત્રને છો

મિંહને શસ્ત્ર શા ? વીરને મૃત્યુ શા ?

મૃત્યુના અમૃતને જોળજો છો.

શાન્ત છો, દાન્ત છો, ધીર છો, વીર છો;

સુભટ છો મહાર નિશસ્ત્રતાથી :

ધર્મધ્વજ તમ ખડા, શસ્ત્ર ત્રડામા વડા:

શ્રીકાંતિ મત્સના ગમરઆથી.

૧૬. ગુર્જર વીર

અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !
 સોહિ પ્રાચીન ઓજ ખમીર !
 અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

કેસરી હાક અમારી બયાનક
 ગ જ વે ગ હ ર ગિ ર !
 દુરમનના રણુરંગી સંજે
 ખેલન કાજ અધીર !
 અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

વિધ્યાયજ્ઞ અમ ગાહુ કૈલ્યે
 હિન્દ કુળવે ધીર !
 આંખલડીમાં અગ્નિ સમાવ્યે
 કે સ ર રં વ્યા થી ર !
 અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

છાંટી આભ બયોન્મત્ત ધુધવે
 ઘે રાં સા ગ ર ની ર !
 તેને મસ્તક નર્તન ખેલી
 ખાંધ્યાં બ લ બં છ ર !
 અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

કાળે બાણ કુદિલ બનાવ્યું
 સૂર્યે ઝળોળ્યાં તીર !
 વીજલ ઘોર ઘનેથી ભિતરી
 ભેદે અમ સમ શીર !
 અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

મૃત્યુના મિજમાન સદાના
 પ્રાણ ઉદાર અમીર !
 કાળ તણે કુમકુમ ચાંદલીએ
 અમૃત યશની લકીર !
 અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

રમણલાલ દેસાઈ

૧૭. વંદન જય ગૂજરાત

ભારતભૂમિની ગુણવંતી લઘુ ગુણ્યવતી રસભૂમિ,
 આત્યાગ્રહની કર્મભૂમિ તું, અરૂંધીએ અહીં ધૂમી,
 જયગાન ગજવતાં માત;

તુજને વંદન જય ગૂજરાત !

રસકસવંતી ભસ્તભૂમિની શ્રેષ્ઠ સુભગરસપુત્રી,
 ગિરિગર્જર, સરવર, નદી, અરણ્યાં, પ્રકૃતિ-પ્રસાદી ધરતી,
 ધનધાન્ય ભરી રણિયાત;

તુજને વંદન જય ગૂજરાત !

ચંદ્રકુળતિલક કૃષ્ણચંદ્રની રાત્ર્યભૂમિ જયવંતી,
 ઘોષ ગીનાના મહાય કરતી, કર્મયોગ શુંજવતી,
 જય ગૌરવવંતી માત;

તુજને વંદન જય ગૂજરાત !

સિદ્ધરાજ, વનં, ભીમદેવ સમ સમરવીરોની પ્રસૂતા,
 વીર કેસરીસમ જયત્રાઢે ધરણી જે ધૂજવતા-
 કરી વિજયધ્વજ ફરકાડ;

તુજને વંદન જય ગૂજરાત !

નૃસિંહ, ગીરાં સરખાં રસિયાં મંતનની રસજનની,
 ધમધુરંધર દયાનંદ ને કલાપીની કુલભૂમિ,—
 વાતી રસજંત્રી દિનરાત;

તુજને વંદન જય ગૂજરાત !

૧૮. રત્નહરણ

કોણ દુષ્ટ આગ્યો અહીં, વીરા ! કાગજ દીધું. કોરી ?
 કોણ અમારું અણમોલું તે રત્ન ગયો છે ચોરી ?
 ગોરી સ્વતંત્રતા હો !-(ધ્રુવ)

હસતું ઘર અમ રડતું કીધું, ચૂંચળું અહીં લાગે;
 કોણ ફરી વસતું તે કરશે તેજ પનેતા પાગે ?
 ગોરી સ્વતંત્રતા હો !-કોણું

મંત્ર તંત્ર કહેં કામ ન આગ્યાં, શસ્ત્ર પડ્યાં જ નકામાં;
 છગાખાળી હા કો પલ્લકારે ગયો હરી એ શ્યામા :
 ગોરી સ્વતંત્રતા હો !-કોણું

વન વન દૂંઢયાં પણ ન મળે કહીં. પડ્યાં વદન મહુ હેઠાં :
 મધુર સખી ! રે આપણુ વચ્ચે આ શાં જબર છેટાં !
 ગોરી સ્વતંત્રતા હો !-કોણું

કાળો કર દુર્ભાગ્યતણો કયાં છેક હજી છુપાવે ?
 કિયા શોકવનમાં પૂરીને સક્ષમ ગિય જુરાવે ?
 ગોરી સ્વતંત્રતા હો !-કોણું

વાતરતાં જૂથ મળે કયાં, કયાં હનુમાન અમારો ?
 અંગદ સેવક કોણુ જાનીને દે સન્દેશા પ્યારો ?
 ગોરી સ્વતંત્રતા હો !-કોણું

કોણ પાઝ બાંધી સાગર પર, નહિ કીધું તે કરશે ?
 રત્ન અમારું મળશે પાછું, તો જ હૃદય અમ કરશે ?
 ગોરી સ્વતંત્રતા હો !—કોણું.

ન્યાં એ છે ત્યાં જનનું જીવન, નહિ ત્યાં મૃત્યુ જ મારું :
 એ વિણ રામ અદલ ક્યાં રહેશે ? આંખ વિના અન્ધારું ?
 ગોરી સ્વતંત્રતા હો !—કોણું.

ખમ્ખમ

૧૯. અમે તો ભરતભૂમિના બાળ

અમે તો ભરત ભૂમિના બાળ,

અમેને કેવળ એ પર વહાલ,

નિરંતર કેવળ એ પર વહાલ.

અમે તો

સ્વર્ગ સમી પરભૂમિ સુન્દર ભણે રસમાં રમનાર;

અમ અન્તરમાં એને તેજે યજ્ઞભર નહિ અમકાર.

અમે તો

રંક ભણે રહી માત અમારી તદ્દપિ તે અમ પ્રાણ;

હિયાંગેલ સદ્ગુણ દેતી શીખવી ઉત્તમ ગાન.

અમે તો

અવર ભૂમિની બૂરકીમાં નહિ ભરત અમે બૂલનાર;

પરમાતાનાં લાઠ લખેલું તે શું દુઃખ ઘણનાર.

અમે તો

અનેક વ્રત કંઈ અમે ઉજવીશું અગતા સૂર અમકાર;

કેવલ સમી બસ ભરત હસાવી નજવીશું અમકાર.

અમે તો

વસંતવિનોદી

૨૦. જગાવો ભારતને ફિરતાર !

જગાવો ભારતને ફિરતાર !

રામ સમોવડ શાસક શોધું પયગમ્બર અવતાર,
મુગ્ધ બને જેના શાસનને જોઈ વિશ્વ-સંસાર ।

—જગાવો.

દે બળમેરક બળિભદ્રવીર, થવા સ્વદેશોદ્ધાર;
ધુધા, તૃપા ઉર તાપ ટળે ને પીગળે જીવનભાર ।

—જગાવો.

ધનિક જાગે, કોવિદ જાગે જાગે જોતીકાર;
જાગે જનની, બાલ, બાલિકાઃ સજે સ્નેહ કથ્યાણુઃ

—જગાવો.

ભરતખંડના ભ્રમિત લેહો ભેદી, સરજનહાર ।
સમસ્ત હિન્દી કરે ઐક્યથી સ્વરાજ પદસંચાર :

પ્રભો ! અમ સ્તુતિનો આ સાર.

—જગાવો.

કેશવ લ. શેઠ

૨૧. જય જય મા મહારી !

સ્વર્ગગંગા સેંધો મા ત્હારો,
માનસસર શિરમણિ રુપાળો,
લાલ-ત્રિવલ્લિ વિભલ હિમ-હારો,

જય જય મા મહારી !

મૂલે બહુવી સિન્ધુ કાને,
રેવા મહાનદી કટિ સ્થાને,
કા વે રી તો ઠા ઠા ભે,
જય જય મા મહારી !

રામેશ્વર એડીએ ચળકે,
પુરી દારિકા કારી ઝગકે,
મા તારી વાળીની ઠળકે,
જય જય મા મહારી !

સમગ્રૂલ પંલળ એક કર,
પરશુ અરવલ્લી ખીજે કર,
તેગ લટકતી સદ્યાદ્રી કટિ પર,
જય જય મા મહારી !

રામ ત્રૌમ્ય તુગ દગ પત્તકારો,
બુદ્ધ ગદધિરનો ધગકારો,
શુર ગોવિન્દ પ્રકોપ કૂંદારો,
જય જય મા મહારી !

ભક્તિ-ગાન-ધુનિ માને વહાલી,
 એ સ્વરપ્રહ્લ વિષે લે તાળી,
 અગણિત માની મુન્ત-પ્રણાલિ,
 જય જય મા મહારી !

દિવ્યચક્રુ જ્યારે મા ખોલે,
 જ્ઞાન-સમાધિ-પ્રકાશ જ દોળે,
 વ્યાસ પતંજલિ શંકર ખોલે,
 જય જય મા મહારી !

શું શું મા હુજ સ્તવું વખાણી,
 યુગ યુગ રાજરતનની ખાણી,
 અશોકે અકબરે વિક્રમા રાણી,
 જય જય મા મહારી !

બખ્શિશ્વર : સંગેર

૨૨. ઐ ભોગીરાજ

(૧)

ભોયા જગત ધૂમી એક ભોગીરાજને,
 પુરાતન ભારતને ચોકઃ અલખેલડી !
 જનનીએ દીધ એવા એક ભોગીરાજને :
 જગત્યા જેણે ચૈાદ લોકઃ અલખેલડી
 ભોયા જગત ધૂમી એક ભોગીરાજને.

કરણે સુણ્યા'તા સાચા એક ભોગીરાજને,
 મુખડે જેને પ્રહાખોલ - અલખેલડી !
 દૃઢયે પૂજ્યા'તા પૂજ્ય એક ભોગીરાજને !
 તપના ત્રિખંડ રવિ તોલ અલખેલડી !
 ભોયા જગત ધૂમી એક ભોગીરાજને.

ભણ્યા'તા જીવી જીવન એક ભોગીરાજને,
 ભર્થા અમૃતે જેના ઉર અલખેલડી !
 નિરખ્યા—એ પરખ્યા મુજ દેશ ભોગીરાજને,
 નયણે જેને વીજ—નૂર અલખેલડી !
 ભોયા જગત ધૂમી એક ભોગીરાજને.

(૨)

દીકા સખી ! મીઠા એવા એક ભોગીરાજને,
 ખુદ્દ ગો વિશુદ્ધ દયા—રામ ! અલખેલડી !

જાડયા-મનમાન્યા તપસિદ્ધ જોગીરાજને;
જીવને ગૂંથેલ કૃષ્ણ—પ્રેમ : અલખેલડી !

જોયા જગત ધૂમી એક જોગીરાજને

રસના અળાંડ રટે એક જોગીરાજને,
નીતિમાં રામના નિવાસ : અલખેલડી !
શ્વાસે વસાવ્યા રૂડા એક જોગીરાજને;
ઝીંઝ્યા જનકશા સંન્યાસ : અલખેલડી !

જોયા જગત ધૂમી એક જોગીરાજને.

જીવને જાડેલ સખી ! એક જોગીરાજ એ,
પ્રદક્ષિણે લીખે લડવીર : અલખેલડી !
મર્ત્યપુરીમાં અમર એક જોગીરાજ એ;
સત્યે કુરિશ્ચન્દ્ર હીર : અલખેલડી !

જોયા જગત ધૂમી એક જોગીરાજને.

(૩)

દેહે મટેલ દેવ એક જોગીરાજ એ,
ચરિતે સુવર્ણ શા વિશુદ્ધ : અલખેલડી !
ધર્મે ધેનુશા નક્ષ એક જોગીરાજ એ;
શૌર્યે મિંહણ પીધ દૂધ : અલખેલડી !

જોયા જગત ધૂમી એક જોગીરાજને.

ધાને પૂજ્યું સખી ! જન્મ-જોગીરાજને ?
ચોળ્યાં કુંકુમ કનકધાગ : અલખેલડી !

શાને વધાવશું એ વિશ્વજોગીરાજને ?

ગૂંથી નલ-તારકની માળ : અલખેલડી !

જોયા જગત ધૂમી એક જોગીરાજને.

જોગી, પરજોગી લૂખાં લૂપણે નારાજ એ,

જોગીને વહાલો જીવનજોગ : અલખેલડી !

મુક્તિને પન્થ એવા એક ગાંધીરાજ એ;

સનાતન ભારતને એક : અલખેલડી !

જોયા પ્રહ્લાંડ ધૂમી એક જોગીરાજ એ.

કેશવ હ. શેઠ

૨૩. એ કોણ ?

એ કોણ છે જે જાગ્યો ?

જેણે સહુને જગાડ્યાં ?

એ કોણ છે જે છટ્યો ?

જેણે સહુને છોડાવ્યાં ?

જે તરી શકે તે તારે,

જે છવી શકે તે જિવાડે,

એ કોણ છે જે એવો ?

જેણે સહુને જિવાડ્યાં ?

જે હસી શકે તે હસાવે,

જે નમી શકે તે નમાવે;

એ કોણ છે જે એવો !

જેણે સહુને નમાડ્યાં ?

જે માધી શકે તે મધાવે,

જે છતી શકે તે જિતાડે,

એ કોણ છે જે એવો ?

જેણે સહુને જિતાડ્યાં ?

એ કોણ છે જે જાગ્યો ?

જેણે સહુને જગાડ્યાં ?

૨૪. ધન્ય ભૂમિ

ધન્ય ભૂમિ ગુજરાત માત્ર તુજ સામ્યલેખ કંઈ લવ્ય દિસે,
 સહુ સાધુનો સાચો માધુ માઝમતી જલતીર વસે-ધન્ય ભૂમિ
 રસકસ તારો ફરી જતાવા દેવવેક અહીં આવ્યો છે,
 ધર્મ કર્મને મતેજ કરવા ભારત દેશ જગાવ્યો છે-ધન્ય ભૂમિ.
 દિવ્ય તેજ એ દિવ્ય ફરીરી દેગમેમ પ્રકટાવે છે,
 પયગમ્માગીએ પ્રભા અનેરી દિલજ્યેત જગાવે છે-ધન્ય ભૂમિ
 ધન્ય ભાગ્ય એ કુજ ગુર્મરી ધન્ય ભાગ્ય એ નહનવન,
 ધન્ય ભાગ્ય મૌરાધ્ર સુજનતા ત્યા પ્રકટે પ્રભુતાના જન-ધન્ય ભૂમિ
 મોહન તારુ નામ મીઠકુ રગ રગ ચેતન લાવે છે,
 મેવાના હો સન્ત ગાધીજી દર્શનથી મન ભાવે છે-ધન્ય ભૂમિ
 કાશી કે મથુરાથી આજે ગજનગર કંઈ ઓર દિસે,
 સાઝમતી જલ લોટી લોટી ગગા-ચમુના આવી વસે-ધન્ય ભૂમિ.
 અલિનદન એ રાજનગરને અલિનદન એ સરિતા તીર,
 પ્રજાવર્ગને અલિનદન ત્યા રમતા પયગમ્માર વીર-ધન્ય ભૂમિ.

ગોકુળદાસ રાયચુગ

૨૫. ક્યારે ?

- અમૂલ્યા ધર્મ પૂર્વજના ધરી દેખાડ્યો ક્યારે ?
 પરાક્રમ વીર તનુએનાં, ફરી દેખાડ્યો ક્યારે ?
- હતા પૂર્વે બહુ મોટા, થયા સાથી હવે છોટા ?
 પડ્યા જે વીર્યના તોટા, ભરી દેખાડ્યો ક્યારે ?
- કહો છો વીરપુત્રો છો, કહો છો મૌ મુપુત્રો છો;
 બતાવી પાતળા પહેલી, તરી દેખાડ્યો ક્યારે ?
- ચડીલો યનવેદીમાં, ધૂનીને ધગધગાવીને;
 જગત પાવન ફરી હેતા, ફરી દેખાડ્યો ક્યારે ?
- હતા દાનેશ્વરી પૂરા, કરણ ને પાર્થ મમ શૂરા;
 અગ્રકતા હિંદના હીરા, ફરી દેખાડ્યો ક્યારે ?
- સુમેશાં હેશકિત અડાના, હઠયના નીરમાં નડાના;
 મહા બળવાન શુણનાતા, ફરી દેખાડ્યો ક્યારે ?
- સમરમાં કીર્તિ વરનારા, અમર નિજ નામ કરનારા;
 અવ્યય હિતનાહ ધનનારા, ફરી દેખાડ્યો ક્યારે ?
- ધીરજ ને ધામ ધરનારા, વિજયની માગ વરનારા,
 અરિનું દીર કરનારા, ફરી દેખાડ્યો ક્યારે ?
- પ્રતાપી રામ રણધીરા, ભરત જેવા અવ્યય વીરા;
 બદ્ધ દનુમંત સમ દીરા, ફરી દેખાડ્યો ક્યારે ?

પ્રતાપી પાડવો પ્રેમી, કુશળ શ્રીકૃષ્ણજી સ્વામી,
વિદુર ઉદ્ધવ સમા નેમી, ફરી દેખાડશો કયારે ?

પ્રતાપી પ્રાણુ દેનારા, પ્રજાના કષ્ટ હરનારા,
કનોટી તીવ્ર સહેનારા, ફરી દેખાડશો કયારે ?

કર્યા જે તેમણે કામો, ઉઘાડ્યા સ્વર્ગના ધામો,
તમે પણ એ સમા નામો, ફરી દેખાડશો કયારે ?

સ્વીકારી શુદ્ધ આ સેવા, પ્રભુ હઈ મોક્ષના મેવા;
દિવસ અતિ ઊજળા એવા, હરિ ! દેખાડશો કયારે ?

વસંત

૨૬. આત્મશ્રદ્ધા

દીવાલો દુર્ગની ફાટે તમારા કેદખાનાની,
તૂટે જ છૂટ લોખંડી તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો

તમારા માર્ગમા ઊભા પહાડો ચે ખસી જશે,
ખિયાળા માર્ગ દઈ દેશે તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો

ઊતરવા સાત માગતો જો તમારો પથ્થરો તરશે,
વિના નૌકા મફત થાશે તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો

જલુ આકાશમા ધારો ન વાયુ-યાન પામે છે,
વિના પાખે ઊડી જશે તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો

થશે વિદ્યુત ને વાયુ તમારો દામ અગ્નિ ચે,
વરમશે મેકું માખ્યા જો તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો

હજારો ગેંગની લવાળા દવાના ખૂંફના વિના,
ખુઝાશે શાંતિ મિત્રાશે તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો

દિગંધર માધુના ચગો મિકદો શાક નામે છે,
ગળે ને ગર્વ ભૂષતિના તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો

છગગની જાગડકારી તો વિડોગા દૂધ પીએ છે,
પ્રકટશે પદ્યે પ્રભુ તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો

પ્રભુ પ્રહલાદને માટે વનેવા લોહના ઘળે,
મદા ગાનિધ્યમાં નહેશે, તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો

મદોન્મત્ત સિંહ ને વ્યાઘ્રો ઋષિના ચર્ણુ ચાટે છે,
તજે હિંસારી હિંસાને તમારી આત્મશ્રદ્ધા તે.

ઝરંતા ઝેર ભુજંગો! ક્ષણને છત્ર શી ધરશે,
તજુ દે ઝેર કાતિલો! તમારી આત્મશ્રદ્ધા તે.

ઊભી રહી હાથ બે લોડી વિજયદેવી ધરી વરમાળ,
તમારે કંઠ આરોપે તમારી આત્મશ્રદ્ધા તે.

કલ્યાણજી

૨૭. રૂડો રંગીલો રેટિયો

રૂડો રંગીલો માથે રેટિયો રે જોન,
 જાણે નાનીશી નામુક મિલ જો;
 ગાતી પ્રભુજીના પારણા રે જોન,
 કાંતું પરાવી દિલ જો. રૂડો રંગીલો.

ભાઈરે મુતારીએ ઘડી દીધો રે જોન,
 એનો એ મોટો ઉપકાર જો;
 જીવાનીને એ જાળવે રે જોન,
 વૃદ્ધાવસ્થાનો આધાર જો. રૂડો રંગીલો.

કાંતું ઝીણું ને ભરું કોકડી રે જોન,
 થાય સફળ નવરાજ જો;
 દેવે દીધો રે દી-કાઢણો રે જોન,
 આવે દેશમાં દાસ જો. રૂડો રંગીલો.

રંકને આપે રોટલો રે જોન.
 ઢાંકે ઉઘાડાં અંગ જો;
 શ્રીમંતને પરમાર્થ શીખવે રે જોન,
 વળી વધારે ઉમંગ જો. રૂડો રંગીલો.

આંખને એ અતિ કેળવે રે જોન,
 સ્વાધ જોને હોશિયાર જો;
 વિધવાનો એ ધન-પીરટો રે જોન,
 સધવાને સ્વર્ગ નીતાર જો. રૂડો રંગીલો.

જુદિને યાદુ ઝીલી કરે રે બેન,
 રામ દમ રીખવનાર બે;
 એવો મધુર સૂર ઉચ્ચરે રે બેન,
 જાણે જગપતિનો અણકાર બે. રૂડો રંગીલો

દેશ તણે રે એ દીવડો રે બેન,
 ઘર તણે શણગાર બે;
 સતયુગનું મંદારનું રે બેન,
 પુણ્ય પુણ્યું હથિયાર બે. રૂડો રંગીલો

બેની દીવેટ દેવ દીવડે રે બેન,
 એના કરી પટકૂળ બે;
 પહેલાં પહેરાવું મારા દેવને રે બેન,
 વરસાવે આશિષ ફૂલ બે. રૂડો રંગીલો

ઈશ્વર અમારા રોટિયા રે બેન,
 મંડાવજો ઘેરે ઘેર બે;
 મોહન મનથી નહિ મૂકે રે બેન,
 નાગા ઉઘાડાની મહેર બે. રૂડો રંગીલો.

૨૮. મારો રંટિયો

ધીરો ધીરો ચાલે રે,
 મીઠો મીઠો ગાજે રે,
 રૂંડો મારો રંટિયો હોજી.

એ રંટિયામાં દેશોદયના નીકળે તાર,
 એ તારે તારે ભાણું ભારતનો ઉદ્ધાર;
 ધીરો ધીરો ચાલે રે.

ત્રાક રૂડી, પંખા રૂડા, ઉત્તમજી એનો નાદ,
 ઉત્તમજી પૂણી એપતી, ઉત્તમજી મારા હાથ;
 દેશે મારા દેશને,
 ઉત્તમજી ઉત્તમજી સાથ;
 દુઃખો સહુ હરતો રે,
 નિર્ભયપણે કરતો રે,
 રૂંડો મારો રંટિયો હોજી.

હયા ક્ષમા ને દીનતા, ત્રણનો કાંત્યો તાર;
 મુંદર રંગે શોભતો, દે મુખ તેડ અપાર;
 મમ દુઃખીઆનો દિલાનો રે,
 વિપત્તિનો વિમ્નાનો રે,
 રૂંડો મારો રંટિયો હોજી

આ રંટિયાથી, નિપજે સુંદર ખાદી-રાજ;
 આ રાજે રાજે, સ્વરાજ્ય આવે છે પાસ;
 ધીરો ધીરો ચાલે રે,
 મીઠો મીઠો ગાજે રે,
 રૂડો મારો રંટિયો હોજ.

મતોહર

૨૯. ફેવીનું ખપ્પર

ભર ભર મારું ખપ્પર, લેયા ! એા ભાન્તના વાગી !
 ઘર ઘર લીખુ હરનિશ ફૂગી, હું જુગજુગની ખ્યાતીઃ
 ખપ્પર ભરો ભરો હો !—(ધ્રુવ)

દાણુ દાણ ગણુતા મન ગોપાયુ, ગોપાયુ તન ગાત્રી,
 ખાર ખાર મકાથી ભટકું, તોય અરે ઉપવામી
 ખપ્પર ભરો ભરો હો !

અજલિ નાખે, ખોગો નાખે, નાખે ડો ભર ખ્યાતી,
 જુગમુકુ તણિયુ કે શોખી, ખપ્પર તો રહે ખ્યાતી
 ખપ્પર ભરો ભરો હો !

એા લેયા ! જુગના જુગ વીત્યા, હવે નહિ એ આલે,
 નહ જીવગવો, મિધુ બરાવો—છવ છવ ભરો ઉછાગે !
 ખપ્પર ભરો ભરો હો !

ગાન વીન ને મંગલધાતે રેલ દેવ જગ છાતી,
 એક જાપટે નવ ચોમાસુ વીર ! તૃષા ન છિપાતી
 ખપ્પર ભરો ભરો હો !

જ્યોતિ જ્યોતિ ઘપ્પર ભે મગ થો, રાત્રી રાત્રી શુ માયુ ?
 શિર કાપી ખપ્પરમા નાખો. કને દાગજી આકુ !
 ખપ્પર ભરો ભરો હો !

એક કેસરીની ત્રાડે તેા ભરી દિસે 'વનવસતિ,
 એક વીરસની મસ્તીમાં કરુણતાથી ક્યાં હરિત ?
 અમ્પર ભરો ભરો હો !

અધગિયર્યાં ૬ દ્વાર પ્રભાનાં: ઓ લેયા ! ઝડ આવો !
 અમ્પર મારું ભરો વીરત્વે ! પૂર્ણ પ્રભા રેલાવો !
 અમ્પર ભરો ભરો હો !

અમરદાસ

૩૦. ખાંડાની ધારે

૧.

ભરઆકાશે 'વાદળ છાયાં,
 અધારે વનવન ગૂંચવાયાં,
 ઘૂડ ચિખડિયાં ન્યાં ત્યાં ધાયાં:
 કોણ પૂરે પાંચાલીચીર ?

આશ-નિરાશે આત્મન-દાંડી
 ટોલતી દે ધેર્ય ન છાંડી;
 ડગમગતી જગ રહે દેગ માંડી:
 વહારે કોણ જશે નરવીર ?

ઝાડાં અજવાળાં ને આવે;
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
 ઘૂડ ચિખડિયાં શું ત્યાં ફાવે ?
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !

ઝરાં અજવાળાં ને આવે;
 ઘૂડ ચિખડિયાં શું ત્યાં ફાવે ?
 નવરસભર નવજીવન લાવે,
 ચીર પુરાવે ગુર્જરવીર !

ખાણે ખૂણે ખોજ કરીને,
 ઉર ઉત્સાહ ઉમંગ ભરીને,
 મરતા પ્રાણે આશા ધરીને,
 કેણે જ્યાં કીધાં શિર ?

મસ્તતાણીં મોડી મસ્તાની,
 તન ધનની કીધી કુરખાની;
 નમ્ર, નિહર, સ્વાધીન, સ્વમાની,
 મૃત્યુ જ એ ગુર્જર નરવીર !

શું ખાત્રી ગરજને સૂતા ?
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
 શું મેઘે જળધોધ ન હૂતા ?
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !

શું ખાત્રી ગરજને સૂતા ?
 શું મેઘે જળધોધ ન હૂતા ?
 શું ભય ભાળી ઉર ભીરતા
 કદી જણાવે ગુર્જરવીર ?

પગલે પગલે કંટક લાગ્યા,
 ચરણ રુધિર ઝરતાભર લાગ્યા,
 પથરે પથરે પ્રાણ જ જાગ્યા,
 પદ સ્પર્શે તૂટી જંજીર :

હૈયાંનાં પિંજર સળગાવ્યાં,
 ભૂતતણું ભરણું મૂકાવ્યાં,
 દ્વાર નવાં દશદિશ ઉઘડાવ્યાં;
 વંદન હો તેને નરવીર !

શું એકલડા આજ પડયા છે ?
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
 એકલડા પણ શૂર થડયા છે;
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !

શું એકલડા આજ પડયા છે ?
 એકલડા પણ શૂર થડયા છે;
 ખાંડાની ધારે જ ચઢયા છે,
 ગિરદ ખતાવે ગુર્જરવીર !

૪

ઓ વીરા ! સારથિ શું કરશે ?—
 ધર્મ ધર્મ ગીતા ઉચ્ચરશે :
 અર્જુન રણટકારે ભરશે,
 તો જ વિજય પામે રણધીર :

છિન્નભિન્ન અરિ દળખગ પગશે,
 જુગજુગનાં અંધારાં ટપશે,
 સત્ય ધન ઊડતી ઝગડગશે,
 રનેહે જગ છાજે નરવીર !

એ નવજીવન જીવવા આવો,
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
 એ નવચેતન આત્મ ઝગાવો,
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !

એ નવજીવન જીવવા આવો,
 એ નવચેતન આત્મ ઝગાવો,
 ગુર્જર શૌર્ય જગે અંકાવો
 જય જય હાવે ગુર્જરવીર !

ખખરકાર

૩૧. ભારતી વીરનું કૂચગીત

આછા અજવાળા આવે, ધારો સહુ અગઉમગ,
કંઈ કુકુમ પગલા પડતા પૂર્વે રંગાયા શુભ રંગ,
ઓ વીર ! જીઓ આકાશે, ઊતરે પાત્રી અમ ગંગ
હો ! પ્રભુના વહાણા વાય ૧

મુજ આખ દરી છે ભેટી એ આવે નવઅવતાર,
પગલે પગલે અગદાતા દેખુ આજ અધમ અન્ધાર,
ઓ વીર ! જીઓ ચોપાસે, જાગે ચેતન સહુ ઠાર
હો ! પ્રભુના તેજ વહાય ૨

મે આજ મુણ્યા તે ગખડો, તે વીરસ્વરોના ઘોષ,
તે ગતશુષ્ક મેઘતણા ગર્જનશુ રેલ્યો ઊડો રોષ,
ઓ વીર ! ગધે ભય નામે, ને ફૂગે મોહ મઠોષ
હો ! પ્રભુના સત્ય સુણાય ૩

હો આવે છે જયઘોડે, છે વીર્યવિલાસી વેશ,
વિદ્યુત્-અગ્નિ સમે તરવારે હણતો અમતમ કવેશ,
ઓ, વીર ! ધમે ભટ ઝીવો એ ઉરચેતન આદેશ
હો ! પ્રભુના મન ગનાય ૪

મે કીર્તિ જ આખી એની, એની જ સુણી મે વાત,
જ્યા ત્યા મે દીકા હૃદય જિજ્ઞાસા મ્નેહતણા ઉત્પાત,
ઓ વીર ! ફરી શા ઊઘડે ગીતાના મર્મપ્રભાત !
હો ! પ્રભુના નય રેલાય ૫

મેં દીડા એના ડેરા ઠોકાતા ઠામેઠામ,
 મેં શંખ સુણ્યા ફૂંકાતા એના શહેરે ગામેગામ;
 એા વીર ! ધસો ધ્વનિ કરતા એ ધ્વજ પૂઠે અભિરામ !
 હો ! પ્રભુની સ્વારી નાથ. ૬

એ જયજય ગીતે આજે ધ્રુજે ધસણી ને આકાશ,
 એ ધર્મતણા જ ધડાકે પામે મોહ પ્રમાદ વિનાશ;
 એા વીર ! રહો દઢ સત્યેઃ જ્યાં સ્નેહ વધે ત્યાં આશઃ
 હો ! પ્રભુનાં રાજ્ય સ્થપાય ! ૭

ખખરદાર

૩૭. વીરનું સ્વરૂપગાધન

મહાજ ગાણી ન વિચારો, ભલા, એ તો આગતણે અગારો ૧
હોય ભલે ઝીણો વાટ પડ્યો પણ વધતા વિરાટ થનારો,
એ વિદ્યુર્થો ન ધન્ય ધર્થો કરી, વન ગધુ ગાળી જનારો ।

ભલા, એ તો આગતણે અગારો ૧

ઝરણું વહે ખખળી પૂર પામે, સડુજ કરી નવ ધારો,
રહે રક્ષાઈ જશે પૂર તાણી, તોડી-ચોડી ઢિનારો,
ભલા, એ તો આગતણે અગારો ૨

નાનો નાનો પણ નઈનો દાણો, ધાનો નહે નહિ, ચારો ।
હુલે દિલે ભરી આગ ઉઠાડે, ખાગ ઉખાડે હજારો ।
ભલા, એ તો આગતણે અગારો ૩

વીરજન દુગતા મૂળ થકી છે, વીગ । જન્મ તમાગે,
“શુ કરિયે, કરિયે શુ” કમે ના, ખખળી જરા ખખાગે ।
ભલા, એ તો આગતણે અગારો ૪

છગળગથી કંઈ વિના અમગ થઈ, ગણવો શુ દેડ ગોઝાગે ?
કુજરખૂય નિહાળી વાને શુ ટેમરીમાગ બિચાગે ?
ભલા, એ તો આગતણે અગારો ૫

વીર જો અમૂકી નિજ ગતુને અમત ધામનો ભાગે ।
મૂળ સ્વરૂપ પ્રકાશે, વીરા, અગળાગ આગ અગાગે ।
ભલા, એ તો આગતણે અગારો ૬

૩૩. ફરી ભારત બનાવી દો !

પ્રભો ! જેવું હતું તેવું ફરી ભારત બનાવી દો !
 જૂનું તો છે રહ્યું જૂનું, નવા જગતે બતાવી દો !
 રમત રત્નો રક્ષાટિક કાંચન, ખનિજ ધન રક્ષનારાઓ,
 પહાડોના સદા સાવધ ખડા પહેરા ભરાવી દો !
 વનોપધથી ભર્યા ભારે હરિત ધન વૃક્ષરાજિનાં,
 વનો વનરાજ વ્યાધોની ભીષણ ઘોરે ગતવી દો !
 તૃણાગારે જઈ ચરતાં અહીં તહીં ધેનુનાં વૃન્દો !
 સુરીલી ગોપજનની વાંસળી વહાલી બજાવી દો !
 ગિરિ ગહર પતિતપાવન પ્રહાના મોક્ષનાં તીર્થો,
 તપસ્વી સાધુ સંતોની અલ્પ ધૂનથી જગાવી દો !
 પકનપાકન પ્રવાતનની પ્રકર્ષક, પશુકૃતિઓ,
 ગુરુવર શિષ્ય ગભરુ બ્રહ્મચારીથી સુહાવી દો !
 સત્તાતન ધર્મનો સદ્બોધ દેતા શાસના જ્ઞાને,
 હૃદય ઊંડાણથી અજ્ઞાનની આંધી ઉડાવી દો !
 સુલટ નરવીર રણવેલા, ધુરન્ધર રાજનીતિજ્ઞો,
 પ્રતાપી કર્મવીરોચિત વરદ કાર્યો કરાવી દો !
 સુપુત્રોની સુખી જનની ગૃહિણી ગૃહલક્ષ્મીના,
 પ્રસન્ન વદને ગૃહસ્થોનાં ગૃહાંગણીઆં દિપાવી દો !
 અતુલ વેલવ અને વિજ્ઞાનથી ભૂષિત ભારતની,
 નવા જગતની ભલે ભગવાન ! પછી તુલના કરાવી દો !

૩૪ આરતી

જ્યં જ્ય માતૃભૂમિ, મા, જ્ય જ્ય માતૃભૂમિ;
 શુભ તારા નિત્ય ગાઈ, નમીએ ચરણ સૂમિ.
 જ્ય જ્ય માતૃભૂમિ.

તુલ કિરીટ સ્વરૂપ, નંદનવન રાજે-મા, નંદનવન રાજે-
 ભાલ પ્રદેશે તારા, શીળ પ્રજા છાજે.
 જ્ય જ્ય માતૃભૂમિ.

ક્ષત્રિય વીરનો વાસ, ઊભરે ઉર ક્ષેત્રે-મા, ઊભરે ઉર ક્ષેત્રે-
 સદેવ તારે કાજે, પડતા રણ ક્ષેત્રે.
 જ્ય જ્ય માતૃભૂમિ.

તુલ કેશાવલિ રૂપ, હિમગિરિ શોભે-મા, હિમગિરિ શોભે-
 વિશ્વે અતિ વખણાઈ, જગનાં મન લોભે.
 જ્ય જ્ય માતૃભૂમિ.

બંગ અને ગુજરાત, બેલડીએ તપતાં-મા, બેલડીએ તપતાં
 આહિત્રે, વિજાને, સદુ પહેલાં ધપતાં.
 જ્ય જ્ય માતૃભૂમિ.

સિંધ, કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર, સત્ત્વ રૂપ તારાં-મા, સત્ત્વ સ્વરૂપ તારાં-
 ઉદ્યોગે, વ્યાપારે, સાન્દર્યે સારાં.
 જ્ય જ્ય માતૃભૂમિ.

મહારાજ, મદ્રાસ, દંદ ઉદયગામી-મા, દંદ ઉદયગામી-
સ બળ, શ્રેષ્ઠ પુદ્ગિયુત, સ્થાન બોડ નામી.
જય જય માતૃભૂમિ.

હેયે હાર સ્વરૂપ, ગંગા ને યમુના-મા, ગંગા ને યમુના-
કટિ આજુબજુ જેવા, આપુ, વિંધ્ય ભદ્રા.
જય જય માતૃભૂમિ.

અમાપ અર્જુન નીર, તુજ ચરણો ધોતાં-મા, તુજ ચરણો ધોતાં-
શુભ શિરછત્ર સ્વરૂપે, ગિરિરાજે રહોતા.
જય જય માતૃભૂમિ.

મુજલાં મુફલાં માત ! સુધર્મની ધાત્રી-મા, સુધર્મની ધાત્રી-
હજીએ તું એની એ, છે જગ ને ખાત્રી.
જય જય માતૃભૂમિ.

ઐહી પ્રતિજ્ઞા આજ, તુજ મુક્તિ માટે-મા, તુજ મુક્તિ માટે-
સ્વરાજ્ય મંત્રો જપશું, સહુ શિરને સાટે.
જય જય માતૃભૂમિ.

સીતારામ રામા

૩૫ ઝંડાવંદન

૮૪

તારે ક્યારે કેક દુલારે દિલનાં શોણિત પાયાં
પુત્રવિભોગી માતાઓનાં નયનઝરણુ કલવાયાં,

ઝંડા ! ઝઝર ઝમર રે'જે,
વધ વધ આકાશે જાજે.

તારે મસ્તક નવ મંડાઈ ગરુડતાણી મગફરી,
તારે ભાદ્ર નથી આલેખ્યાં સમશિર ખંજર છૂરી.

ઝંડા ! દીન કબૂતર શો,
ઉરે તુજ રે'ટીડો સ્મરો.

જગ આખા પર આણુ ગજવતી ત્રિયૂગવતી જલરાણી,
મહારાજ્યોના મદ પ્રબોધતી નથી તુજ ગર્વનિશાની.

ઝંડા ! ગભરુ સંતોષી,
વસે તુજ હૈયામાં ડોશી.

નહિ કિનખાળ મુખમ્મલ મશરુ કેરી તારી પતાકા,
નહિ જરિયાની હીરભરતના ભલકા તુજ પર ટાંક્યા.

ઝંડા ! ભૂખરવો તો ચે,
દિલો કેટિ તુજ પર મોહો.

પરભક્ષી ભૂદળ નોદળના નથી તુજ ધ્વજફલકાટા,
વન રમતાં નિર્બળ મૃગલાં પર નથી નથી ચોર ફૂંકાટા;

ઝંડા ! બિડજે લહેરાતો,
વહાલના વીંઝણા વાતો.

હમસિંધુની અંજલિ વહેતોં સમિરણુ તુજને ભેટે,
ખંડખંડની આશિષ છેળો ઉદ્ધિતરંગો છાંટે;

ઝંડા ! ધાકેલા' જગનો,
દિસે છે તું આંશા-દીવડો.

નીલ ગગનથી હાય જુલાવી વિશ્વનિમંત્રણુ ફેતો,
પીડિત જનની ખાંધવતાના શુભ સંદેશા કહેતો

ઝંડા ! કરજો જગતેડાં
પ્રજા સઘળીના અહીં મેળા.

નીલ ગગનની નીલપ પીતી ઉન્નત તુજ આંખલડી;
મંરુણુ' તેણે કેસરિયે અંજન ખીણ મીટ મદીલી;

ઝંડા ! શશીદેવે સીંચી
ત્રિલોચન પવલ આંખ ત્રીણ.

એ ત્રણ આંખ ભરી તેં દીકા તુજ ગૌરવ-રખવાળાં,
મીઠાના ગોટા સમ ફૂટયાં ફટફટ રીલ મુંવાળાં;

ઝંડા ! સાદિદ રહેજો હો !
અમારા મૂળા ભોગ તણો !

કુમાળાં જાળ, દિયેર સુજર્ગો, ગહુ તુજ દાજો માધાં,
નરનારી, નિર્ધન, ધનવતો-એ ગણ બેઠ ભુગાયાં;

ઝંડા ! સાદિદ રહેજો રા !
ગુધિરનાં બિન્દુ બિન્દુ તણો.

કેા માતાના ખાલી ખોળે આજ બન્યેા તું, બેટે,
કપાળના કુંકુડાં હારી તેને, પણ બળ દેતો:

જંડા ! સાહિદ રહેજે હો !

હબરો છાનાં સ્વાર્થલુનો,

તુજને ગોઠ લઇ સુનારાં મેં દીકાં ટાળરિયા,
તારાં ગીત તણી મરતીમાં ભૂળ તરસ વીસરિયાં

જંડા ! હામણુ શાં કરિયાં,

ફિદા થઇ તુજ પાછળ ફરિયાં.

આજ સુધી અમ અવળી ભક્તિ જૂઠા ધ્વજ પર ધાયા
રક્તપિપાસુ રાજકુલોના નેભા કાજ કપાયાં

જંડા ! નિમક હલાલી તું,

હતું એ કૂડ બિરદ જૂતું.

પંથ પંથ ને દેવ દેવની પૂજા ધબા નિરાળી,
એ પૂજન પર શીઘ્ર કપાળ્યાં: હાય ! કયા એ કાળી

જંડા ! વિત્યા યુગ એવા,

સકળ વંદનનો તું દેવા.

તું સાચું અમ કલ્પતરુ: મુક્તિક્ષણ તુજ હાળે,
તારી શીત સુગંધ નથી કેા માનસસરની પાળે

જંડા ! જુગ જુગ પાંગરજે;

મુગધી ભૂતળ પર ભરજે

શબ્દદેવના ઘુમ્મટ ઉપર ગહેરે નાક ફરકે
 લળ ધર્મેના એ રક્ષકને સંત નૃપાલો મોકે

જંડા ! આજ ન જે નમશે,
 કાલ તુજ ધૂલિ શિર ધરશે.

જાહે પહોર હુંકારા કરતો જાગત રહે ઉમંગી !
 ધાવધ રહેજે, પહેરો દેજે, અમે ન રહીએ બિધી;

જંડા ! સ્વજનના સંગી !
 રહો તુજ બાલર રણગણતી !

અવેશમાં મિમાળી

૩૬. અંતરની આહ

[બાંધીલ ત્રણમેલ ખરિયદમાં જતા અરજ્યા ત્યારે]

મને સાગર પાર જોવાવી જો પ્રિય !
આ હર માન ભયાં દઈ ઈજ ન,
બાંધવતા કેરા બાંધીને બંધન

આખર આજ મતિ બગડી :
રૂડી સ્વેત ધબ્બ રગદોળી રહી !
અયિ ! અમૃત ચોધડિયાં ગડિયાં
ત્યારે કેમ હળાહળ થોળી રહી !

મા જા કે હા પળાવવા કાચીએ
ખાંડયા જોડતને એ તો ખાંડીએ,
એનાં ધાન હીધાં કણીએ કણીએ,

‘અપી ભજ્યો વીરા મારા, નેકીને ખાતર !’
એમ ધૂમ્યો વિનવી વિનવી.
ત્યારે વાહ સુખન ! ઇમાનદારી કેરી
વાત તારે તો નવી ને નવી !

હું ‘સુલેહ ! સુલેહ ! સુલેહ !’ રહ્યો,
નવ નેપ્રીને પચેથી લેર હસ્યો,
દિલે તારેથી તો એ ન દંડ મટ્યો.

તું 'હરાવ ! દબાવ ! રિખાવ !' વિના

ખીલે દાવ એકેય શીખી જ નથી !

તુંને શું કહું માનવની જનની !

વશ થાય પશુ પક્ષુ વહાલપથી.

મારા ખેડૂને માર : મને તહીં મહેકિલ !

આંહીં ગોખીમાર : ત્યાં ફૂંલે કોકિલ !

આંહીં કાગાં કારાગાર : ત્યાં મંજિલ !

ખૂબ સદ્માં અપમાન, ગજ્યાં વિષપાન

હવે મને રોડી થ ના !

મારાં સ્થાન માત કેરી ઝૂંપડીએ .

મને મહેકિલમાં ઘેલી ! ગોતીથ ના !

અહીં છે, અહીં છે, મુગતિ અહીં છે;

નથી ત્યાં, નથી ત્યાં, ખીજે ક્યાં, અહીં છે;

ખ્યારી મા-ભૂમિની ધરતી મહીં છે.

એને શોધીય ના દિલ ! સાગરપારની

તે જલ રી ત ક ર ર વિ રે,

એને રાખીય ના ઇતખાર, હવે

ખીલ વાર કો' કોલકરાર વિરે !

વળી જાઓ રે વડાણુ વિદેશ તણાં !

મારે હેયે તો કોડ હતા ય ઘણા,

સારી સૃષ્ટિના સંતયમાગમના.

મારે હોંશ તો ખાંસ હતી મારા ખૂનના
 ખ્યાત્રી જનોના ગિલાય તણી;
 મારે દાગ હતી ભૂખ્યા શિ હોની ગોઠમાં
 પે સી ને પીઠ પંખા બાની.

મહાસિંધુની ઓ લહરી લહરી !
 તમ બિન્દુ ચે બિન્દુની જલ કરી
 કહેલે સારા વિશ્વને તીર ફરી-

જગખાંધવતા કેરા વેરી જનોને ન
 ગાંધીજી પ્રેમપ્રયાણ ગમ્યું,
 રાડગોળાના વારસદારને નમ્ર
 ફકીરજી નેત્રસુધા ન ગમ્યું.

અવેરચંદ મેઘાણી

૩૭. છેલ્લો કટોરો

[ગાનમેજ પરિત્રમાં જતી વેળા]

છેલ્લો કટોરો ઝેરનો આ : આ પી જલો બાપુ !
 સાગર પીનારા ! અંજલિ નવ ઢાળજો બાપુ !

અણખૂટ વિશ્વાસે વહ્યું જીવન તમારું :
 ધૂતો, દગલખાજો થકી પડિયું પનારું :
 શત્રુ તણે ખોળે-ઢળી સુખથી સુનારું

આ આખરી ઐશિકડે શિર સોંપવું, બાપુ !
 કાપે બલે ગર્હન : રિપુ-મન માપવું, બાપુ !

સૂરઅસૂરના આ નવયુગી ઉદ્ધિ-વલોણે
 શી છે ગતાગમ રત્નના કામી જનોને ?
 તું વિના શંભુ ! કાણુ ખીરો ઝેર ફોંણે ?

દેયા લગી ગરવા ગરલ ઝટ બચો રે બાપુ !
 આ સૈન્ય-સૈદ્ર ! કરાલ-કેમલ ! બચો રે બાપુ !

કહેશે જગત : ભેગી તણાશું ભેગ ખૂટ્યા ?
 હરિયા ગયા શોવાઈ ? શું ધનનીર ખૂટ્યા ?
 શું આલ સૂરજ-ચંદ્રમાના તેલ ખૂટ્યા ?

ટૂળી અમારાં દુઃખ નવ અટકી જલો બાપુ !
 સહિયું ધણું, સહીશું વધુ : નવ થાકજો બાપુ !

ચાબૂક, જપ્તી, દંડ, ડંડા મારના,
 જીવતાં કબ્રસ્તાન કારાગારનાં,
 થાડાઘણાં છંટકાવ ગોળીબારના,

એ તો બધાંય જરી ગયાં, કોઠે પડ્યાં, બાપુ !
ફૂલ સમાં અમ હેડાં તમે લોઢે પડ્યાં, બાપુ !

શું થયું, ત્યાંથી દીંગલુ લાવો ન લાવો :
ખોસા દઇશું, ભલે ખાત્રી હાથ આવો !
રોપશું તારે કંઠે રસબસતી ભુજાઓ.

દુનિયા તણે મોંયે જરી જઇ આવજો, બાપુ !
હમદર્દીના સંદેશડા દઇ આવજો, બાપુ !

જગ મારશે મેણાં : ન આળ્યો આત્મજ્ઞાની !
ના'બ્યો શુભાની ખોલ પોતાના પછાની !
જગપ્રેમી જોયો ! દાઝ દુનિયાની ન જાણી !

આજર માનવ-જાત આકુળ થઇ રહી, બાપુ !
તારી તખીખી કાજ એ તલસી રહી, બાપુ !

જ બાપ ! માતા આબલાને નાથવાને,
જ વિશ્વહૃત્યા કિયરે જલ છાંટવાને,
જ સાત સાગર પાર સેતુ બાંધવાને,

ઘનધોર વનની વાટને અજવાળતો બાપુ !
વિકરાળ કેસરિયાળને પંપાળતો, બાપુ !
ચાલ્યો જજે તુજ લોભિયો ભગવાન છે, બાપુ !
ઉલ્લેા કટોરો ઝેરનો પી આવજો, બાપુ !

૩૮. માતા તારો બેટો આવે !

[ગ્રેજમેજીમાંથી પાછા આવ્યા ત્યારે. દાન-‘સિવાજીને નીલકં નાવે’]

માતા ! તારો બેટો આવે,
આશાહીન ચોકલો આવે.

જે જે ! મારો બેટો આવે,
સંદેશાઓ ખેપિયા લાવે.

જવાણામુખી એને ઠાળજે રે એની આંખમાં અમૃતધાર;
એવો કોઈ માનવી આવે,
લેણાં ઠાળનોતરાં લાવે— માતા૦

સૂતો રે હોય તો જાગજે સાચર ! ઘેર આવે પ્રાણધાર;
હૈયે તારે જાંધ હિંડોળા,
મોશી મારો ખાય બે ઝોલાં— માતા૦

ધૂળ-રોળાણા એ મુખ માથે વીરા, છંટજે રીતજા છેળ;
પ્રેમેથી પાહુલિયા ધોળે !
આછે આછે વાયરે લહેજે— માતા૦

તારા જેવા એનાં આતમનાં ગેળી, હિમ, અગાધ બિંડાણ;
ત્યાં થે આજે આગ લગી છે,
ધુંવાધાર તોપ દાગી છે— માતા૦

સાત સિંધુ તમે સાગટા રે ! એની ઝોલવાયે નહિ જાળ;
દાલાં નવ દાગરો પાણી
ના ના એની વેદના નાની— માતા૦

કોટકોટાન ફૂંતાય જલે તારા દેયાની માંહી એ આસં !
 એવી કોઠ આપદા ધીરે
 છાની એની છાતરી નીચે— માતા૦

માનતા'તાં ફૂડા માનવી રે, એને ફેરવતાવી લેવો સે'લ !
 પારાધીના પિંજરા ખાત્રી,
 દસો મારો નીરુજો દાત્રી— માતા૦

ધોર અંધારી એ રાતમાં રે બીન્તે જાગ ચોરાણા તમામ,
 આડે પોર લગની આંખે,
 જોઠો તું તો રીવડે આંખે— માતા૦

જૂઠ્યા જૂઠ્યા બીન્ત ઘેલણ રે માનામોદ કેરે પારાવાર;
 જોટા ! તું તો પોણું નાનું,
 જિ હં એ ર અ ત તો લા લં— માતા૦

એકલો હું આડા હાથ દેતો જિલો દોખિયાને દરબાર,
તારી એ અતાગ સખૂરી
શેષી લીધી વેરીએ પૂરી— માતા૦

ફૂડ પીધાં, હીલુમાન પીધાં, પીધાં ઘોળી દગાવાળાં દૂધ,
કકડતાં તેલ તે પીધાં
ગાળી ગાળી લોહ પલુ પીધાં— માતા૦

ગોપધીને છાના ઘાવ કલેજના રાખને ખૂળ ખામેશ !
વાવાઝોડાં કાળનાં વાશે
તે દી' તારી વાટ નેવાશે— માતા૦

કપશે સાત પાતાળ, આલે જતા ઝીંકશે સાચરલોહ,
ખંડે ખંડે મોલશે લાવા,
ભૂકેમ્પોના ગાજશે પાવા— માતા૦

‘ધાઓ ધાઓ પેનુપાળ !’ એવા તે દી' જીકશે હાહાકાર,
શાફળા ને સાંઠ માતેલા
હુંગે હુંગે ભાગશે લેળા— માતા૦

બાઈ વિદેશીડા ! વિનવું કે એને રોકશે માં ઝાઝી વાર,
ઝેડી હું તો દીવડો ખાજું
કચરે એના જાલ પંખાજું— માતા૦

તારી કમાઈ ગુમાઈનો રે મારે માગવો નો'ય હિસાબ
ઝેટા ! તારી ખાકની ઝોળી
માતા કેરે મન અમેલી— માતા૦

છેલ્લી સલામ

[હરિજનો માટે પૂના ખાતે મંડાયેલા મહાત્મા મંધીલના પદેશ
અનસાનપતના સમાદ વખતે]

[ટાળ- ભૂંચો રે ભૂંચો રાત્ર સુત રે ગોપીચંદ્ર
પિયા ! પરદેશે ન જાના હો છા !
એ રે મેઝદિયે અમને નોતરા ન અવે ને
મારે મન રાત્ર ન સરે હો છા ! —એ મનનનો]

સો સો રે સતારું મારા બાંદુડાંને કે'લે રે,
જાએશ જુદાર જગને દેલે દો છા !
મળાણું ન તેને સહુને માફમાફ કે'લે ને,
રુદિયામાં રાખી અગને રે'લે દો છા.

ઘરે ઘરે ચોણિન મારાં તોળી તોળી આપું તો ચે,
પૂરાં જેના પ્રાછત દલીયે જડશે ન છા,
એવાં પાપદાવાનતમાં જલે છે જનેતા મારી,
દિલડાના ફગાવે નળમ્બા-હરશે ન છા !
—મેા મો રે સલામું

‘કીધાં ખાખ ખાંડવ વનને પાંડુ તપ્પા પુત્રે તે કી’
નિરદોષી નામાં લાખો બૂંલજા રો છા,

આહુનાં નિવાસી એ તો આ રે આર્યભોમ કેરાં,
 પૂર્વજ મારાને પાપે ઓરાણા હો છ,
 —સો સો રે સલામું

‘રઘુપતિ રામ મારા સદાનો વિસામો—એણે
 ઋષિઓને વચને ખાધેલ એટલું હો છ,
 પ્રભુનામ લગતો એણે પારાધી સંહારિયો રે
 એનું ઘોર પાતક આને ભ્રમટલું હો છ !
 —સો સો રે સલામું

છેલાં, બાળ્યાં, ગારદ કીધાં પૃથ્વીના પેટમાં ને,
 અસૂરો કહીને કાઢ્યાં વનવાસ છ;
 જીવતાં ને કાળે જીવી નરકું બંધાવિયુ ને
 સદાના નરાધમ રાખ્યાં ઢાસદાસી છ !
 —સો સો રે સલામું

‘સમયોની’ સત્તા સતો ધુતારાની ધૂતણુબાછ,
 કુડિયા ગુરુની કેં કેં કરામત છ;
 એની તો વણાવી ધીંગી ધરમધજઓ ને
 ભાંડુ કેરે રગતે રંગી ભલી ભાત છ
 —સો સો રે સલામું

૧ બ્રાહ્મણે આવીને રામચંદ્ર પાસે પોઝાર કર્યો કે રામચંદ્ર તામના એ
 વૃદ્ધ વપશ્યા માગી છે તે બ્રાહ્મણે મારો પુત્ર મૃત્યુ પામે છે ! તે પછી રામચંદ્ર
 એ તપશ્વીનો શિરચ્છેદ કર્યો હતો

૨ આ બધા જીવનો ધર્મને નામે થઈ રહ્યા છે એ બાંધાર

એવી એવી ઝડીઓ મારાં સહોદરો ઝીલતાં ને
 ધરમધળ કેરે ક્યારે સીંચાણું હો છ.
 રુદામાં શમાવી સરવે રુદનપિયાલા વાલાં !
 હરિ કેરા રથડા હેઠળ પિલાણું હો છ
 —સો સો રે સલામું

રથના સારથિડા મુણબે સાધુ ને શુંસાર્ધ સરવે !
 કડાકા કરે છે રથની ધરીઓ હો છ.
 જુઓ જુઓ જુગનો ભેરવ ઊભો વાટ ખાળી આજે,
 બીતર તો નિહાળો, હરિ ક્યાં પળિયો હો છ.
 —સો સો રે સલામું

જુગનો મહારાજા આજે મહાકાળ બગિયો ને,
 ધરમ કેરા ધારણ કાંટા માંડે હો છ:
 ' સતને ત્રાજવડે મારાં કલેબં ચડાવિયાં મ',
 શીશ તો નમાવ્યું શાસનઢંડે હો છ:
 —સો સો રે સલામું

હરિ કેરાં તેડાં અમને—આવી છે વધામણી રે,
 દલિતોને ઉત્સવ હાકલ પડી છે હો છ;
 હસતાં મુખડાંની અમને વિદાયું દિયો રે વાલાં !
 રજે કાંઈ રોકે નયણું રહીને હો છ
 —સો સો રે સલામું

અવેરચંદ મેઘાણી

૧ મહારાજાના સંદેહ : ' I have laid down my life in the scales of justice '

૪૦. રણગીત

કેણુ રે ઊઠશે, ભાઈ ?
 હો કે, કેણુ રે ઊઠશે, ભાઈ ?
 શંખ કરાજે, ડુંગની ત્રાડે,
 ભારત માતા આપણી ગાથા
 બોલે, હો ભાઈ !
 ભારત આપણી બોલે,
 ભૂખ મિટાવા, ડુંગ ફિટાવા
 કેણુ રે ઊઠશે, ભાઈ ?
 હો કે, કેણુ રે ઊઠશે, ભાઈ ?

[૧૬૪૫૫૫]

ભારતવીર, ભારતવીર,
 ઊઠવા અમે સૌ અધીર,
 ઊઠશું અમે ભારતવીર.

કેણુ રે ધપશે, ભાઈ ?
 હો કે, કેણુ રે ધપશે, ભાઈ ?
 તીર વહૂટે, વેગ અખૂટે
 કૂચમાં કદમ, લેશ નહિ દમ
 ખૂટે, હો ભાઈ !
 કૂચમાં દમના ખૂટે,
 ઝીલતા ધાવ, જીતતા દાવ,
 કેણુ રે ધપશે, ભાઈ ?
 હો કે, કેણુ રે ધપશે, ભાઈ ?

[૧૪૭]

ભારતવીર, ભારતવીર,
ધપવા અમે સૌ અધીર,
ધપશું અમે ભારતવીર

કોણ રે લડશે, ભાઈ ?
હો કે, કોણ રે લડશે, ભાઈ ?
જગત કુરે યુદ્ધે અનેરે,
ઝેર દિલોનાં, વેર દેશોનાં,
વેર એ ભાઈ !
ઝેર દેશોનાં વેરે,
અખૂટ બળે એકલો ભલે,
કોણ રે લડશે, ભાઈ ?
હો કે, કોણ રે લડશે, ભાઈ ?

[૧૪૮]

ભારતવીર, ભારતવીર,
લડવા અમે સૌ અધીર,
લડશું અમે ભારતવીર

કોણ રે સહશે, ભાઈ ?
હો કે, કોણ રે નહશે, ભાઈ ?
વેદના ભૂંડી, યાતના બેંડી,
મૂઠ કે ખુશ્તી ચોટ અસિની
ફૂડી, એ ભાઈ !

મૂઢી ચોટો ફૂડી,
કઠણ હેયે, કોમળ હેયે,
કોણ રે સહેશે લાઈ ?
હો કે, કોણ રે સહેશે, લાઈ ?

[૫ન્દગાન]

ભારતવીર, ભારતવીર,
સહેવા અમે સૌ અધીર,
સહેશું અમે ભારતવીર.

કોણ રે મરશે, લાઈ ?
હો કે, કોણ રે મરશે, લાઈ ?
કેસરરંગે, કાળભુજંગે.
જીવન ઘોળી, ખેલતો હોળી,
અંગે આ લાઈ ?
જીવનહોળી અંગે
મુક્તિકાળે, અમર સાળે,
કોણ રે મરશે, લાઈ ?
હો કે, કોણ રે મરશે, લાઈ ?

[૫ન્દગાન]

ભારતવીર, ભારતવીર,
મરવા અમે સૌ અધીર,
મરશું અમે ભારતવીર.

૪૧. પ્રાણુ જાગે

આજ પરવશ પ્રાણુ જાગે !

પ્રાણુ જાગે આજ પરવશ, કાળજૂના થર ઉવેખી,
સજનજૂની શૃંખલાના બંધનોને છેક છેલી,
દઈ હૂંકારો, ફાળ ભરતો, પીડિત માનવમાળ જાગે !

આજ પરવશ પ્રાણુ જાગે !

મુક્તિ ત્યો છે યજ્ઞ માંડયો હોમવા બલિદાન મોંઘાં,
ધ્યેયસિંદ્ધ કાજ કરવા પ્રાણુને પણ સાવ સોંઘાં,
શપથ એવા આજ લેતો મનુનો કુળભાણુ જાગે !

આજ પરવશ પ્રાણુ જાગે !

દીન ને દુખળાં ય જાગે આજ ત્યાગી ધર્મ જૂનો,
મુક્તિ કરે પુકાર પલટે જુગજુગાંતરના ગુલામો,
મૂળે ધરા કાન્તિનિનાદોઃ પરમ પદ પુરુષાર્થ જાગે !

આજ પરવશ પ્રાણુ જાગે !

સદ્યાં બહુદિન બંધનો તે છેદવાં આજે અમારે,
બલે વરસે તોપ-ગોળા, છે નહિ પરવા લગારે,
'માથુ' પડે ને ધડ લડે' એ શૌર્યના રણઘોષ જાગે !

આજ પરવશ પ્રાણુ જાગે !

રૈન્ય ઉમટ્યું દુર્જંગોનું ગરીબ ને કંકાલનું દળ,
પડવા પડે પદ્મવનિ તણા ને મૂજતી ધરતી પ્રજા,
'આગે ઠઠમ' 'આગે ઠઠમ' એ નાદના પડછંદ જાગે !

આજ પરવશ પ્રાણુ જાગે !

બને લેરી, ગઠે નોખત, ઘંટ વાગ્યો ધણધણે,
 શોધિત ને શ્રમજીવીઓના દળમહી હય હણહણે,
 ફરકંત નેજો રક્તરંગી : પ્રાણસંગી : લબ્ય લાગે
 આજ પરવશ પ્રાણ બગે !

તુટે મિનારા આલજીયા, ને ય મહેલાતો ખડી,
 જાન્તિ કરે પેહાર અગટે નવજીવન : શી આ ઘડી !
 મુગપલટો આજ એવો : પથ્થર મહી પણ પ્રાણ બગે !
 આજ પરવશ પ્રાણ બગે !

જીવનલાલ બાની

૪૨. હિન્દુસ્તાનમાં !

આલમાં લિંચા ફરકશે મુક્તિના નિર્મળ નિશાન,
ન્યાં લગી ભવશે મરદ એકાદ હિન્દુસ્તાનમાં !

દેવવાડીમાં ઉઠાડી ઘોર ખાખ મસાણી,
આજ ગાજે ગર્વથી જલ્લાદ હિન્દુસ્તાનના !

માતના સૂણી આર્તનાદો આજ રાચી નાચતા :
કાલ લે દુશ્મન થશે ખરબાદ હિન્દુસ્તાનના ! .

વૃદ્ધ ને શીતલ હિમાચલ : અંતરે ધૂંધવે અનલ :
દેખશે નવાળામુખીની ભાત હિન્દુસ્તાનમાં !

આજ પશુબળ લાલ લોચન બાંધ યાળડતું બલે :
કાલ એાસરશે અસૂર-ઉન્માદ હિન્દુસ્તાનમાં !

પ્રેમઃ એક જ ધર્મ, સાધનઃ સત્ય, ભતિઃ માનવેઃ
ગુંજશે પ્રહ્લાદ મંગલ નાદ હિન્દુસ્તાનમાં !

પુશનશીખી કાય જો આ, જંગમાં મારી દળે,
રોપજો મારી ચિતા આઝાદ હિન્દુસ્તાનમાં !

વિશ્વશાંતિનો ધવલ ધ્વજ રોપશું જગચોકમાં :
કાલ કેમલ ખાળકો સિદ્ધાર્થ હિન્દુસ્તાનના !

મુક્તિશીર્ષી પેલડાને સૌ વિસામા છે હરામઃ
સનમ-ખોળે કે કબર : ફરહાદ હિન્દુસ્તાનના !

૪૩. એકલો જાને રે

તારી જો હાક સુણી કેઈ ના આવે
તો એકલો જાને રે !

એકલો જાને, એકલો જાને, એકલો જાને,
એકલો જાને રે !-તારી૦

જો સૌનાં મોં સિવાય
ઓ રે ઓ રે ઓ અભાગી !
સૌનાં મોં સિવાય;

જ્યારે સૌએ જોસે મોં ફેરવી,
સૌએ ફરી જાય,

ત્યારે હેયું જોતી,
થરે તું મોં મૂકી તારા મનનું ગણ્યું
એકલો જાને રે !-તારી૦

જો સૌએ પાછાં જાય-
ઓ રે ઓ રે ઓ અભાગી !
સૌએ પાછાં જાય;

જ્યારે રણવગડે નીસરવા ટાણે,
સૌ ખૂણે સંતાય;

ત્યારે કાં ટા-રા ને
તો તારે લોહી નીગળતે થરણે ભાઈ,
એકલો જાને રે !-તારી૦

જ્યારે દીવે ના ધરે કેઈ,
 ઓ રે ઓ રે ઓ અભાગી !
 દીવે ના ધરે કેઈ;

જ્યારે ઘનઘોરી તુફાની રાતે
 બાર વાસે તને ભેઈ;
 ત્યારે આભની વીજે
 તું સખગી જઈ સૌને દીવે
 એકલો યાને રે!-તારી૦

તારી બે હાક સુણી કેઈ ના આવે-
 તે એકલો જાને રે!
 એકલો જાને, એકલો જાને, એકલો જાને,
 એકલો જાને રે!-તારી૦

મહાદેવભાઈ

૪૪. માનાં દર્શન

ઉત્તર સીમે ઉમાશિખર છે જેણે હંફાળ્યાં જનજોમ,
દક્ષિણ પાદર પાવન તારી કન્યાકુમારીની છે જોમ !

કહે, કહે, મા ! કેણે તારાં
કહ્યાં દર્શનાં જોનારાં ?

તવ કુખથી જન્મ્યા પેગંબર કૃષ્ણ, તથાગત ને મહાવીર,
ભૂતકાળના શિરઅવશેષો કઈ કઈ કવિદ્વિષ્ટાઓ ધીર :

એવાં એ દર્શન તુજ ન્યારાં
જગમાં કોને મળનારાં ?

કાવ્યકળા ને સંસ્કૃતિની છે આજે યે અગતી તુજ જ્યોત,
જગને ખંડેખંડ પડે છે એ તારો અગદુળ ઉષોત

મા ! દિવ્યેશ્વરવલ્લ લોચન તારાં
કદિયે આંખાં પડનારાં ?

માર સહીને મુક્તિ ચહે, મા ! એવાં ક્યાં બીજાં સંતાન !
જગકલ્યાણક એ નવવિધિએ આજ લડે તવ વૃદ્ધ-યુવાન !

દેશ, કહે મા ! ક્યાં છે એવો
વિશ્વકુટુંબ ગણે તેવો ?

બોમ્બવિહારી વાદળ જેનાં હિમાલયે રમી ગાળે કાળ,
જ્યાં કોઈ જઈ ન શક્યા, તે શિખરો પીગળી કરતાં દેશ રસાળ;

ક્યાં એવી સેવા કરનારા,
મા ! તુજ વટ રાખણુદારા ?

ધન્ય માતને ! ધન્ય પુત્રને ! ધન્ય ધન્ય હિંદી અવતાર !
પાપી પણ મા ! તુજ લોભે રહી નેચે તુજમાં પ્રભુ સાકાર !

કહે, કહે મા ! કોણે તારાં
કદાં દર્શિના ગોઝારાં ?

કોલક

૪૫. નૂતન યુગનો પાર્થ

જાગી જાગી દિશા ઠેરી દેવીઓ રે,
જાગ્યાં અવની ને આકાશ જો.

જાગ્યે સાગર હસ્ત ઉછાળતો રે,
પીતો પૂર્વપતિના પ્રકાશ જો.

આંચે આંચે એ દધિયિના વંશનો રે,
આંચે આંચે એ યુદ્ધનો ભાત જો.

આંચે આંચે શાશ્વત મંત્ર ઉચ્ચારતો રે,
આંચે આંચે નૂતન યુગનો પાર્થ જો.

આંચે આંચે ઇશુની જમાતનો રે,
ગાતો ગીતાના ઉદ્બોધ જો.

આંચે મર્મ કુરાનના વાંચતો રે,
આંચે ઉચ્ચરતો યુદ્ધઘોષ જો.

આંચે હિંસાની આગ હોલાવતો રે,
આંચે વરસતો પ્રેમનાં નીર જો.

આંચે દુર્ગ અસત્યના લેદતો રે,
આંચે માનવવંશ—પ્રવીર જો.

આંચે દૃષ્ટ્યા દાઝ્યાંને સંભાળવા રે,
આંચે પતિતોદ્ધારણ કાજ જો.

આંચે રંકના પીડન ભાંગવા રે,
આંચે સંતતેષ્ટે શિસ્તાજ જો.

- એણે અસૂર શું સાહસ આપ્યાં રે,
રચી કાંઈ તપસ્યા કેરા દુર્ગ લે.
- એણે શક્તિ અપૂર્વ કરે ધરી રે,
લિભા શસ્ત્રધરો થઈ મૂઢ લે.
- લિભી સાગરતીર વળાડિયો રે,
પાંચજન્ય સમોવડ શંખ લે.
- એના શબ્દે સકળ જગ સ્પર્શિયું રે,
બ્યાપ્યો વીરતવનો મહાજંગ લે.
- એને રાજતાજની નહિ વાંછના રે,
નહિ એને સ્વર્ગ સુખો તણે મોહ લે.
- એણે પરમ પદારથ પામવા રે,
માંડયા હિંસાના મહાદ્રોહ લે.
- કસી કસી બુદ્ધિહૃદયની બેલડી રે,
ધાર્યાં એણે વિશ્વપદે નિષ્કર્ષ લે.
- એણે આતમનીર નીતારિયાં રે,
માંડી પરજો તરસ્યાં કાજ લે.
- સુણુને સુંણુને સકળ મનુગાન્ધવો રે,
એને એક અમૂલ્ય બેલ લે.
- આખ્યા એણે તમે ન વિસારલે રે,
વિશ્વોદારણના મહાકોલ લે.

૪૬. માતનો ખેટા

કુંગરા સૂતા ઠોલવા લાગ્યા ને ધરતી પાડે સાદ,
 ધરતી પાડે સાદ :
 “સૂતો હોય તો જાગજો ખેટા, રણનો લોરિંગ નાહ !

આવ્યું આજ મોંધું ટાણું,
 ગાઈ લે માતનું ગાણું !

મુલક તારો જાય રસાતળ ધરમ કરમ સાથ,
 ધરમ કરમ સાથ :
 આથમણા જો વાયરા વાયે, ગાજો મેઘસ્રી રાત !

ઝરે જો આલ અંગારા
 સ્થળે સ્થળે લોહીની ધારા !”

સપનું કારમું લાળીને જાગ્યો, જાગ્યો માનો પૂત,
 જાગ્યો માનો પૂત :
 નેણ ચોળીને જોધું તો તેણે લાખ્યાં લયાનક મૂત !

લળી તેને વિનવે નેહે :
 “સિધાવોને આપને ગેહે !”

પાય પડીને વિનવ્યા તેને, વિનવ્યા કેટલિક વાર,
 વિનવ્યા કેટલિક વાર :
 વિનતિ તેની ઠેલીને સામે કીધો તિરસ્કાર—

વિનવણી દીનતા લેખી
 કેઈએ તેની વાત ન ચેખી.

ધુસકે ધુસકે રુવે જગત સૂણી વીતક વાત,
 સૂણી વિતક વાત :
 સાત સમુદર પાર જઈ તેણે કીધા પ્રણિપાત—

કટોરો ઝેરનો પીધો,
 રૂધાવા પ્રાણ નો દીધો !

“ને ને એ કિરતાર ! હવે તો ને ને ચોંદે ચ લોક !
 ને ને ચોંદે ચ લોક !
 છિપાવું એ જ લોહીપિપાસા આપું ભીષણ લોગ !”

વહી એવું માતનો બેટો,
 બિલો ન્યાં કાળત્રિલેટો !

“જેટલા રેતીકણ છે લોભે, જેટલા તારા બ્યોમ,
 જેટલા તારા બ્યોમ :
 તેટલા છોડજે ગોળા તારા ખતાવજે તારું નેમ !

રજે તારું કાળજી કંપે,
 જાશું અમે જમને ઝાંપે.

જીલમ કેરા દોર છે જહીં, જીલમના ન્યાં રાજ,
 જીલમના ન્યાં રાજ :
 પાય બેડી ને ગજાકાંસો ત્યાં સાયના છે ચિરતાજ !

રાખી તે શીર અમારે
 લેટીશું કાળને આરે !”

આવે નીચું આલ હો, જુઓ સાગર ભરતો કાળ,
 ૧૭ સાગર ભરતો કાળ !
 જાતને હોમી જગને તારે, માતા તારો બાળ !

સાથે વીર ભાઈ ને બહેની !
 જુઓ જગ વીરતા જેની.

નીંદરે સૂતાં માનવી જાગે, ને ધરતી પાડે સાક,
 ધરતી પાડે સાક !
 ઘોરતાં હશે કેણુ અભાગી ! રણના ઘોરિંગ નાદ.

જુઓ મહાકાળ ત્યાં ઊઠે !
 સતેલા કુંબશ ડોલે !

સ્નેહરશ્મિ

૪૭. ઓ ભવ્ય ડોસા !

આજ શા ભાવ્ય આ હિંદ-સૌ જગત-નાં
 વિશ્વના સંતના વર્ષ ધણિ !
 જૂજ સંતો તણી નામ-હુતાશે ટકી
 એટલા દિન લગી દેહધણિ.

જે થકી હિંદ-ગિર ઉચ્ચ આલમ મહી
 જન્મદિનથી વડા ઉત્સવો શા !
 હિન્દ-સંકષ્ટ-હર ! વર્ષ થતુ જીવ, ઓ
 દીન બ્રહ્મારત તણા ભવ્ય ડોસા !

આવળો કવિવરો, દિવ્ય ગાયકગણો,
 સૌ કલાના કલાકાર આવો,
 કેક સેકા લગી તમ કલા કાજ કે
 ઇશ વિષ્ણુ નહિ મળે વિષય આવો.

જેહ જીવનકલા સૌ કલા પ્રેરતી
 તે કલાહીન અમ જીવનો શા !
 જીવન અમ પ્રેરવા વર્ષ થતુ જીવ, ઓ
 સત્ય સૌન્દર્યના જાજીત ડોસા !

જગતથી દૂર નિજ ધર્મજીવનમહી
 પ્રેમપથ જીવ મહાવીર જોધો;
 જગત સમુદાયમાં સત્યના કાર્યમાં
 એક સંદેશ અપૂરો રહો'તો.

કિંતુ સર્વાંગ જીવન વિષે તેં કરી

પ્રેમના તરવની કાર્ય-ધોષા

(એ) તરવ જિલાવવા વર્ષશત જીવ એ!

પ્રેમશાન્તિભર્યા ભવ્ય ડોસા !

નગતને મોકલી'તી મહાસંસ્કૃતિ

ગૌતમે યોધિતરુ છાંયમાંથી,

મોકલી'તી ઈશુએ મહાસંસ્કૃતિ

ક્રૂસ અધિકૃત નિજ કાંચમાંથી,

આજ સર્જે તું ભાવિ મહાસંસ્કૃતિ

સાગ્ર-ગંગા-તટે વિશ્વપોષા,

સંસ્કૃતિ-પૂર હજી ફર, એ જાણવા

વર્ષશત જીવ, એ! વિશ્વડોસા !

દેહતલથી જિએ, બુદ્ધિતલથી જિએ,

આત્મબલ-તલ ઉપરે તું ફરે છે;

બુદ્ધિની દષ્ટિના ક્ષિતિજની પેલી ગમ,

સત્યનું ઠાનત દર્શન કરે છે;

મુઠ્ઠીભર અસ્થિની દેહ તુજ દુબગી,

આત્મનાં દાખવ્યાં તેં જળે શાં!

(એ) શક્તિ ભરવા જગે વર્ષશત જીવ એ!

દિવ્ય ભારત તપ્તા ભવ્ય ડોસા !

૪૮. કેણુ ?

ખશે કેણુ તવારીખ ભારતની લડવીર હો ! ભાઈ !

કવિતા સૂરજ, ચંદ્રતણી ને પુષ્પતણી સૌ ગાશે;
વળી ખીજા ઝમઝમ ઝરણાંનાં મીઠાં પાનેા પાશે.

કેણુ અરે ! પણ રક્ત રંગથી લખશે મુક્તિ પાનાં ?
કેણુ ખીજા કરશે કાયાની કલમ અહીં કંઈ છાના ?

ખશે કેણુ તવારીખ ભારતની લડવીર હો ! ભાઈ !

શે જગમાં કેણુ અરે, ભારતની પુણ્યદુહાઈ ?

સવાઈ નિજ નિજની કરશે સૌ-ખડાઈ સાચી ખોટી,
ધન વૈભવની, સુંદર તનની, બુદ્ધિ કેરી ખોટી.

કેણુ અરે, પણ નિજ તનમનધન-માયા અળગી કરશે ?
કેણુ અરે, ઓ આરત સાથે ભારત માટે મરશે ?

શે જગમાં કેણુ અરે, ભારતની પુણ્યદુહાઈ ?

કેણુ રોપશે ભારતધ્વજને ગગને બિચે સ્થાપી ?

નિજ નિજ પંથપતાકા ધરવા સૌ કેા આગળ થાશે;
અન્ય જનોને છૂંદી નીચે જાવા ઉપર વ્હાશે.

કેણુ અરે, પણ ભારતધ્વજને ગગને જોવા માટે;
પાયમાં પૂરાઈ જાશે, ચણતર થઈ શિર આટે ?

કેણુ રોપશે ભારતધ્વજને ગગને બિચે સ્થાપી ?

૪૯. ત્રણ ચિતા

એક અભાગી ધરતી, એમાં એક અભાગી દેશ
એ ઘેનાં દુઃખનો બાણુહારો, એક ધૂમે દરવેશ

નિચોવીને નિજની ડાયા,
ધૂવે સૌ પાપ-ઓછાયા !

કેઈ ખૂજે એને પ્રાણને પુષ્પે, કેઈ દિયે એને ગાળ,
પ્રેમના પુષ્પ ને ગાળો 'શુમાનની' એને ન હર્ષ, ન બાળ !

શુંજે સદા ગાન રૂપાણું:
“ધર. પે સ્વર્ગ ઉતારું !”

એક તપશ્ચર્યા આદરી એણે, ધાવા ધરાના મેલ,
સ્તબ્ધ થઈ આખી સદિ નિહાળે, આંખમાં અશ્રુરેલ:

“કસોટીની કારમી વેળા:
પ્રભુ રે'જો એની વેળા !”

હુંગરા ઠેડ્યા, દિશાઓ મૂછ, સાગરે મૂડી માઝ,
પાતાળ ચીરીને પ્રલય ઠેક્યો, સંગ સંહારનો સાજ:

‘ધિંગાણું ભગિયું ચેરું :
તેજ ને તિમિર ઠેરું !

ધડ ધડાધડ ધરાપે પડનાં, શિર ઊઠે આકાશ,
તપસી કેરા તપ મેલાવા, પ્રપંચ નાખે પાશ :

કડાડા કારમા જોલે,
પ્રિનાશના કુંગરા ડોલે !

મોતના ભેંડાર તાડવ વચ્ચે થીર ઊભો અવધૂત :
નિરલોકેરા મહેલમાં ઠરે શું લૈસ્વ કેરા ભૂત :

જીવનની માયા ન જેને,
મૃત્યુ શું કરાવે તેને !

એક સદાનો સાથી એનો, એક હૈયાનો હાર,
પગલે પ્રાણ પરોવીને ચાલતો, એક જીવનનો તાર :

રાતોરાત આંખો મીચી,
આંધ્રો ઉરે આંસુ સીંચી !

વેદના આતમ એની ભરી ફરી થીર થયો અવધૂત,
ખાંડાની ધાર છે મારગ સતનો, કેમ-છેડે કે સપૂત !

આંખો નિજ કેરાં વધેરી :
ધરણના જગના પેરી !

આતમ રજો, ને આંખ હસે, એવું કાળજી કરણ્યાવાસ,
દેશ-ધરાના દુઃખનું જોસડ શોધે પૃથ્વીઆકાશ !

તપસ્યા ધડી ન મૂકે :
સૂરજ કદી તપવું ચૂકે !

વેદના કેરો સાગર છલક્યો, તેમાં મચ્યું તોફાન,
ખોળામાં મસ્તક મેલીને સંચરી-એક જીવનની લ્હાણુ :

હતી શૈશવથી સાથે...

તેની એક રચવી હાથે !

એક ચિતા એની આંખોની સામે, એક છે અંતરમાંદ્ય,
ત્રીજી ચિતા જલે દેશમાં, જેની જપાળા આકાશે જાય :

પોઢલા કેવને કે'વા

, ક્યાં લગી બિંધશે દેવા !

હૈયાના અશ્રુહોજમહોંથી જગક્યાં જ એને નેણ,
કાયાની કણીએ કણીને કોરતી વેદનાને નથી વેણ :

કસોટી કારખી ચાતી,

જગતની આંખ ભરાતી !

શેઠ દિશાઓ, હુંગરા રોયા, રોયા સૂરજ સોમ,
એક અવાજે પેહારી બિડયા સૃષ્ટિના નવ લખ 'શેમ :

ગયો શું વિધાતા પોડી,

માથે કાળો કામળો ઓઢી !*

કરસનદાસ માલુક

૫૦. છેલ્લી પ્રાર્થના

હજારો વર્ષની જૂની અમારી વેદનાઓ,
કલેન્દ્ર સીરતી કંપાવતી અમ ભયકથાઓ,
મરેલાંના રુધિર ને જીવતાંનાં આંસુડાંઓ :
સમર્પણ એ સહુ તારે કદમ પ્યારા પ્રભુઓ !

અમારા યજ્ઞને છેલ્લો બલિ : આમીન ક'ને !
શુભાવેલી અમે સ્વાધીનતા તું ક્ષીર દેને !
વધારે મૂલ લેવાં હોય તો ચે માગી લેને !
અમારા આખરી સંબ્રામમાં સાથે જ રહેને !

પ્રભુજી પેખને આ છે અમારું યુદ્ધ છેલ્લું,
બતાવે હોય ને કારણ અમારું લેથ મેલું,
—અમારાં આંસુડાં ને લોહીની ધારે ધુવેલું
દુવા માગી રહું ને સૈન્ય અમ તપર બોલેલું.

નગી જાણ્યું અમારે પંથ શી આદત ખડી છે,
જાગર છે એટલી કે માતની હાકલ પડી છે,
જીવે મમ માવડી એ કાળે મરવાની ઘડી છે,
ફિકર શી ત્યાં લગી તારી અમે પર આંખડી છે !

જુઓ આ તાત ! ખુડાં મૂક્યાં અંતર અમારાં,
જુઓ હર જગમગી ઝરતી હજારો રક્ષાધારા
જુઓ ઊના જલે અન્યાયના અમિષ્યધારા :
સમર્પણ હો, સમર્પણ હો, તને એ સર્વ પ્યારા !

લલે હો રાત કાળી, આપ દીવો લે જીલા જો !
 લલે રણમાં પયારી, આપ છેલ્લાં નીર પાળે !
 લડત્તાને મહારણવંરીના ઘોષ ગાળે !
 મરત્તાને મધુરી ઘંસરીના સૂર પાળે !

તટે છે આલગીયાં આપણા આશામિનારા,
 હંતરો ભય તણી બૂતાવળો કરતી હૂંકારાં,
 સમર્પણની છતાં વહેશે સદા અણખૂટ ધારા,
 મળે નવ માવડીને ન્યાં લગી સુકિતકિનારા

કવેશ્વર મેધાણી